

СИЛСИЛАИ ОЛИЯ

Бірінші басылым

Түркістан Кітап Үйі
Алматы - Қазақстан
Қазыбек би көшесі, 90/533 үй, 2 пәтер
Сейфуллин даңғылының қылышы
Тел: +7(727) 293-55-98

**Алматы
2014**

УДК 929.9

ББК 63.2

C41

“Силислиә олийя”. - Алматы, 2014. - 160 6.

Издатель: «Түркістан мәдениет қоры»

қоғамдық қоры.

ISBN 9965-9456-1-6

Орталық Азия елдерінің діни-рухани өмірінің қалыптасуында Накшбандия тариқатының орны ерекше болғаны сөзсіз. А. Яссави секілді ұлы ғұламаның өзінің бүкіл білімін Накшбандия пірінің қолынан алғанын ескерсек, атапмыш тариқаттың өмірімізде ұстанған орнының қаншалықты көндігін байқай аламыз.

Өзбек тілінде жарық көріп тұрган бұл кітап сол ұлы тариқаттың ұлы пірлері жайлы ақпарат беруді көздеген. Арабстаннан бастау алған ғұламалар шынжырының Орталық Азия елдерінде он төрт дана көсемінің болуы үлкен мақтаныш.

«Силисилаи Алия» - ұлы шежіре дегенді білдіреді. Бір мектеп, бір жол, бір тариқаттың ішінде ғасырлардан бері ұстаз-шакірт тәрізінде келе жатқан ғұламалар шежіресі арапшада «сілсле» деп аталауды. Ал «алия» - арапшада «ұлы» деген мағынаны береді.

ISBN 9965-9456-1-6

ББК 63.2

КИРИШ

Ушбу китобда Туркистон диёрида Накшбандия пирлари дея машхур бўлган зотларнинг силсиласига дохил бўлган барча улуғлар ҳақида биографик маълумот оласиз.

“Силсила” - “бир-бирига боғлик, бир-бирига алоқадор нарсалардан ташкил топган занжир, ҳалқа” деган маънога келади. Ҳар бир муршиди комил, яъни олим ва авлиё зот, шогирдлари орасидан етилиб, ўзгаларни ҳам тарбиялай оладиган даражага келган шогирдларига халифалик ва ижозат (диплом) беради. Сўнгра улар ҳам талаба ўқитиб, етишириган шогирдларига мана шу тарзда ижозат беришади. Мана шу йўсинда олимлар силсиласи, олимлар занжири юзага келади. Бу занжир пайғамбаримизгача етиб боради.

Ораларида Баҳоуддин Бухорий, имоми Раббоний, Мавлоно Холид Бағдодий сингари улуғ алломалар ҳам бўлган олимлар занжирига “Силсилаи олийя”, яъни “олий силсила” дейилган. Бунга “Силсилат уз-заҳаб”, яъни “олтин силсила” деб ҳам ном берилган.

Ҳар бир ҳақиқий олимнинг албатта Расулуллоҳгача етиб борадиган устозлар силсиласи, шажараси бўлиши керак. Масалан, имоми Раббоний, Абдулқодир Гейлоний ва тўрт мазҳаб имомлариdek ҳар бир аҳли суннат олимининг жаноби пайғамбаримизгача бўлган бутун устозлари маълум. Исломда факат мана шундай улуғ зотларга боғланиб, уларнинг китобларини ўқиш керак. Ҳаётда шундай улуғ зотларни топа олмаган киши улардек мутахассис, яъни силсиласи маълум ва ижозат соҳиби бўлган бирон олимнинг ёзган китобларини ўқиши, уни ўзига раҳбар билиши лозим.

Китобда исмлари зикр қилинган улуғ олимларни таниш ва у зотларни муҳаббати, файзи ва шафоатларига ноил бўлиш барчамизга насиб бўлсин.

Пайғамбаримиз МУҲАММАД “алайҳиссалом”

Аллоҳу таолонинг Расули. Ҳабиби, яъни севгилисиdir. Пайғамбарларнинг энг устуни ва охиргисидир. Оталарининг исми Абдуллоҳ. Милоднинг беш юз етмиш биринчи (571) йили апрель ойининг йигирмасига тўғри келадиган Раби'ул-аввал ойининг ўн иккисида, душанба кечаси тонгга яқин, Маккада таваллуд этдилар. Туғилганларида оталари вафот этган эди. Олти ёшларида оналари, саккиз ёшга етганларида эса боболари вафот этди. Кейин амакилари бўлмиш Абу Толибнинг қарамогида вояга етдилар. Йигирма беш ёшларида Ҳадича-тул-кубро ила уйландилар. Улардан тўрт қиз ва икки ўғиллари туғилди. Тўнгич ўғилларининг исми Қосим эди. Шунинг учун ул ҳазратга “Абул-Қосим” ҳам дейилган. Қирқ ёшларида бутун одамзот ва жинларга Пайғамбар эканликлари билдирилди. Шундан уч йил ўтгач, халқни иймонга даъват кила бошлидилар. Эллик икки ёшларида, бир кеча Маккадан Куддусга (Иерусалим) ва у ердан кўкларга олиб чиқилиб келинди. Бу ҳодисага «Меъроj» дейилади. Меъроjда Жаннатни, Жаҳаннамни ва Аллоҳу таолони кўрдилар. Беш вақт намоз ўша кеча фарз бўлди. Тарихчиларга кўра, милодий 622 йилда Аллоҳу таолонинг амри билан Маккадан Мадинага равона бўлдилар. Бу сафарларига «Хижрат» дейилади. Мадина шаҳрининг Кубо қишлоғига келган кунлари бўлмиш Раби'ул-аввалнинг саккизи, сентябрь ойининг йигирманчи душанба куни мусулмонларнинг Ҳижрий шамсий тақвим бошлангичи сифатида қабул қилинди. Мусулмонларнинг Ҳижрий қамарий йиллари эса, ўша йилнинг Мұхаррам ойидан бошланади ва ой йўлдошининг ер курраси атрофида ўн икки марта айланиши бир қамарий йилга teng бўлади.

Муҳаммад “алайҳиссалом” оқ танли ва одамзотнинг энг чирайлиси эди. Чирой ва барноликларини ҳаммага ҳам маълум килавермасдилар. Ул ҳазратнинг ҳуснларини бир маротаба кўрган ва ҳатто тушида кўрган кимсаларнинг ҳам, умрлари лаззат ва хурсандлик билан ўтмоқда. Ул ҳазрат барча замонларда дунёning хоҳлаган минтақасида яшайдиган, туғиладиган барча инсонлардан ҳар тарафлама устундир. Ақллари, фикрлари, гўзал хулқлари ва барча аъзоларининг куввати ҳар инсоннидан зиёда эди.

Бола чоғларида икки марта тиҗорат карвонлари билан Шомсари бордилар ва Бусро деган жойдан изларига қайтдилар. Үндан бошқа ҳеч қачон ҳеч қаерга бормадилар. Уммий эдилар, яъни ҳеч мактабга бормадилар. Ҳеч кимсадан дарс олмадилар. Лекин, ҳамма нарсани билардилар. Яъни ҳар нимаики ўйласалар ва ҳар нимаики билишни хоҳласалар, Аллоҳу таоло ўша заҳоти У зотга билдириб турарди. Жаброил “алайҳиссалом” исмли фаришта келиб, У зот хоҳлаган нарсани билдириб кетарди. Муборак қалблари қүёшдек нур сочарди. Улардан сочиған илм ва маърифат нурлари худди радио тўлқинлариdek ер, осмон ва ҳар томонга тарқаларди. Ҳозир эса бу нур, муборак қабри шарифларидан ёйилмоқда. Ёйилиш қуввати ҳам ҳар сония ортиб бормоқда. Электромагнит тўлқинларини қабул қилиб олиш учун радио қабуллагич лозим бўлганидек Унинг нур, яъни файзларини олабилиш учун Уларга ишонадиган, севадиган ва кўрсатган ўйларида юриб покланган қалб лозим. Шундай қалб соҳиби бўлган инсон ушбу нурларни олади ва у ҳам ўз навбатида атрофига нашр эта бошлайди. Бундай улуғ инсонларга **“Валий”** (авлиё) дейилади. Мана шундай бир валийни таниган, ишонган ва севган кимса, унинг олдида адаб билан ўтириб ёки узоқда уни адаб билан, муҳаббат билан хотирласа, ўйласа, ўша кимсанинг қалби ҳам нур ва файз олиб, поклана ва комиллаша бошлайди. Аллоҳу таоло баданимизни, моддамизни парваришлаб етилтириш учун қуёш энергиясини сабаб қилгани каби рух ва қалбларимизни камолга етказиш учун Муҳаммад алайҳиссаломнинг қалбларини ва у ердан таралаётган нурларни сабаб қилган. Инсонни тўйғазадиган, хужайра ва тўқималарга куч баҳш этадиган ва қувват билан таъминлаб турадиган барча озиқ-овқат маҳсулотлари, қуёш энергияси ва ҳар хил реакциялар орқали ҳосил бўлганидек қалбга, рухга озиқ бўладиган, авлиёнинг сухбатлари, қаломлари ва ёзувлари ҳам, барчаси Расууллоҳнинг муборак қалбларидан ёйилаётган нурлардан ҳосил бўлган.

Оламларнинг жаноби (саллаллоҳу алайҳи васаллам) ўттиз етти ёшлигига ёқ гойибдан “Ё Муҳаммад” деб уни чақираётган товушлар эшитарди. Ўттиз саккизида, бир қатор нурлар кўра бошлади. Воқеаларни фақат Ҳадижа волидамизга айтиб берарди. Муҳаммад алайҳиссаломга пайғамбарликнинг билдирилиши яқин қолган пайтларда замонасининг машҳур адиларидан Кус бин Саида,

Үқоз бозорида түяning устида туриб, катта бир йигинга ўқиган хутбасида Унинг (пайғамбарнинг) келиши хушхабарини берганди. Севимли пайғамбаримиз ҳам ўша хутбани тинглаганлар орасида эди.

У замонларда Арабистон бўйлаб одамлар илоҳий ўлчовлардан узоқлашганди, улар бой-камбағал, кучли-кучсиз, хўжайн ва қул каби синғларга бўлинниб олганди. Бироз ўзларини баландроқ, маданиятлироқ деб ҳисоблайдиганлар қолганларга зулм қиласарди, уларни одам сонига қўшмасди. Кучсизларнинг моллари тортиб олинарди, аммо бундай ноҳақликка тўсиқ бўладиган бирор масъул топилмасди. Аллоҳу таолога иймондан ҳосил бўладиган ҳаё ва қўрқув хиссидан маҳрум бўлиб, фазилатдан роса узоқлашгандилар. Ҳар хил ахлоқсизлик, иззат-хурмат ва номусни оёқ ости қилиш каби бемани қиликлар бемалол қилинарди, қимор, ичқиликбозлиқ, завқу сафодан ҳеч ким четда қолмасди. Ҳар куни қайталанаверадиган қотилликлар, зино ва босқинчилик ҳолатлари жонга тегиб бўлганди, маъсум кишиларнинг ингроқлари ва аччиқ кўз ёшлари Аршни ларзага келтираётганди. Тамоман ахлоқий тубанлик хукм сурарди, кишилар жаҳолат денгизига ғарқ бўлганди. Аёл зоти худди оддий бир молдай олиб сотилар, қиз болалар тириклийн инсоғисизларча тупроққа кўмиларди. Ҳаммасидан баттари, тошюрак, ўжар ва раҳму шафқатдан йироқ бу халқ ўз қўли билан ясаган фойдаю заардан ожиз жонсиз бутларга сифинишиб-топинишни улкан бир шараф деб қабул қиласарди.

Одам алайҳиссаломдан бўён, дунёда бундай ваҳшат, йўлдан озиш, ахлоқсизлик, имонсизлик ва сафоҳат (кайфу-сафо, тубанликка муккадан кетиш) учрамаган эди. Одамлар гўёки ҳайвон қиёфасига кириб олгандай эди. Ҳамма бир-бирига душман, жамият ҳар он портлашга тайёр турган вулқондек қайнаётган эди. Кишиларнинг ҳузуру-роҳатга эришилари учун бундай қоронгилик қаъридан саодат қуёши чиқиши керак бўлаётган эди. Агар шундай бир зиё чиқса, куфр ўрнини иймон, зулм ўрнини адолат, жоҳиллик ўрнини илм оларди ва инсоният абадий саодатга эришган бўларди.

Пайғамбаримиз қирқ ёшлигида, Рамазон ойида Хиро тоғига чиқиб, тафаккурга берилган эди. Рамазоннинг 17-чиси, душанба куни ярим кечадан кейин исмини айтиб чақирган бир овоз эшилдилар. Бошларини кўтариб атроғига қараганларида, ўша овоз

яна тақрорланди ва сўнгра бирданига теварак атрофни ёруғлика гарқ қилган бир нурни кўрдилар. Нурнинг орқасидан Жаброил алайхиссалом қаршисида пайдо бўлди ва Унга “Ўқи!” деди. Жанобимиз эса “Мен ўқий олмайман” жавобини бердилар. Ўшандада малак жанобимизни тутиб қаттиқ кучоқлади ва яна “Ўқи!” деди. Жанобимиз тақрор “Мен ўқий олмайман”, дея жавоб қайтардилар. Яна бир марта уни кучоқлади ва яна “Ўқи!” деди. Жанобимиз “Мен ўқишни билмайман”, деганди, Уни учинчи марта кучоқлаб қисди. Ундан кейин уни бўшатиб “(Эй Муҳаммад!) Яратган Аллоҳнинг исми билан ўқи! У инсонни лахта қондан яратди! Ўқи, Аллоҳ буюк қарам соҳибидир. У, (инсониятга) қаламни (яъни ёзишни) ўргатди, У зот инсонга билмаганларини ўргатади” мазмунидаги Алақ сурасининг илк беш ояти каримасини келтирди. Муҳаммад алайхиссалом ҳам у билан бирга тақрорлади (ўқиди). Илк ваҳий ана шундай келди ва жаҳонга зиё сочган Ислом қуёши шу тариқа чиқди.

Жаброил алайхиссалом, ваҳий келтирганида баъзан инсон шаклида келарди. Кўпинча Асҳоби киромдан Диҳя-и Калбийнинг сувратида келарди. Баъзан эса, пайғамбар жанобимизнинг қалбига илҳом билан ташларди, талқин этарди. Расууллоҳ жанобимиз уни кўрмасди. У баъзан тушда, баъзан даҳшат сочиб, кучли ҳайқириқ билан келарди. Ваҳийнинг ана шундай келиши пайғамбар жанобимизга жуда оғир, мушкул туюларди. Бундай ҳолларда кун жуда совуқ вақтлари ҳам Унинг муборак пешоналаридан тер оқаверарди, тuya устида бўлса, ваҳийнинг оғирлигидан тuya ерга чўкиб қоларди. Унинг ёнида бўлган саҳобийлар ҳам ваҳийнинг оғирлигини таналарида ҳис этардилар. Жаброил алайхиссалом бир неча марта пайғамбаримизнинг ўз шакли ва суратларида ҳам келган.

Аллоҳу таоло гоҳо ҳеч фариштасиз ва пардасиз, яъни ҳеч қандай воситасиз ҳам пайғамбаримизга ваҳий юборган. Бундай ҳол Меъроҳ кечасида содир бўлди.

Илк ваҳийнинг келиши билан пайғамбарлик вазифасини бажаришни бошлаган Муҳаммад Мустафо (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) жанобимизнинг Исломни таблиғ қилишлари йигирма уч йил давом этди. Бу вақтнинг ўн уч йилини Маккада, ўн йилини Мадинада кечирдилар.

Мұхаммад алайхиссалом **уммий** әдилар, яъни китоб ўқимаган, бирор нарса ёзма-ган ва ҳеч кимдан дарс олмаган киши әдилар. Маккада туғилиб, ўша жойда ўсди, маълум кишилар орасыда во-яга етдилар. Шундай бўлишига қарамай Таврот ва Инжилда, Юнон ва Рим даврларида ёзилган китобларда бўлган билимлардан, маълумотлардан, ходисалардан хабарлар берарди. Исломиятдан хабардор килиш мақсадида хижратнинг олтинчи йилида Рим, Эрон ва Ҳабаш хукмдорларига ва бошқа араб подшоҳларига мактублар юборди. Унинг ҳузурига олтмишдан ортиқроқ элчилар келди. Пайғамбар жанобимизнинг ўқиши ва ёзишни билмаганиги, Қуръони каримнинг Анкобут сураси, 48-чи ояти каримасида маолан “**Сен, бу Қуръони карим келишидан олдин, бир китоб ўқимадинг. Бирор ёзув ёзмадинг. Ўқиб, ёза оладиган бўлганингда эди, бузғунчи кимсалар албатта шубҳага тушган бўлур эди**” деб билдирилади.

Ҳадиси шарифда: “**Мен уммий пайғамбар Мұхаммадман. ... Мендан кейин пайғамбар йўқ**” деб марҳамат қилинади. Яна Қуръони каримда “**У (Мұхаммад алайхиссалом) ўз-ўзидан сўзлаётганий йўқ. Унинг айтаётгандарни, Унга вахий орқали билдирилмоқда, ўргатилмоқда**” (Нажм сураси, 3, 4 оятлар) мазмунида марҳамат қилинади.

Аллоҳу таоло Жаброил “алайхиссалом” исмли малак орқали Мұхаммад алайхиссаломга **“Қуръони карим”ни** юборди. Қуръон-и карим, 22 йил, 2 ой-ю 22 кунда вахий қилиниб тамомланди.

Инсонларга дунёда ва охиратда керакли, фойдали бўладиган нарсаларни амр қилди. Заарли бўладиганларни эса таъкиқлади. Ўша амр ва таъкиқларнинг тамомига Ислом дини ёки Исломият дейилади.

Мұхаммад алайхиссаломнинг айтган ҳар бир гаплари тўғри, қийматли ва фойдалидир. Мана шундай ишонган кимсага мўмин ва мусулмон дейилади. Мұхаммад алайхиссаломнинг сўзларидан бирортасига ишонмайдиган, ёқтирамайдиган кимсага кофир дейилади. Аллоҳу таоло мўмин бўлган қулини севади. Уни абадиян жаҳаннамга ташлаб қўймайди. Уни жаҳаннамга ё ҳеч ташламайди, ёхуд қабоҳати, гунохи учун дўзахга киргазса ҳам, маълум вақт

ўтгач озод этади. Кофир кимса эса, жаннатга асло киролмайди. Тўппа-тўғри жаҳаннамга, яъни дўзахга боради ва у ердан илалабад чиқолмайди. Шунинг учун Ул ҳазратга ишониш, Уларни севиши, бутун саодатларнинг, ҳузур-ҳаловатнинг, роҳат-фароғатнинг ва яхшиликларнинг бошидир. Уларнинг пайғамбар эканликларига ишонмаслик эса, бутун фалокатларнинг, ғам-ташвишларнинг, азоб-уқубат ва ёмонликларнинг бошлангичидир.

Расулуллоҳ “саллаллоҳу алайҳи ва саллам”нинг илм, ирфон, фаҳм, яқийн, ақл, заковат, сахийлик, тавозу’, ҳилм (мулойимлик), шафқат, сабр, гайрат, ҳамийят, садоқат, амонат, шижоат, ҳайбат, мардлик, балоғат, фасоҳат, фатонат, малоҳат (гўзаллик), вароъ, иффат, каромат, инсоф, ҳаё, зуҳд ва тақволари бошқа бутун пайғамбарлардан зиёда эди. Дўст ва душманларидан кўрган зарарларини кечиб юборардилар. Ҳеч қайсиларига ёмонлик билан жавоб бермасдилар, яъни ўч ва қасос фикрида бўлмасдилар. Ухуд жангига кофирлар, муборак гулдек яноқларини қонатиб, тишларини синдирган пайтларида, улар учун «Ё Рабби! Уларни авф этгин! Бу қилмишларини уларнинг жоҳилликларига йўйгин!»- деб дуо килган эдилар.

Муҳаммад алайҳиссаломнинг чиройли хулқ-автор ва хислатлари жуда ҳам кўп бўлиб, ҳар бир мусулмон бу ахлоқни ўрганиши ва ўз хулқини ҳам шунга қараб тузатиши керак. Дунё ва охиратда фалокатлардан, азоб-уқубатлардан кутулиш ва ўша икки жаҳон сарварининг “саллаллоҳу алайҳи ва саллам” шафоатларига ноил бўлиш, факат мана шу тариқа насиб бўлиш мумкин. Чунки ҳадиси шарифда: «Аллоҳу таолонинг ахлоқи билан ахлоқланингиз!»- деб буюрилган.

Ҳижратнинг ўн биринчи йили эди. Жаброил алайҳиссалом, бу йил келганида севимли пайғамбарамизга Куръони каримни икки марта бошидан охиригача ўқиб кўрсатди. Олдинги йилларда келганида фақат бир марта ўқирди. Сарвари олам (саллаллоҳу алайҳи васаллам) Жаброил алайҳиссаломнинг энг охирги олиб келган: “Аллоҳу таолонинг ёрдами ва зафар қуни етиб келиб, одамларнинг Аллоҳу таолонинг динига (Исломиятга) оқиб кираётганларини кўрганингда Раббингга ҳамд этгин ва тасбиҳ қилгин! Ундан авф тилагин! Чунки У, тавбаларни доимо

қабул этгувчидир” мазмунидаги Наср сурасини эшитганларидан сүнг: “**Ё Жаброил! Күнглимда ўлимим яқинлашаётганини хис қилмоқдаман**” дея марҳамат қилдилар. Унга жавобан Жаброил алайхиссалом, мазмуни: “**Охират, сен учун дунёдан яна-да хайрлидур. Раббинг сенга** (шундай неъматлар) **ато этурки, сен** (у илохий марҳаматлардан) **рози бўларсан**” (Духо сураси; 4-5) деган ояти каримани ўқиди.

Севимли пайғамбаримиз, ўша куни Мадинада бўлган барча Асҳоби киромни пешин намозига масжидга йиғилишларини хабар буюрдилар. Сарвари олам жанобимиз намоздан кейин бир хутба ўқидилар. Бу хутба шундай бир хутба бўлгандики, уни тинглаган барча қалблар инграб, кўзлардан беихтиёр ариқ-ариқ ёшлар оққан эди. Сўзларининг охирида: “**Эй одамлар! Пайғамбарингиз сифатида менга қандай қарайсизлар**” дея марҳамат қилгандилар, Саҳобалар: “**Ё Расулаллоҳ!** Аллоҳу таоло Сизга тарафимииздан мўлкўл хайрлар эҳсон ва марҳамат қилсин. Сиз бизга ўта шафқатли ота, доим насиҳат қилувчи меҳрибон aka сингари муносабатда бўлдингиз. Аллоҳу таоло Сизга лутф қилган пайғамбарлик вазифасини ўринли қилиб бажардингиз. Ваҳий қилингандарни бизга етказдингиз. Раббингиз йўлига, Исломга ҳикматлар, чиройли ширин насиҳатлар билан даъват қилдингиз, чақирдингиз. Аллоҳу таоло Сизга энг чиройли ва энг юксак ажрларни берсин” дедилар.

Сафар ойининг охирги кунлари эди. Оламларнинг сарвари (саллаллоҳу алайҳи васаллам) шимолдаги Бизантия императорлиги мусулмонларга катта хавф-хатарга айланишидан олдин уларни яна бир марта Исломга чақириш, бу даъватни қабул қилмасалар, уларга уруш очиш ва уларни Ислом давлатининг ҳукмига киритишни истаётганди. Шу сабабдан ҳам румликлар билан жанг қилиш хусусида Асҳобининг ҳозирланишини амр буюрдилар. Асҳоби киром бу амрни бажариш учун ишга киришди. Расули акрам масjidга бориб минбарга чиқиб: “**Эй Асҳобим! Усоманинг отаси Зайд, қўмондонликка қандай лойиқ бўлиб, менинг назаримда қандай энг севимли бўлган бўлса, ундан кейин унинг ўғли Усома ҳам қўмондонликка ўшандай лойиқдир. Усома, менинг назаримда кишиларнинг энг севимлиси**дир” дея марҳамат қилдилар.

Ҳазрати Усоманинг қўмондонлиги остида урушга бораёт-ганлар орасида ҳазрати Абу Бакр, ҳазрати Умар, ҳазрати Абу Убайда бин Жарроҳ, ҳазрати Саъд бин Абий Ваққос каби Асхоб-нинг обрўилари ҳам бор эди.

Бироқ эртаси куни, Коинотнинг султони тўсатдан хасталаниб қолиши муносабати билан қўшиннинг йўлга чиқиши кечиктирилиб, сафар пайғамбаримизнинг охиратга ташрифидан кейингина амалга оширилди. Севимли пайғамбаримиз қаттиқ иситмага учрагандилар. Ҳарорати ошгандан ошиб борарди, хасталик вақт ўтган сайин оғирлашаётганди.

Пайғамбаримизнинг хасталиклари кучайиб борарди. Муборак хонимлари пайғамбаримизнинг ҳазрати Ойша волидамизнинг уйида қолишларига рози бўлишиб, ўз ҳақларини унга бағишлишни афзал кўрдилар. Ўшанда Расули акрам жанобимиз Завжай мутахҳаралари (покиза рафиқалари)нинг бундай фидокорликларига мамнун бўлиб, уларнинг ҳаммасига дуо қилдилар ва ундан кейинги ҳаёт кунларини ҳазрати Ойша волидамизнинг уйларида кечира бошладилар.

Расули акрам (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) жанобимизнинг ҳарорати жуда кўтарилиб бораётганди. Ҳароратнинг баландлигидан ётоказнинг у тарафидан бу тарафига ўтиб, юриб турарди. Шундай безовта вақтларида ҳам Асхоби киром У зотни зиёрат қилишарди. Хасталиқдан чекаётган ташвишлари Асхоби киромни ҳузнга гарк қилиб, ғамгинликка туширади.

Хуллас, хасталик кундан кунга оғирлашарди. Асхоби киром эса, бу вазиятдан қўп хафа бўлишиб, уйларида бемалол ўтиромасдишарди. Шу сабабдан доим масжидга тўпланардилар, пайғамбаримизни зиёрат қилишарди ёки вазиятдан хабар келтириш учун ҳазрати Алини Унинг ҳузури шарифига юборишарди.

Севимли пайғамбаримизнинг вафотидан уч кун аввал, хасталиги янада оғирлашди. Масжидга чиқиб жамоатга намоз ўқиб берадиган ҳолда бўлмадилар. Жамоатга чиқиб имомлик қила олмаган биринчи намозлари хуфтон намози эди. Ҳазрати Билол ҳар галгидай ўшанда ҳам Расулуллоҳнинг эшигига келиб “Ас-салот, ё Расулаллоҳ” деди. Севимли пайғамбаримизнинг масжидга чиқишига мажоллари йўқ эди. Шу сабабдан: “**Абу Бакрга айтинг-**

лар! Асҳобимга намоз ўқитсин” дея буюрдилар. Ҳазрати Ойша волидамиз: “Жоним сизга фидо бўлсин ё Расуаллоҳ! Отам жуда кўнгли бўш одам ва жуда хафалар. Зоти олийингизни мақомларида туриб, у ерда сизни кўра олмасалар йигидан намоз ўқита олмаслар деб ўйлайман. Имомликка Умарнинг ўтишини амр буорасизми?” деб савол қўйди. Пайғамбаримиз тақрор: **“Абу Бакрға айтинглар! Асҳобимга имом бўлиб, намозларини ўқитсин”** дея буюрдилар. Ҳазрати Билол Абу Бакрға вазиятни тушунтириди. Ҳазрати Абу Бакр, доимо меҳробда кўришга ўрганган Расууллоҳни кўра олмагач қалби эзила бошлади, ҳушини йўқотаёзди. Йиғлади!... Йиғлади!... Асҳоби киром ҳам унга қўшилишиб йиғлай бошладилар. Масжиддан эшитилаётган бу фарёдни эшитган меҳрибон пайҳамбаримиз, у ерда нима бўлаётганини сўрагандилар, ҳазрати Фотима волидамиз: “Жоним сизга фидо бўлсин ё Расуаллоҳ! Асҳобингиз, сизнинг йўқлигингизга чидай олмай йиғламоқдалар!...” дея жавоб берди.

Марҳамат дарёси бўлмиш севимли пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) бу ҳолдан жуда таъсирландилар. Асҳобига бир мунча тасалли бериш ниятида хасталигининг шунчалар оғирлигига қарамай, яна жойларидан туриб, ҳазрати Али ва ҳазрати Аббосга суюниб масжидга келдилар ва намоз тугаганидан кейин: **“Эй Асҳобим! Сиз, Аллоҳу таолонинг ҳимоясидасиз ва мен сизни Аллоҳу таология омонат қолдирман! Тақвода бўлинглар. Аллоҳу таолодан қўрқинглар. Аллоҳу таолонинг амрини бажаринглар ва Унга итоат қилинглар. Мен энди бу дунёдан кетаяпман”** дея марҳамат қилдилар.

Ҳазрати Абу Бакр, Асҳоби киромга ўн етти вақт намоз ўқитдилар. Бир сафар пешин намози ўқилаётганди. Ўша вақт Коинотнинг сultonи ҳам ўзининг вужудида бироз енгиллик сезиб, ҳазрати Али ва ҳазрати Аббосларга суюниб масжидга намозга чиққандилар. Имом ўрнида турган Абу Бакр Сиддиқ, севимли пайғамбаримизнинг бу ерга ташриф буюрганини англаб, ўрнидан силжимоқчи бўлди. Жанобимиз эса, **“Жойингда туриб давом этавер!”** дегандек ишорат қилдилар ва ҳазрати Абу Бакрнинг чап тарафида туриб, Асҳобига сўнгги маротаба намоз ўқитган бўлдилар. Вафотларидан уч кун аввал Жаброил алайҳиссалом, зиёрат қилгани келиб: “Ё Расуаллоҳ!

Аллоҳу таолонинг сизга саломи бор. Аҳволингизга вақиф бўлса ҳам, ҳол-хотирнингизни сўрамоқда”- деди. Оламларнинг жаноби эса: “**Махзунман - ғамгинман**” дея марҳамат қилдилар.

Жаброил алайҳиссалом якшанба куни ҳам келди ва олдинги келганидаги сўзларни такрорлади. Пайғамбаримиз ҳам аввалингизни тақоррладилар. Хасталик оғирлашишидан бир мунча илгари сиҳҳатлари озгина яхшиланиб, ўринларидан туриб бироз олтинларни камбагалларга тарқаттириб, яна бир қисмини ҳазрати Ойшага топширгандилар. Якшанба куни Расулуллоҳнинг хасталиги бирданига оғирлашди. Ҳузурига келган қўшинларнинг кўмондони ҳазрати Усомага бирон сўз айтмадилар. Бироқ муборак кўлларини кўтариб, унинг устига кўйдилар, Бундан унга дуо килгандар тушунилди.

Мухтарам пайғамбаримизнинг дунёни шарафлантирган ва охириятга ташриф буюрган ҳар икки кунлари ҳам душанба бўлганди. Бу кун пайғамбаримиз хасталикларининг ўн учинчи ва охириги куни эди... Асҳоби киром Масжиди шарифда Абу Бақр Сиддиқ ҳазратларининг орқасида бомдод намозини ўқиётгандаридан, Оламларнинг жаноби масжиди шарифга келдилар. Умматининг саф-саф бўлиб намоз ўқиётгандарини кўрдилар. Уларни кўриб севинчидан табассум қилдилар. Ўзлари ҳам ҳазрати Абу Бақрга эргашиб нағоз ўқидилар. Саҳоба киром Расулуллоҳни масжидда кўришиб, соғайибдилар деб ўйлаб хурсанд бўлдилар.

Намоздан кейин ётоқларида бироз дам олганларидан кейин ҳузури шарифларига ҳазрати Алини чақирдилар. Муборак бошлигини унинг кучогига кўйдилар. Муборак пешоналаридан тер чиқиб, муборак ранглари ўзгаранди.

Ташқарида ҳавотирланётган Асҳоби киром, пайғамбаримизнинг сиҳҳатлари яна салбий томонга оққанини англаб, диллари доғ бўлди. Улар ҳам йиғлай бошладилар. Энг охирида бир мартағина бўлса ҳам севимли пайғамбаримизнинг муборак жамолини кўриш учун: “Илтимос, эшикни очинглар! Расул алайҳиссаломнинг муборак юзларини бир марта яна кўрайлик!...” дейишиб эшик ортида ёлворардилар. Оламларга раҳмат қилиб юборилган Аллоҳу таолонинг Ҳабиби, ўз жонажон Асҳобининг бундай ёлвориша-рини эшитиб: “**Эшикни очинглар!**” дея буюрдилар. Асҳобининг

бообрўилари ва кексалари ичкарига киришди.

Муҳтарам пайғамбаримиз, уларга сабр қилишни тавсия қилгандан кейин: “**Асхобим! Сиз, инсонларнинг энг устуни ва энг шарафлиларисиз. Сиздан кейин кимлар келса келаверсин, сиз барибир ҳаммасидан олдин Жаннатга кирасиз. Динни оёқда тутиб туришда метинде маҳкам бўлинг ва Қуръони азимни имом** (раҳбар-кўлланма) **қилинг. Диннинг хукмларидан ғофил бўлманг**” дея марҳамат қилдилар. Ундан сўнгра: “**Ё Раббий! Таблиғ (етказмоқ) этдимми?**” дедиларда муборак кўзларини юмдилар. Муборак юзлари терлади. Ҳазрати Али асҳобга ташқарига чиқишиларини имо килди.

Асҳоби киром чиқишиларидан кейин Расули акрамга яқин бориб, ҳазрати Ойша волидамиз ўзига насиҳат қилишиларини сўради. Пайғамбаримиз: “**Эй Ойша! Уйингда ўтириб, ўзингни муҳофаза қилгин!**” дея марҳамат буюрдиларда, кўзларидан оқиб келаётган ёшларни тўхтата олмадилар. Коинотнинг султони йиглаётганди... Бундай кўз ёшларни кўришиб, у ерда бўлганларнинг қўнгиллари яраланиб, жигар-бағри эзилди. Ҳазрати Умму Салама волидамиз эса: “Жоним сизга фидо бўлсин ё Расулаллоҳ! Нега йифлайсиз?” деб савол қўйганди, “**Умматимга марҳамат бўлиши учун йигламоқдаман**” дея марҳамат қилдилар.

Оlamларнинг сарвари, сўнгги нафасларини олаётгандилар... Вақт-соат тамом бўлиш арафасида... Аллоҳу таоло Азроил алайҳиссаломга:“**Ҳабибимга энг чиройли ва қўрқам қўриниша боргин! Агар рухсат берса, унинг рухини майнинлик билан енгилгина олгин. Рухсат бермаса, қайтиб келгин!**”- деб ваҳий килди.

Аслида, ўзи ҳам вазифасини бажариш учун бораётган Зотнинг хурматига яратилган Азроил алайҳиссалом, Коинот султонининг ҳузурларига кириб борди. Рухсат тегди. Севимли Пайғамбаримиз, ёнида турган идишдаги сувга қўларини тиқиб, иккала қўлини ҳам ҳўллади ва муборак юзига суртдилар-да: “**Ла илоҳа иллаллоҳ!** Эй Аллоҳим! Рафиқ-ул-аъло!...” дея марҳамат қилдилар. Азроил алайҳиссалом, Оламлар жанобининг рухини ола бошлади. Расулуллоҳнинг ранглари баъзан қизариб, баъзан саргайиб турарди. Азроил алайҳиссаломга: “**Умматимнинг жонини ҳам**

шундай шиддат ва қийноқ билан оласанми!” дәя марҳамат қилғанларида, у: “Ё Расулаллох! Ҳеч кимнинг жонини бундай қулай олмадим” деб жавоб қилди. Энг сўнгги сонияларда ҳам умматини унутмаган севимли Пайғамбаримиз: “Эй Азроил! Умматимга қўрсатадиган шиддатингни, қаттиққўллигингни менга қўрсатгин! Зеро улар заифдурлар, чидай олмайдилар...” дәя марҳамат қилдилар. Ундан сўнгра такрор “**Ла илоҳа иллаalloh!** Рафиқи аъло!” дәя марҳамат қилдилар ва муборак руҳлари олинди, оъло-йи илийинга етказилди...

Хижрий 11 [м.632] йилда Раби’ул-аввал ойининг ўн иккиси, душанба куни тушдан аввал вафот этдилар. Сешанбани чоршанбага боғлайдиган кечанинг (чоршанба кечаси) ярмида муборак руҳи шарифларини таслим қилган хоналарига дафн қилиндилар. Вафот кунларида, қамарий 63, шамсийга кўра 61 ёшда эдилар.

Абу Бакр Сиддиқ ҳазратлари

Ҳазрати Абу Бакр Сиддиқ пайғамбарлардан кейин жами инсонларнинг энг устунидирлар. Ашъараи мубашшаранинг, яни Жаннат билан суюнчиланган ўн саҳобанинг биринчисидир. Жаноби Пайғамбаримизнинг қайнотаси, ҳазрати Оишанинг отасидир. Ҳазрати Абу Бакр Расулуллоҳга ўзгача садоқат ва муҳаббат билан боғланган эди. Ҳатто вафотига Пайғамбаримиздан ажрабиб қолишдан туйган қайғуси, ғами ва ҳасрати сабаб бўлганди. Чунки Расули акрамга бўлган муҳаббати ва ошнолиги калималар билан таъриф қилиб бўлмайдиган даражада кучли эди. Жаноби пайғамбаримиз ҳам уни жуда севарди.

Ҳазрати Абу Бакр (родияллоҳу анх) Расулуллоҳ вафот этган куни халифаликка сайланди. Халифалиги 2 йил, 3 ой ва 10 кун давом этди. 63 ёшида ҳижратнинг 13 (м.634) иили Жамозиал-охир ойининг еттиси душанба куни хасталаниб, 15 кун ётгач вафот этдилар. Жаноза намозини ҳазрати Умар ўқитди. Пайғамбаримизнинг қабри жойлашган Ҳужра-и Саодатга дафн этилди.

Ҳазрати Абу Бакр Расулуллоҳнинг энг яқин дўсти эди. Ундан ҳеч ажралмасди. Уларнинг мана шу ошноликлари Маккадан Мадина-

га хижратда ҳам давом этди. Расулуллоҳга форда шерик бўлдилар. Форда уч кун қолганларидан кейин бир туга миниб, йўл юрдилар. Мадинага боргунга қадар Расулуллоҳнинг бутун хизматлари ни қилдилар. Мадинада масжид қурилаётганда Расулуллоҳ билан бирга меҳнат қилдилар. Ҳеч бир хизматдан, фидокорлиқдан четда қолмадилар. Ҳазрати Абу Бакр Пайғамбаримиз билан бутун жангларда бирга бўлган, баъзиларида кўшин кўмондонлиги вазифаси унга берилган эди. Шиддатли жангларда Расулуллоҳнинг ҳимоясида бўлдилар. Расулуллоҳга ўз баданини қалқон қилдилар. Бадр, Ухуд ва Ҳандак жангларида катта қаҳрамонликлар кўрсатдилар. Табук жангтида байроқдорлик вазифасини бажардилар.

Расул алайҳиссаломнинг сўнгти хаста бўлиб ётган кунларида уч кун умматга имом вазифасида бўлиб, ўн етти вақт намозни ўқитдилар. Буларнинг уч вақтида Пайғамбаримизнинг ўzlари ҳам ҳазрати Абу Бақрга иқтидо қилиб, орқасида намоз ўқидилар.

Хижрий 10 (м.632) йили Пайғамбаримизнинг вафотидан кейин Асҳоби киромнинг ижмоси (сўз бирлиги) билан халифа қилиб сайланди. Пайғамбарларнинг охиргиси бўлган Мухаммад алайҳиссаломдан кейин мусулмонларнинг халифаси, яъни Пайғамбаримизнинг ер юзидағи вакили ва мусулмонларнинг раиси ҳазрати Абу Бақр Сиддиқ бўлди.

Асҳоби киромнинг энг илмлilаридан эдилар. Ҳар илмда хужжат, ҳар соҳада бурҳон эдилар. Исломий илмларнинг бутун масалаларини биларди. Шу қадарки, Расулуллоҳ жанобимиз у зот ҳакида “Кўксимдаги маърифатларнинг, илмларнинг барчасини Абу Бақрнинг кўксига оқитдим” деб марҳамат қилгандилар. Шу тариқа у зот Мухаммад алайҳиссаломдан кейин инсонларнинг энг юксаги бўлдилар. Хижрат йўлида Аллоҳ расулининг йўлдоши, форда рафиқи эдилар. Ҳаётида Пайғамбаримиздан ҳеч ажралмадилар. Ҳар ишида Унинг вазири бўлдилар. Расулуллоҳ бир масалада Асҳоби киром билан маслаҳатлашаётганида ҳазрати Абу Бақрни ўнг тарафига, ҳазрати Умарни чап тарафига ўтқазарди. Қурилаётган масалалар хусусида аввало бу иккисининг фикрини сўярар, сўнгра бошқа саҳобаларнинг мулоҳазаларини тингларди.

Расулуллоҳдан жуда кўп файзларга қовушган, Куръони камрининг маъноси ва ҳақиқатига оид бутун билимларни шахсан

Расулллоҳдан олгандилар. Қуръони каримдан ҳукм чиқариш хусусида устун бир қудрат ва маҳорат соҳиби эдилар. Ояти карималарнинг ва ҳадиси шарифларнинг маъно ҳамда ҳақиқатларини тўла ўрганган эдилар. Асҳоби киром ва Тобеъиннинг олимлари кўплаган ояти карималарнинг тафсирларини ундан олиб билдиранлар.

Ҳазрати Абу Бакр Сиддик тасаввуф илмининг барча юксак маърифатларига эришганди. Расулллоҳнинг қалбларига келган файзлар, маърифатларнинг тамоми унга ҳам берилганди. Расулллоҳдан кейин Аллоҳу таолони энг яхши таниган ва энг кўп ибодат қиласан киши ўша кишидир. Тасаввуф - Расулллоҳнинг изида бўлиш, У кўрсатган йўлдан ажралмасликдир. Инсонларнинг яратилишлари бошқа-бошқа бўлганидан тасаввуф йўллари ҳам бўлак. Бу умматнинг кейин келган авлиёси Расулллоҳдан келган файзларга, нурларга икки йўлдан эришади. Бири нубувват йўли, иккинчиси вилоят йўли. Мусулмонлар нубувват йўлининг барча маърифатларига ҳазрати Абу Бакр воситаси орқали эришишади. Асҳоби киромнинг барчаси Аллоҳу таолога (муҳаббатига ва ризосига) мана шу йўлдан эришдилар.

Ҳазрати Абу Бакрнинг фазилатлари, устунликлари жуда кўп. Буларнинг ҳар бири Қуръони каримнинг, ҳадиси шарифларнинг ва Асҳоби киром ҳамда бошқа дин олимларининг хабар бериши орқали маълум. Бу уммат ичидаги даражаси ўлароқ пайғамбаримиздан кейин туриш саодатининг соҳиби ҳазрати Абу Бакрдир. Чунки динни қувватлантириш ва Жаноби Пайғамбаримизга ёрдам бериш учун молини сарфлаш, жиход қилиш, яъни душманлар билан шиддатли жанг қилиш ва шон-шарафини фидо қилишда энг биринчилардан эдилар. Ҳазрати Абу Бакрнинг ҳамма мусулмонларнинг энг устуни бўлишининг сабаби имонга келиш, мол-мулкининг кўп қисмини ва жонини фидо қилиш, бошқа турли хизматларда ўзгалардан ҳамиша аввал бўлишларида эди.

Расулллоҳ инсонларни имонга даъват қилдилар. Абу Бакр Сиддик ўша чақириққа қулоқ берип имон келтирсанлар биринчи си бўлдилар. Шу тариқа ушбу куттуғ имон йўлилда Расулллоҳдан кейинги иккинчи одам бўлдилар. Сўнгра ўз ғайратлари билан инсонларни Аллоҳга ва Расулига имон этишга чақирдилар. Кўпчилик

бу даъватни қабул этди. Шу тариқа даъватда ҳам иккинчилардан бўлдилар. Ҳар бир жангда Расулуллоҳнинг ёнида шай турдилар. Бадрда ҳам Унинг соясидек ажрамай юрдилар. Расулуллоҳ хасталанганида ўринларига уммат одида имомлик қилиб, ҳамманинг олдига ўтдилар. Бу хусусда ҳам пайтамбаримиздан кейин иккичи киши бўлдилар. Расулуллоҳдан кейин унинг мақбарасига дағн қилиниш жиҳатидан ҳам иккичи бўлдилар. Буларнинг барчаси Расулуллоҳга жуда яқин бўлишнинг далилларидир. Аллоҳу таоло Расулининг дўсти сифатида ҳазрати Абу Бакрни Қуръони каримда зикр қилиб “**Ўшанда Расулим дўстига маҳзун бўлма деди**” деб марҳамат қилган. Ўша икки кишининг учинчилари Аллоҳу таоло эди. Аллоҳу таоло билан бирга бўлган киши, шубҳасиз, шараф ва фазилат жиҳатидан бошқаларидан устундир.

Ҳазрати Абу Бакрнинг исми тилга олинганда ҳазрати Умар шундай дедилар:

“Умримдаги бутун амалларимнинг Абу Бакрнинг бир кечакундузлик амалидек бўлишини истардим. У шу маъсуд кечадурки, унда Расулуллоҳ билан бирга горга кирган эдилар. Ғор оғзига келганларида “Аллоҳ учун ё Расулуллоҳ, ичкарига кирманг! Аввал мен кирайин, ичкарида заарли бирон нарса бўлса, менга бўлсин. Муборак зотингизга ҳеч қандай алам, ташвиш етмасин” деди ва ичкарига кириб, у ерни супуриб, тозаладилар. Ғор ичида бир неча тешиклар бор эди. Этнидаги хирқасини йиртиб, тешикларни бекитдилар. Сўнгра Расулуллоҳга ичкарига киришларини айтдилар. Расулуллоҳ ичкарига кирдилар ва муборак бошларини ҳазрати Абу Бакрнинг қучогига қўйиб ухладилар.”

Жаноби Пайтамбаримиз марҳамат қилдики:

“**Бизга ҳар қандай неъмат бериб бирон яхшилиги теккан ҳар бир одамнинг мукофотини бердик. Лекин Абу Бакр қилган яхшиликлару иқромларнинг мукофотини, эвазини бера олмадик. Бунинг эвазини Ҳақ таоло қиёматда бергай. Менга Абу Бакрнинг молидай бошқа ҳеч кимнинг моли фойда бермади. Агар мен дўст тутадиган бўлсам, Абу Бакрни дўст тутардим. Лекин билингизки, сизнинг соҳибингиз Аллоҳу таолонинг дўстидир.**” (Масобих)

“**Аллоҳ Иброҳим алайҳиссаломни дўст тутгани каби мени**

ҳам ҳалил тутди. Агар умматимдан бир кишини ўзимга дўст тутишим керак бўлганида мен Абу Бакрни дўст тутинардим.” (Муслим, Термизий)

Ҳазрати Умар айтдиларки:

«Абу Бакр бизнинг саййидимиз, энг хайрлимилик, Аллоҳ уни Расулига барчамиздан кўра севимлироқ қилди..»

Ҳазрати Абу Бакр Расулуллохнинг вафотидан кейин ҳар ўтган кун сайин заифлашарди. Бир куни қизлари Оиша-и Сиддиқа волидамиз бу заифлашнинг сабабини сўради. Жавобида Расулуллохнинг ҳасрати шундай заифлатди дегандилар.

Ҳазрати Абу Бакрнинг бебаҳо насиҳатларидан:

“Тақво - ақл билан қилинадиган ишларнинг энг гўзалидир. Ҳаққа осий бўлиш аҳмоқлик билан қилинган ишларнинг энг жирканчидир. Берилган омонатни ўрнига қўйиш энг устун тўғриликдир. Хиёнат сифатида энг биринчи бўлиб ёлғон келади.”

“Ўлимни ўзингга севдиргин. Чунки қачон ҳам бўлса келади.”

“Умрини фойдасиз, бекорчи нарсалар билан ўтказган киши полизга уруғ экиш вақтини ўтказиб юборган бўлади. Вақтида уруғ экмаган киши эса ҳосил йиғиш вақтида пушаймон бўлади.”

“Нима гапиришингга ва қачон гапиришингга диққат қилгин!”

Қўшин қўймондонларини бир ерга жўнатганида уларга:

“Аёлларни ўлдирманглар, болаларга ва кексаларга тегманглар. Мева дараҳтларини кесманглар. Обод жойларни бузманглар. Тажовуз қилманглар. Қўрқманглар ва овқатланишдан бошқа мақсадларда қўй, тuya сўйманглар. Монастирларидан паноҳ топган кимсаларга зарар берманглар” деб амр ва насиҳатлар қиласдилар.

Бир хутбасида айтдиларки:

“Эй инсонлар, Аллоҳдан авф ва офиият тиланглар! Чунки мўминга исломдан сўнгра авф ва офииятдан ҳам хайрлироқ нарса берилмаган.”

“Мусулмонлардан ҳеч бири бошқасини ҳақир кўрмасин. Зеро мусулмонларнинг кичиги Аллоҳ ёнида буюқдир.”

“Аллоҳу таолодан ўзини Қиёмат куни Жаҳаннам оташидан сақлашини истаган киши мўминларга нисбатан жуда марҳаматли ва юмшоқ муомалада бўлсин.”

Бир куни Асҳоби киромга хитоб қилиб дедиларки:

“Аллоху таоло сизларга дунёни фатҳ эттиради, даврозаларни очади. Сиз ўз эҳтиёжингиздан ортигини изламанг!”

“Шуни билгинки, бомдод намозини ўқиган киши Аллоҳнинг химоясиададир. Аллоҳнинг ҳақини кичик кўрма, зеро У сени юзтубан қилиб Жаҳаннамга улоқтиради.”

“Аллоху таолога бўлган холис севгининг завқига тушунган киши дунёликдан воз кечади ва бутун инсонлардан юз ўтиради.”

“Кишининг каломи – ақлининг баёни ва фазилатининг таржи-монидур.”

Яна бир хутбаларида айтдиларки:

“Бутун ҳамд ва санолар Аллоҳу таолга маҳсусдир. Унга ҳамд этаман ва Ундан ёрдам истайман. Ундан авф тилайман, Унга имон этаман, Унга ишонаман. Ҳидоятни Аллоҳдан кутаман, бузуклик, шубҳа ва кўрлиқдан Унга сифинаман. Аллоҳ дуруст юришини насиб этган киши тўппа-тўғри йўлдан юради. У адаштирган кимса эса на бир дўст, на бир муршид топа олади... Бутун борлигим билан ишонаманки, Аллоҳдан бошқа илоҳ йўқ. У ёлғиз ва шериги йўқдир. Мулк ва салтанат Уникидир, ҳамд Унгадир. Тирилтирадиган ҳам, ўлдирадиган ҳам У. У ҳеч вақт ўлмайдиган тирикдир. Тилаганини юксалтади, тилаганини хор қиласди. Бутун хайрлар Унинг кўлидадир. У барча нарсага қодир.

Бутун борлигим билан ишонаманки, Мұҳаммад алайхиссалом Унинг кули ва Пайғамбаридир. Уни бутун оламларга раҳмат, инсониятга раҳбар ва далил сифатида юборди. У юборилган пайтда одамзот тарихининг энг тубан кунларини бошдан кечираётган эди. Жаҳолат ва разолат зулматига ботган эди. Динлари уйдирма, даъватлари сохта ва ёлғон эди. Аллоҳу таоло ҳақиқий динини Пайғамбаримиз Мұҳаммад алайхиссалом билан азиз қилди.

Эй мўминлар, Аллоҳ сизларнинг кўнгилларингизни бир-бирингизга мойил қилди. Унинг неъмати туфайли сизлар худди ака-укалардек бўлдингизлар. Авваллари оташ жарининг шундоқ чеккасида эдингизлар. Сизларни у ердан кутқариб холос қилган ягона Аллоҳдир. У ҳолда эй имон келтирганлар, Аллоҳга ва Унинг Расулига бўйсунинглар! Аллоҳу таоло “**Расулга бўйсунган, бас Аллоҳга бўйсунибди**” деб марҳамат қилган. (Нисо, 3)

Эй имон келтирганлар! Сизларга ҳар ишда, ҳар вазиятда Аллоҳу таолодан кўркишни насиҳат қиласман. Ёқтирган ишларин-

гизда бўлганидек, қийналган ишларда ҳам ҳақиқатга ёпишинг. Шуни билингки, тўғри сўздан бўлак ҳеч бир калом хайр ёки фойда келтирмайди. Ёлғон гапирган киши яратилиш ҳикматини бузди, буни содир қилган киши эса ҳалок бўлди демакдир. Эй инсонлар! Кибрланишдан сақланинг! Тупроқдан яратилиб, яна тупроққа қайтадиган мавжудотнинг кибрланиши нимаси? Бугун бор, эртага йўқ бўладиган бир жонлининг ўз-ўзини ёқтириши нақадар маъносиз!..

Эй инсонлар! Мехнат қилинг ва нафсларингизни охират учун тайёрланг. Ҳал бўлиши қийинлашган масалаларни Аллоҳнинг илмига ҳавола қилинг. Нариги оламга кетишдан олдин шундай нарса тайёрлангки, у ёқقا борганингизда олдингиздан чиқсан.

Аллоҳдан кўрқинг. Унинг амр ва тақиқларига қулоқ тутинг. Сиздан аввал келиб-кетгандардан ибрат олинг. Шуни унунтмангки, Раббингизнинг хузурига албатта чиқасиз ва катта-кичик бутун амалларингизнинг ҳисобини берасиз.

Шу билан бирга Аллоҳ истаганини авф эта олади. У кечирувчи ва авф этувчидир.

Ўзингизни яхши билинг ва фақат ўз нуқсонларингизни тузатинг. Ёрдам сўраладиган ёлғиз қудрат соҳиби Аллоҳу таолодир. Undan ташқари ҳеч бир куч на қура олади, на буза олади.”

Ҳазрати Абу Бакрнинг фазилатларини билдирган ҳадиси шарифлар:

“Абу Бакр инсонларнинг энг устунидир. Лекин Пайғамбар эмас.” (Дайламий)

“Абу Бакрни севиш ва унга шукр қилиш ҳар бир мўминга вожибдир.” (Дайламий)

“Аллоҳу таоло Абу Бакрга “Сиддиқ” исмини берди.” (Дайламий)

“Қиёматда Абу Бакрдан бошқа барчадан ҳисоб сўраплади.” (Хатиб)

“Бутун инсонларнинг имонларини тўплаб тортилса, Абу Бакрнинг имони барчасидан оғир келади.” (Маноқиби чаҳор ёри гузин)

“Кўксимдаги маърифатларнинг, илмларнинг барини Абу Бакрнинг кўксига қўйдим.” (Радди равофиз)

“Ҳар пайғамбарнинг халили бўлади. Менинг халилим Абу Бакрдир.” (Дайламий)

“Жаброил келиб, қўлимдан тутди. Умматимдан бирининг Жаннат эшигидан ичкарига кираётганини қўрсатди. Абу Бакр айтдики: “Ё Расуллаллоҳ! Ўша жойда сиз билан бирга бўлишини истайман.” Ё Абу Бакр! Жаннатга энг аввало сен кирасан деди.” (Термизий)

Бир зотга нисбатан севги-муҳаббат, ихлос ва садоқат қанчалик кучли бўлса, ул зотдан моддий-маънавий фойдаланиш ҳам шунчалик кучли бўлади. Шунинг учун ҳазрати Абу Бакр бутун Асҳобининг энг устуни бўлдилар. Чунки Расулуллоҳга бўлган садоқати ва вафоси ҳаммадан зиёда эди. **“Абу Бакрнинг устунлиги намоз ва рўзасининг қўплигига эмас, қалбидаги нарсададир”** хадиси шариифида айтилган нарса Расулуллоҳнинг муҳаббатидир. (И.Ғазолий)

Салмон Форисий ҳазратлари

Салмон Форисий ҳазратлари Асҳоби киромнинг буюкларидан ва машҳурларидандир. Ахли байтдан саналади. Инсонларни Ҳакқа даъват этган, тўғри йўлни қўрсатиб саодатга қовуштирган “силсила-и олия” деб аталадиган улуғ олим ва валийларнинг иккинчи ҳалқасидир.

Ҳандақ ғазосидан бошлаб, бутун жангларда иштирок этган. Бадр ва Ухуд ғазосидан кейин мусулмонлар Мадинага учинчи марта ҳужум қилмоқчи бўлган мушрикларга қарши қандай ҳимояланиш кераклигини маслаҳатлашашётган эдилар. Барча мушриклар бирлашиб ҳужум қилмоқчи бўлган бу жангда Салмон Форисий Расулуллоҳга ҳандақ қазиш йўли билан ҳимояланишни тавсия қилганди. Унинг бу таклифи қабул қилиниб, ҳандақ қазилди. Шу сабабдан бу жангга Ҳандақ жангги дейилди. Салмони Форисий таркибида Амр бин Авғ, Ҳузайфа бин Яман, Нуъмон бин Мукаррин билан Ансордан олти киши бўлган гуруҳда эди. Салмони Форисий кучли ва қувватли бир зот эди. Ҳандақ қазиш ишларида фоят моҳир ва уста эди. Ёлғиз ўзи ўн киши қазийдиган

жойни казирди. Жобир бин Абдуллоҳ: “Салмоннинг ўзига ажратилган 5 аршин узунилкдаги ва 5 аршин чуқурликдаги жойни вақтида қазиб бўлганини кўрдим” деганди.

Ҳандақ жангидаги файрат ва хизмати сабабли уни Жаноби Пайғамбаримиз **“Салмон-ул ҳайр”**, яъни “Хайрли Салмон” деб атадилар.

Асҳоби киром тарафидан ҳам жуда қаттиқ севилиб, хурмат кўрсатилди. Салмони Форисий ҳазратлари ҳеч дунёга қизиқмасди. Ўзига келган бутун дунё молини Аллоҳ розилиги учун тарқатарди. Оёқда тура олмайдиган даражага тушгунча намоз ўқир, сўнгра бадани ҳолдан тойгунча ўтириб тили билан зикр киларди. Тили чарчаганда Аллоҳу таолонинг яратган нарсаларидаги ҳикматларни ўйлардики, бу тафаккури Жаноби Пайғамбаримиз марҳамат қилган **“Бир соат тафаккур минг йиллик ибодатдан хайрлидур”** хадисларига ҳамоҳангди. Бироз дам олгандан кейин “Эй нафсим, сен яхшигина дам олдинг. Энди ўрнингдан тур, Аллоҳу таолога ибодат қилгин”, тилига эса, “Эй тилим, сен ҳам Аллоҳу таолонинг зикрини бошлагин”- дерди.

Салмони Форисий ҳазратлари Асҳоби Суфға дейилган ва Жаноби Пайғамбаримиз илм ўрганишни вазифа қилиб белгилаган ҳамда Пайғамбаримиздан ҳазарда ва сафарда бир он ҳам ажралмаган кимсалардан эди. Баъзи кечалар Расулуллоҳнинг ҳузурида бўлиб, соатларча сухбатларида бўларди.

Қўлида мол-мулк йиғмасди. Кинда қабиласидан бир аёлга уйланганди. Уйланган аёлининг уйига кирганида уй деворларига ҳар хил безаклар илинганини кўрди.

Ҳар хил зийнатли, безакли ёпинчиқларнинг фақат Каъбаи Муаззамага ярашишини айтиб, уйга кирмади. Эшик ёпинчиғидан бошқа бутун ёпинчиқлар олинди. Уйга кирганида анчагина мол-мулкни кўрди. “Булар ким учун?” деб сўраганида “Сеники ва аёлингнинг моли” дедилар. Салмони Форисий “Расулуллоҳ менга буни тавсия қилмаганлар. Менга бир ўйловчининг моли ва эҳтиёжидан ортиқча нарса тўпламасликни тавсия қилганлар” деди. Бироздан кейин бир хизматчини кўрди. “Бу хизматчи кимники?” деб сўради. “Сеники ва оиласнгники” дедилар. Айтдики: “Халилим (саллаллоҳу алайҳи васаллам) менга буни тавсия этмадилар. Уйингда никоҳингдаги

аёлингдан бошқа кимса тутмагин дедилар. Агар тутсанг, улар аёллар қилиши керак бўлган нарсаларни (ёлғонни, гийбат, нотинчлик) қиласдилар деб тавсия қиласдилар.” Шундай деб хизматчи аёлни ҳам жўнатиб юборди. Сўнгра аёлининг олдига кириб “Сен менга амр этган нарсаларимда итоат этасанми?” деб сўради. Аёли “Сизга итоат қилиш учун турмушга чиқдим”- деди. “Халилим (саллаллоҳу алайҳи вассаллах) менга айтдики: Сен оиланг билан Аллоҳу таолонинг амрларини бажариш учун бирга бўлгин.” Ундан кейин намоз ўқиши учун турди ва аёлига намоз ўқишини буйирди. Кўп ибодат қилиб кўз ёши тўқди ва никоҳини баракотли қилиши учун Аллоҳу таолога дуолар қилди. Салмони Форисий ҳазратлари аёли билан гоят зоҳидона ҳаёт кечирардилар. Асҳоби Суфға ичидаги Расулуллоҳнинг олдида ислом илмларини ўрганарди. Ҳазрати Салмон (родиаллоҳу анх) йилларча факирлик ва қуллик ортидан чеккан аламларни вахий булоғининг тиник сувларидан ичib кеткизарди. Ахли Суфға ичидаги Расулуллоҳга энг яқин бўлгани Салмони Форисий ҳазратлари эди. Ҳазрати Оиша волидамиз айтдики: “Салмони Форисий кечалари узоқ вақт Расулуллоҳ билан коларди ва сухбатида бўларди. Қаерда бўлса ҳам Расулуллоҳнинг ёнида биздан ҳам кўп бўларди. Жаноби Пайғамбаримиз “Аллоҳу таолонинг менга севишини билдирган ва менинг ҳам уларни севишимни амр этган тўрт кишидан бири Салмондир” деб марҳамат қилганлар.”

Ҳазрати Абу Бакр даврида Мадинадан ва ҳазрати Абу Бакрнинг сухбатидан бир зумга ҳам ажralмаган ҳазрати Салмон, ҳазрати Умар замонида Эрон фатҳида иштирок этди. Ислом лашкарининг буюк ғалабаларга эришган бу сафарларида кўп хизматлари сингди. Эронликлар ҳақида кўп маълумотга эга эди. Чунки ўзи аслан эронлик эди. Эронликларни ўз тиллари билан динга даяват этар, исломиятни тушунтираси эди. Эронликлар жангларда филдан фойдаландилар. Мусулмонлар шу вақтгача фил кўрмаганлари учун жуда шошиб қолдилар. Ҳазрати Салмон филлардан қандай ҳимояланиб ва уларни қандай ўлдириш кераклигини ислом аскарларига кўрсатиб берди. Эроннинг Мадойин шаҳри олиниши билан ҳазрати Умар уни шаҳарга волий этиб тайинлади. Илми, узоқни кўра олиши вазифасидаги адолати ва назокати билан Мадой-

ин халқи тарафидан кучли хурмат-эътиборга лойик бўлди. Шу тариқа у ерда исломият тезлик билан тарқалди. Салмони Форисий ҳазратлари ҳазрати Умар замонида Мадойин волийси бўлиб турганида ўттиз минг кишига хутба ўқиган пайтида ёнида атиги икки парчадангина иборат хирқаси бўларди. Ҳирқасининг бир парчасини ерга тўшаб устида намоз ўқир, иккинчисини кияр эди. Ундан бошқа ҳеч қандай кийими йўқ эди. Волий бўлгани учун маош бериларди. Маош олган куни пулни ҳеч нарсага сарфламай барини факирларга тарқатарди. Ўз меҳнати билан кун кўрарди. Гилдан идиш-товоқ ясаб, уч дирҳамга сотарди. Унинг бир дирҳамига яна товоқ ясаш учун хом-ашё сотиб олар, бир дирҳамини садака қилиб берар, бир дирҳамига эса уйига керакли нарсаларни оларди.

Мадойинда волийлиги вақтида Шомдан бир киши келди. Ёнида бир сават анжир бор эди. Салмони Форисий ҳазратларини ёлғиз хирқада кўриб, уни ишчи деб ўйлади. “Кел, мана буни кўтар” деди. У ҳам индамасдан саватни кўтариб, ортидан эргашди. Буни кўрганлар “Сен нима қиляпсан, бу волий-ку” дедилар. Буни эшишиб ҳалиги киши “Мени кечиринг, сизни танимабман. Саватни кўйинг” деди. Ҳазрати Салмон “Йўқ, кўймайман. Ният қилдим, борадиган жойгача кўтариб бораман” дея у кишининг уйигача кўтариб борди.

Жуда ҳам оддий ҳаёт кечирган Салмони Форисий ҳазратлари ҳазрати Усмон даврида хасталанди. Шу пайтларда уни зиёрат қилишга келган Саъд бин Аби Ваққосга дунёдан кетадиган вақти келганини ва бутун бойлигининг бир коса, бир лаган, бир гилам ва бир шолчадан иборат эканлигини айтди. Зиёратга келган Асхоби киром насиҳат сўраса, хаста бўлишига қарамай уларга тинмай насиҳатда бўлди. Шу хасталиги натижасида Мадойинда вафот этди.

Илм ўргатишни жуда севарди. Кўплаган олимларни етиштирди. Абу Саид ал-Худрий, Ибни Аббос, Абс бин Моликлар унинг талабалари ичида эди. Тобеъиннинг буюкларидан ва шу вақтда Мадинада Фуқаҳои Сабъа деб аталувчи етти буюк олимдан бири бўлган Қосим бин Муҳаммад ҳам, Салмони Форисийнинг талабаларидан эди. Унинг дарслари ва сұхбатларида камолга етганди. Салмон Форисий ҳазратлари Расулуллоҳ жанобимизнинг хузурида сұхбатларида камолга етди. Зоҳир ва ботин илмида юксак да-

ражаларга эришди. Асҳоби киромнинг барчаси ҳам шу даражаларга етганди. Лекин Расулуллоҳдан ҳар ким ўз қобилияти ва қувватига кўра файз оларди. Ҳазрати Абу Бакр қовушган даражага ҳеч бир Саҳоба етиша олмади. Салмони Форисий ҳазратлари Расулуллоҳдан сўнгра ҳазрати Абу Бакрнинг сұхбатида ва хизматида бўлиб, ундан ҳам файз олди.

Аёли ҳикоя қиласи:

«Вафотига яқин менга “Уйда бироз мушк бор. Уни сувга қўшиб, бош атрофимга сепгин. Инсон ва жин бўлмаган кимсалар (фа-ришталар) ёнимга келади” деди. Айтганидек қилдим. Тащқарига чиқдим. Хонадан “Ассалому алайка, эй Аллоҳнинг валийси ва Расулуллоҳнинг дўсти” деган овоз эшиздим. Ёнига қайтиб кирганимда руҳини таслим этганди. Ётоғида худди ухлаёттандек ётарди.»

Сайд бин Мусаййаб Абдуллоҳ бин Саломдан нақл этади:

“Салмони Форисий менга “Эй биродарим, қайси биримиз аввал вафот этсан, ўзини ҳаётда тирик қолганга қўрсатсан” деди. Мен бу мумкинми дедим. У “Ха мумкин. Чунки мўминнинг руҳи баданидан ажралгач, истаган жойига бора олади. Кофирларнинг руҳи Сижжинда ҳибс этилган бўлади” деди. Салмон вафот этди. Бир кун қайлула вақтида Салмоннинг келганини кўрдим. Салом берди. Саломига жавоб бердим. Борган жойи қанақалигини сўрадим. “Яхши. Таваккул қилгин. Таваккул жуда яхши нарса” деди ва буни уч марта такрорлади.”

Салмони Форисий ҳазратларининг илми билан фазилати жуда кўп эди. Ҳар илмда олим эди. Ҳазрати Али “Салмони Форисий аввалгиларнинг ва кейингиларнинг илмини ўрганган бит-мас-туганмас дengizdур» деб айтган эди. Расулуллоҳга бўлган сидқ ва муҳаббати сабабли Асҳоби киромнинг танланганлари орасига Расулуллоҳ тарафидан қўшилди. Муҳожирлар билан Ансор үртасида Салмон муҳожирми ёки ансорми деган ихтилоф чиққанида Жаноби Пайғамбаримиз **“Салмон биздандир, ахли байтдандир”** деб марҳамат қилдилар.

Салмони Форисийнинг қийматли насиҳатларидан баъзилари куйида келтирилган:

“Мўмин худди табиб олдидаги хастага ўхшайди. Табиб унга нима бўлиши, нима бўлмаслигини билади. Хаста ўзига зарари ета-

диган бирон нарсани қилмоқчи бўлса, моне бўлади ва есанг ўласан дейди. Мўминнинг ҳоли ҳам шундай. У ҳам кўп нарсаларни орзулайди. Лекин Аллоҳу таоло моне бўлади, то ўлгунига қадар. Сўнгра Жаннатга киради.”

“Шу кишига ҳайрон бўламанки, дунёга хирс билан ёпишади. Аммо ўлим унинг изидан бормоқда. Ўзи унугтган, лекин унугтилган эмас. Кулади, факат билмайдики, Рабби ундан розими ёки йўқ?”

“Уч нарса мени ҳайратга солди. Булар: орқасидан ажал келиб турса ҳам дунё ортидан чопаётган кимсаларнинг ҳоли; ўзи фафлатда ва батамом унутса ҳам, унугтилмаган ва ҳисобга тортиладиган кимсалар; ҳамда ўзидан Рабби рози ёки рози эмаслигини билмасдан оғзини тўлдириб кулган кимсаларнинг ҳоли.”

“Илм кўп, лекин умр қисқа. Шундай экан, аввало динда зарур бўлган илмларни ўргангин!”

“Қалб билан баданнинг ҳоли кўр ва ногирон кимсаларнинг ҳолига ўхшайди. Кўр бир дараҳтнинг тагига боради, лекин ундағи меваларни кўрмайди. Ногирон дараҳтдаги меваларни кўради, лекин ололмайди. Илоҳий неъматларни қалб билиши, ишониши керак. Бадан эса, уни истashi лозим-ки, охиратдаги сўнгсиз неъматларга эришмоқ насиб бўлсин.”

“Сизлар иложи борича бозорга энг эрта келадиган ва қайтища энг кеч қайтадиган киши бўлманглар. Чунки бу икки пайт шайтонларнинг жанг қиласидиган вактидир.”

“Бир кимса Аллоҳу таолога қарши очиқча гуноҳ қилса, тавбасини ҳам очиқча қилсин, гунохини яшириб қилган бўлса, тавбасини ҳам элдан яширинча қилсин. Тавба қилгандан кейин “Ё Раббий, тавба билан гуноҳимни авф этгин!” деб дуо қилсин.”

“Бир бой билан дўст бўлганингда унинг ёнида дараражангни туширгинг келмаса, ундан ҳеч нарса сўрамагин. Чунки истамоқ инсон ўғилларининг юзида қора бир доғдир. Берилган нарсани рад этган кимса, берайтган кишининг кўзига буюк кўринади ва унинг олдида ўз мақомини ҳимоя қилган бўлади.”

“Фарзларни тўлиқ бажармасдан, нофилалар билан дараражасини юксалтиришга уринган кимсанинг ҳоли сармоясини қўлдан чиқарганига қарамай фойданинг ортидан чопаётган тижоратчига ўхшайди.”

“Мўмин кишининг ўлим вақтида пешонасининг терлаши, кўзларининг ёшланиши, бурун тешикларининг кенгайиши Аллоҳу таолонинг раҳматига ноил бўлганига аломатдир.”

“Намоз бир ўлчовдир. Кимки уни тўла-тўла ўлчаса, ҳаққини бе-риб ўқиса, катта ажру мукофотга қовушади. Кимки кам-кам қилиб ўлчаса (одобига мос ўқимаса), Аллоҳу таоло буюрган Вайлни (Жаҳаннамни) хотирласин.”

Абу Вайл айтадики:

«Бир дўстим билан Салмонни зиёрат қилишга бордим. Бизга бироз арпа нони билан туз келтириди. Дўстим “Шу тузнинг ёнида бироз тоғжамбил ҳам бўлганида эди” деди. Шунда Салмон сув идишини гаровга қўйиб, ҳалиги кўкатдан сотиб олиб келди. Овқатлангандан кейин дўстим “Бизга берган неъматга қаноат қилдик, Аллоҳу таолога ҳамд этамиз” деди. Салмон “Агар қаноат қилганингда сув идиш гаровга қўйилмасди” деди.

Жуда ҳам кам ерди. Мехмонда кўпроқ ейишга ундаганларга Жаноби Пайғамбаримизнинг **“Инсонларнинг охиратда очлик алами чекадиганлари бу дунёда тўйгунча овқатланганларидир”** деб марҳамат қилганликларини хабар берди. Жуда ҳам сахий бўлган ҳазрати Салмон кунлик топишининг қўпини тарқатарди ва қўл меҳнати билан кун кечирарди. Доим фақирларни тўйдирап, улар билан бирга овқатланарди. Жуда қариб қолганида ҳам ўз ишини ўзи қиласди. Бирон нарса кўтарганида қўллари титрарди. Халқ атрофига тўпланиб, нарсаларни биз ташиймиз десалар, уларга “Йўқ, ўзим олиб бораман” деб жавоб берарди. Ҳолбуки амида мингларча киши бор эди.

Айтдики:

“Дунёда Аллоҳ учун тавозу қилинг. Дунёда тавозу соҳиби бўлганларни Аллоҳу таоло қиёматда юксалтади.”

“Қўлида йўқ бўлса ҳам худди қўлида бордек неъматларга шукр қилиб, рози бўлган киши шу неъматга етишган киши ҳукмидадир.”

“Жаҳаннамнинг зулмати ва азоби дунёдалигида инсонларнинг ўзларига ва бошқаларга қилган зулмидир.”

“Аллоҳу таоло мўминнинг хасталигини унга каффорат қиласди ва гуноҳларининг авфига сабаб бўлади. Фосикнинг хасталиги эса эгаси тарафидан боғланган түя кабидир. Кейин бўшатиб юборил-

ганида нима учун боғланганини ва нима учун қўйиб юборилганини билмайди.”

“Расул-и Акрам ўзимизда бўлмаган ноз-неъматни меҳмон учун топиб келишдек кулфатга кирмаслигимизни ва бор нарсага қаноат килишимизни амр этдилар.”

Салмони Форисий ҳазратлари ўлим тўшагида ётганида йиглади. Сабабини сўраганларга “Дунёдан ажралаётганимга йигламаяпман. Лекин Расул-и Акрам жанобимиз “Дунёдан кетаётгандарида сармоянгиз бир йўловчининг йўл озигидан ортиқ бўлмасин” деб буюргандилар, мана шунга йигламаяпман” деди. Холбуки вафот этганида қолдирган молининг баҳоси ўн дирҳам атрофида эди.

Бир куни ёнида меҳмони билан Мадойиндан чиқиб, бир жойга кетаётгандилар. Йўлда қоринлари очиқди. Ейдиган ҳеч нарсалари йўқ эди. У ерда қушлар ва кийиклар бор эди. Салмони Форисий бир кийик билан бир қушни ёнига чақирди. Иккиси ҳам ёнига келди. Уларга “Бу киши менинг меҳмоним. Сизларни унга икром этишни истайман” деди. Кийик ва қуш ҳеч эътиroz билдирамади. Уларни сўйиб едилар. Ёнидаги зот бу ҳолга жуда ҳайратланиб “Эй афандим, кийик билан қушни чақирдингиз, қочмасдан олдингизга келди. Мен ҳайратъян донг қотдим” деди. Ҳазрати Салмон айтдиди: “Бу ерда ҳайратланадиган нарса йўқ. Бир кимса Аллоҳу таолога итоат қилса ва ҳеч гуноҳ ишламаса, ҳамма нарса унга итоат килади.”

Қосим бин Муҳаммад ҳазратлари

Қосим бин Муҳаммад ҳазратлари Тобеъиннинг буюкларидан бўлиб, Мадинада етишган ва “Фуқаҳо-и сабъа” деган ном билан машҳур бўлган етти буюк олимдан биридир. Силсилаи олия деб аталувчи улуғ олим ва валийларнинг учинчисидир.

Отаси Муҳаммад ҳазрати Абу Бакрнинг ўғлидир. Имоми Зайналобидин билан ҳам холавачча бўладилар. Отаси шаҳид қилиниб, кичик ёшида етим қолгач, аммаси ҳазрати Оишанинг ёнида ўсиб-улғайди. Асҳоби киромдан бир қанчасини кўрган ва улардан илм ўрганганди. Аммаси ҳазрати Оиша, Абу Хурайра, Ибни

Аббос ва Ибни Умар каби машхур саҳобалардан ҳадиси шарифлар ривоят қилган. Тасаввуф илмида мутахассис эди. Вароъ ва тақвода тенги ва ўхшаши йўқ эди.

Жаноби пайғамбаримиз тасаввуф илмининг юксак маърифатларининг барини бу зотнинг бобоси бўлган ҳазрати Абу Бакр Сиддиқнинг қалбига қўйган эди. У рух илмида ҳам мутахассис бўлди.

Ҳазрати Абу Бакр Сиддиқ ҳам ўз навбатида Расулуллоҳдан олган бу файзларни Салмон Форисийнинг қалбига ўтказди. Қосим бин Муҳаммад рухни юксалтадиган ва озиқлантирадиган ушбу маърифатларга Салмони Форисийнинг сұхбатларида эришди ҳамда рух мутахассиси бўлиб етилди.

Силсилаи олия буюкларининг тўртинчиси бўлган имоми Жаъфари Содик бўлса, Қосим бин Муҳаммаднинг сұхбатидан файз олди. Ҳадис ва фикҳ илмида замонининг энг юксаги эди. Илмда ва тақвода тенгсиз баландликка чиққанди. Кўплаган ҳадиси шарифлар нақл қилди. Илми ҳамма одамлар томонидан тан олинганди. Умар бин Абдулазиз “Агар бирор кишини халифа қилиб тайинлашим керак бўлса, Қосимни танлардим” деганди.

Диний масалалар борасида жуда аниқлик билан ҳаракат қиласиди. Фақат очик-ойдин бўлганлари ҳақида фатво берарди. Ҳар тонг Масжиди Набийга келиб, икки ракат намоз ўқирди. Сўнгра Расулуллоҳнинг минбари ва қабри ўртасига ўтириб, сўралган масалалар бўйича фатво берарди. Мазҳаб имомларимиздан Молик бин Анас ҳам у ҳақида “Қосим бу умматнинг фоқихларидан эди” деган эди.

Ўзи гапириб берган:

“Бир куни аммам ҳазрати Оишанинг ёнига бордим. Унга “Аммажон, мени Жаноби Пайғамбаримизнинг қабрига олиб боринг” дедим. У ерга бориб, Ҳужраи саодатни очди. Уч қабр кўрдим. Қабрлар жуда баланд бўлмаганидек, жуда паст ҳам эмасди. Устлари қизил чакир тошлар билан қопланганди. Жаноби Пайғамбаримизнинг шарафли қабрлари барчасидан олдинда эди. Ҳазрати Сиддиқнинг боши Фахри коинот ҳазратларининг муборак елкалари қаторида, ҳазрати Умарнинг боши эса Расулуллоҳ жанобимизнинг муборак оёклари ҳизосида эди.”

Қосим бин Мұхаммад ҳазратлари Макка билан Мадина ораси-даги Қудайд деган жойда 725 йили вафот этди. Вафотидан аввал қўриш қобилиятини йўқотди. Вафоти яқинлашганини сезиб ўғлига “Устимдаги шу лиbosларим кафаним бўлсин” деди. Ўша пайтда эгнида кўйлак, пештамол ва чапон бор эди. Ўғли “Отажон, бунга яна кўшсак бўлмайдими?” деб сўради. Ўғлига жавобан “Бобом Абу Бакр ҳам мана шундай уч бўлак кафанга ўралганди. Биз учун ўлчов мана шу. Шуниси етади, сўнгра тирикларнинг янги кийимларга бўлган эҳтиёжи ўликлардан кўпроқдир”- деди.

Ибратли сўзларидан бири:

“Биздан аввал яшаган улуғларимиз бошларига келган мусибатларни чиройли бир тарзда кутиб олишни, ўзларига берилган неъматларни эса, синик кўнгиллилик билан қабуллаб олишни севардилар.”

Жаъфар Содик ҳазратлари

Жаъфари Содик ҳазратлари Ахли байтдан бўлиб, Силсилаи олиянинг тўртингчисидир. Отаси Мұхаммад Бокир, бобосининг бобоси ҳазрати Алидир.

Илм ва фазилатда замонининг бир донаси бўлди. Дин билимлари билан бир қаторда фан илмларида ҳам сўзлари далил эди. Етиштирган талabalари жабр ва кимё илмларида турли қашфлар қилган, бу илмларнинг асос системасини курганлар. Физика ва кимё илмларининг мавзусини ташкил этган модда ва улар ҳақида билими жуда теран эди. Кимёning отаси ҳисобланадиган Жобир ҳам Жаъфари Содик ҳазратларининг шогирди эди.

Имоми Жаъфарнинг энг машхур шогирдларидан бўлган Имом Аъзам Абу Ҳанифа бу зотнинг сұхбатларига икки йил қатнаб, ботиний ва зоҳирий маърифат манбасидан илм ҳамда авлиёлик йўлида кўп истифода қилди. Имоми Аъзам бу зотнинг хузурида эришган юксак мартабаларни билдириш учун “Мана шу икки йил бўлмаганида Нўймон ҳалок бўларди” деган эди.

Ҳақиқий ислом олимлари динимизни ҳеч ўзгартирмасдан бугунгача олиб келдилар. Бу олимлардан имон билимларини

ўргатгандар “Мутакаллимин”, ибодатлар ҳақида дарс берганлари “Фуқаҳо”, қалб орқали бажо келтириладиган ва сақланадиган ишларни ўргатувчи илмга “Тасаввуф”, бу илмнинг олимларига “Мутасаввифин” дейилди. Имом Жаъфари Содик ҳазратлари булардан учинчи илмни таълим қилди.

Замонининг хукмдори бир кеча вазирига шундай деди: “Зудлик билан бориб Имоми Жаъфарни олиб кел. Уни ўлдирмоқчиман.” Вазир хукмдорни ниятидан қайтаришга қанчалик уринса ҳам, у аҳдидан қайтмади. Вазир мажбуран имомни чакириб келишга кетди. Ҳукмдор эса, жаллодларга амр берди: “Имом Жаъфар ичкарига кирганида менга қараб туринглар, қачонки бошимдан бошкийимимни ечаман, ўша заҳоти калласини танидан жудо қилинглар!” Бироз муддат ўтиб Имоми Жаъфари Содик ҳазратлари ичкарига кирди. Ҳукмдор дарров ўрнидан сапчиб турди. Чуқур хурмат-эҳтиром билан ҳазратни кутиб олди. Ёнбошига ўтқазди ва ўзи одоб билан қаршисига тиз чўкиб ўтирди. Жаллодлар шошиб қолди. Ҳукмдор имомга “Устоз, мендан нимаики истагингиз бўлса, айтинг бажараман” деди. Имоми Жаъфар хукмдорга “У ҳолда марҳамат қилиб мени бошқа хузурингизга чакириб, ибодатдан қолдирманг” деди-да кетиш учун ўрнидан турди. Ҳукмдор иззат ва хурмат билан уни кузатиб қўйди. У кетганидан кейин ҳукмдорнинг вужудида титроқ туриб, ҳушини йўқотди. Ўзига келгач вазири сўради: “Сизга нима бўлди ҳукмдорим?” Ҳукмдор: “У ичкарига кирганида ёнида баҳайбат бир арслон кўрдим. Арслон менга гўё “Уни ранжитсанг, сени парча-парча қиласман” дерди. Нима қилишимни билмай, шошиб қолдим” деди.

Имом Жаъфари Содик ҳазратларининг насиҳатларидан баъзилари:

- “Қўйидаги кимсалар билан бирга бўлишдан сақлангин:
- 1) Ёлғончи билан;
- 2) Хасис билан;
- 3) Аҳмок билан. Чунки энг керак бўлган пайтда сени ташлаб кетади.
- 4) Фосиқ, яъни гуноҳ ишлашдан уялмайдиган кимса билан!”

“Бирон хатога кўл урганингизда дарҳол истиғфор этинг. Хатода оёқ тираб туриб олиш, қайсарлик қилиб, хатодан қайтмаслик ҳалок

бўлишга сабабдир. Кун кўриши, рўзгор тебратиши қийинлашган одам истиғфор ўқишида давом этсин.”

“Дарду балога шукр қилмаган одам, неъматга ҳам шукр қилмайди.”

“Садақа бериш орқали ризқингизни кўпайтиринг. Закот бериш орқали мол-мулкингизни ҳимоялангт. Тежамкор бўлган киши ташвиш кўрмайди. Тадбирли, тартибли яшаш тирикчиликнинг ярмидир. Инсонлар билан яхши муомалада бўлиш ақлнинг ярмидир. Мусибат замонида сабр сақламай тиззасини муштлаган одам савобидан маҳрум қолади.”

“Шу тўрт нарсанинг ози ҳам кўп: Оташ, душман, фақирлик, хасталик.”

“Шу уч нарса мусулмонга шараф беради: Сенга зулм қилган кимсани кечириб юбориш, неъматни сендан аяганга яхши муомалада бўлиш ва сени изламаганни, сўраб-сурештириш.”

Боязид Бистомий ҳазратлари

Боязид-и Бистомий ҳазратлари Силсилаи олиянинг бешинчисидир. Орифлар сultonни деган ном билан машҳурдир. Исми Тайфурдир. Увайсий эди. Ўзидан қирқ йил аввал вафот этган имоми Жаъфари Содик ҳазратларининг руҳониятидан фойдаланди. 113 олимдан илм ўрганди. Жуда олим, фозил ва адиб киши эди.

Ҳали онасининг корнида эканлигига ёк кароматлари кўрина бошлади. Онаси унга ҳомиладор вактида шубҳали бир нарсани оғзига солса, уни чиқариб ташаламагунча қорнига уради. Болалигида бир куни масжид ҳовлисида ўйнаб юради. Шақиқ-и Балхий ҳазратлари “Бу бола катта бўлса, замонининг энг буюк авлиёси бўлади” деди. Ҳадис олимларидан бири уни кўргач, жуда ёқтириб қолди. “Эй бола, намоз ўқишини биласанми?” деди. Боязид Бистомий “Ха, Аллоҳ тиласа бажара оламан” деди. Олим “Қандай қилиб?” деб сўради. Боязид “Буюр ё Рабби! Амрингни бажариш учун такбир оламан, Қуръони каримни дона-дона қилиб ўқийман, таъзим билан рукуга бораман, тавозу билан сажда қиласман, видолашиб салом бераман” деди. У олим зот ҳайрон қолиб “Эй зуқ-

ко бола! Сенда шунча фазилат ва теран билим бор экан, нимага одамларнинг бошингни силашига изн беряпсан?” деди. Боязид “Улар мени эмас, Аллоху таолонинг мени зийнатлантирган бу гўзалликни силамоқдалар. Менга оид бўлмаган бир нарсага тўсиқ бўлишим тўғрими?” деди.

Онасига хизмат

Кичик ёшидан бошлаб ўқишини бошлади. Дарсларга диққат билан давом этарди. Бир куни ўқиган бир оятининг (Лукмон, 14) таъсири билан уйга қайтди. Онаси ташвишланиб нима учун эрта қайтганлигини сўраганида шундай жавоб берди: “Ўрганган бир ояти каримамда Аллоҳу таоло ўзига ва сизга итоат этишимни амр этмоқда. Ё сизга хизмат қиласай, ё бўлмаса мени бўш қўйинг. Факат Аллоҳу таолога ибодат билан машғул бўлайин” деди. Онаси “Сен мени қўйгин, Аллоҳу таолога ибодат этгин” деди. Бундан кейин ўзини Аллоҳу таолога бағишлади, амрларининг бирортасини ҳам колдирмади, лекин онасининг хизматини ҳам ташлаб қўймади. Онасининг кичик орзусини буюк амр деб қабул қилиб, ҳар қандай ҳолатда бажаришга уринди. Чунки Аллоҳу таолонинг амри ҳам шундай эди.

Совук бир қиши кечаси эди. Онаси уйғониб, сув ичишни истади. У дарров сув олиш учун ўрнидан турди. Лекин чеълакда сув йўқ эди. булоқ бошига бориб, чеълакка сув тўлдирди. Уйга келганида онасининг яна ухлаб қолганини кўрди. Уйготишга кўзи қиймади. Чеълакни кўтарганича кутди. Анча вактдан кейин уйғониб “Сув, сув” деб сўзлади. Ўғлини бу ҳолда кўриб “Ўғлим, нима учун чеълакни кўтариб олибсан?” деб сўради. Боязид “Уйғонганингизда дарров сув бериш учун чеълакни кўтариб олдим” деди. Онаси “Ё Рабби, мен ўғлимдан розиман. Сен ҳам рози бўл!” деб дуо қилди. Балки онасининг мана шу дуоси сабабли Аллоҳу таоло унга авлиёнинг юксак мартабаларига эришишни эҳсон қилди.

Ибодат завқи

Ёшлигида қилган баъзи ибодатларидан завқ ололмасди. Бу ҳолатни онасидан ҳам сўради. Улғайишида, тарбиясида бир қусур бўлғанми деб сўради. “Ичимда мени Раббимдан ажратувчи бир нарса ҳис қиласман. Лекин сабабини билмайман” деди. Онаси анчаги-

на ўйланганидан кейин “Үғлим, фақат битта нарсаны хотирлайман. Сен жуда кичик эдинг. Қүшниларникига чиққандим. Қучогимда йиғлашни бошладинг. Ҳеч овутолмадим. Сени овутиш учун ўчоқда пишаётган шўрвага изнисиз бармоғимни ботириб, оғзингга солдим” деди. Буни эшитиб, онасига у қўшнининг олдига бориб, у билан ҳалоллашишни айтди. Онаси ҳалоллашгандан кейин ибодатларидан завқ олишини бошлади. Бир кечада сахар вақти Аллоҳ деди. Сўнгра хушини йўқотиб, йиқилди. Ўзига келганидан кейин нимага хушидан кетганилигини сўрадилар. “Сен ким бўлибсан-ки, менинг исмимни оғзингга оладиган?” деган овоз келади деб жуда кўрқдим ва шу сабабли хушимдан кетдим деди.

Бир киши “Бу даражаларга қандай етишдингиз?” деб сўради. Унга “Ҳар жойда Аллоҳу таолонинг кўриб ва билиб турганини тушиниб, одобга риоя этиш билан” деб жавоб берди.

Бир кечада ўтирганида оёқларини узатганди. “Султоннинг ёнида ўтирганда одобга риоя қилиш керак” деган овозни эшитиб, дарров оёқларини йиғиштириди.

Айтдики:

Аллоҳу таолони ёдингда тут, тилингни бошқа ишлар билан шуғулланишдан сақла. Нафсингни ҳисобга торт. Илмга ёпиши ва одобни сақла. Марҳамат соҳиби ва юмшоқ бўл. Аллоҳу таолони унуттирадиган барча нарсадан узок тур. Бир кишининг Аллоҳу таолога бўлган севгисининг ҳақиқий эканлигининг аломати у кишидия денгиз мисоли сахийлик, қуёш мисоли шафқат ва тупроқ мисоли тавозу каби уч хислатнинг бўлишидир.

Абул Ҳасан Ҳарқоний ҳазратлари

Абул Ҳасан Ҳарқоний ҳазратлари Силсилаи олиянинг олтинчисидир. Буюк ислом олими Боязид-и Бистомий ҳазратларининг руҳониятидан фойдаланиб, юксалганди. Замонининг қутби эди.

Бир куни табиб Ибн Сино Шайх Абул Ҳасан Ҳарқоний ҳазратларининг уйига зиёратга келди. Аёлининг феъли ёмон эди. Унга озор бериб, ўрмонга ўтинга юборганди. Ибн Сино ўрмонга кетаётганида Шайхнинг ўтин юкланган бир арслон билан бирга

келаётганини кўрди. “Бу қандай ҳол?” деб сўраганида “Уйимдаги бўрининг ғам-алам юкини ташиганим учун бу арслон ҳам бизнинг юкимизни ташимоқда” деб жавоб берди.

Султон Маҳмуд Ғазнавий бутун Осиёга ҳоким бўлган вақт Ҳарқон шаҳрига яқин келганди. Бир нечта одамини Ҳарқонга Шайхнинг олдига юбориб, уни ёнига чақирирганди. Шайх ҳазратлари бир узр айтиб келмади. Бу хола Султонга билдирилганида “Қани туринглар, демакки у биз ўйлаган кимсалардан эмас. Биз унинг олдига борамиз” деди. Сўнгра ўз лиbosларини Қози Иёдга кийдириб, ўзи силоҳдор бўлиб, унинг ёнида Шайхнинг уйига кирдилар. Султон салом берганида Шайх ҳазратлари алик олди. Лекин оёққа турмади. Султон Шайхга “Нима учун оёққа қалқмадингиз?” деб сўраганида Шайх “Модомики, сени олдинга кўйишган экан, ёнимга кел сенга бир боқай” деди. Сўроққа дарҳол жавоб бермади. Султон Маҳмуд Шайхдан “Устозинг Боязид Бистомий қандай зот эди?” деб сўради. Шайх “У шундай комил бир авлиё эдики, уни кўрганлар хидоятга қовушарди” деди. Султон бу жавобни ёқтирасдан “Абу Жаҳл, Абу Лаҳаб кабилар Фахри коинотни кўп марта кўрдилар. Лекин нимага хидоятга келмадилар” деди. Шайх “Абу Жаҳл ва Абу Лаҳаб кабилар инсонларнинг энг устунини Аллоҳу таолонинг севгили пайғамбари сифатида кўрмадилар. Абу Толибининг етими сифатида кўрдилар. Шу кўз билан бокдилар. Агар Абу Бақр Сиддик каби боқиб, Расулуллоҳ сифатида кўрсаларди, куфранд қутулиб, унинг каби камолга етишардилар” деди. Султонга бу жавоб жуда ёқди. Дин буюкларига бўлган севгиси ортди.

Султон Маҳмуд “Менга насиҳат беринг“ деганида Шайх “Шу тўрт нарсага диққат қил: Гуноҳлардан сақлан, намозингни жамоат билан ўқи, сахий бўл, Аллоҳу таолонинг яратганларига шафқат кўрсат” деди. Султон Шайхнинг олдига бир коса олтин қўйди. Бунинг эвазига Шайх Султоннинг олдига арпадан қилинган нон қўйди. Султон нондан бир луқма олди. Лекин луқмани ютолмади. Шайх ҳазратлари “Бир луқма нонни ютолмаяпсан. Шу бир коса олтиннинг бизнинг ҳам томоғимизга тиқилишини истайсанми? Биз пулга бўлган алоқамизни кесдик. Бу олтинларни олдимдан олинг” деди. Султон буолтинларни қайтариб олишга мажбур бўлди. Сул-

тон кетаётганида Шайх оёққа қалқди. Султон “Келганимда ҳеч илтифот этмадингиз, лекин нима учун энди ўрнингиздан турдингиз?” деди. Шайх ҳазратлари “Бу ерга подшохлик ғуури билан мени имтиҳон этиш учун келдинг. Энди эса дарвеш сифатида кетяпсан. Келганингда ғуур ичида бўлганинг сабабли ўрнимдан турмадим. Лекин энди дарвеш бўлганинг учун оёққа туриб қузатяпман” деб жавоб берди.

Султон олиб бораётган бир жангда мағлуб бўлишга яқин эди. бирдан Шайхнинг хирқасини қўлига олиб: “Ё илоҳи! Шу хирқа соҳибининг ҳурмати учун, шу коғирларга қарши бизни голиб кил!” деб дуо қилди. Душман тарафда чанг-тўзон кўтарилиди. Душманлар чанг-тўзонда ҳеч нарса кўролмасдан, бир-бирларига қилич уриб, ҳалок бўлдилар. Соғ қолганлари тарқаб кетди. Шу оқшом Султон Махмуд тушида Шайхни кўрди. Шайх Султонга “Аллоҳу таолонинг даргоҳида буюкларимизнинг ҳурмати учун зафар қозондинг” деди.

Қийматли сўзлардан бир нечтаси:

“Аллоҳу таоло учун қилган ҳамма нарсанг – ихлосдир. Халқ учун қилган барча нарсанг эса – риёдир.”

“Шу икки киши чиқарган фитнани ҳатто шайтон ҳам чиқара олмайди: Дунёга берилган олим ва илмсиз диндор.”

“Агар мўминни зиёрат қиласидиган бўлсанг, ҳосил бўлган савобини юз дона қабул бўлган нафила ҳаж савоби тенглаштирмаслигинг керак. Чунки бир мўминни зиёрат қилгани учун бериладиган савоб факирларга берилган юз минг олтин садақанинг савобидан ҳам ортиқ. Бир мўмин биродарингизни зиёрат этганингизда Аллоҳу таолонинг раҳматига қовушасиз.”

“Бир мўмин биродарини тонгдан шомга қадар ранжитмаган киши шу куни шомга қадар Жаноби Пайғамбаримиз билан яшагандек бўлади. Агар ранжитса, Аллоҳу таоло унинг шу кунги ибодатини қабул этмайди.”

Абу Али Формадий ҳазратлари

Абу Али Формадий ҳазратлари Силсилаи олияниң еттинчи-
сидир. Ўз даврининг танҳоси эди. Зоҳирий дин илмларини Абул
Қосим Қушайрийдан ва бошқа олимлардан ўрганди. Насиҳатлари
жуда таъсирли эди. Низом-ул-мулк ва замонининг давлат бошчила-
ри уни қаттиқ ҳурмат қиласидар. Тасаввуф илмининг мутахасси-
си эди. Имом Ғазолий ва Юсуф Ҳамадоний ҳазратларининг устози
эди.

Ўзи айтиб берган:

Ёшлигимда Нишопурда илм ўрганардим. Бир куни Шайх Абу
Сайд Абулхайр ҳазратларининг Нишопурга келаётгани ҳақида ха-
бар олдик. Кароматлари машхур эди. Нишопур халқи, олимлар ва
замонанинг кўзга кўринган инсонлари, барча унинг буюклигини
билар ва уни қаттиқ ҳурмат қиласидар. Тумонат одам кутиб олишга
чикдик. Мен ҳам уни кўришни истардим. Уни кўтар-кўрмас унга
ва тасаввуфга бўлган қалбимдаги севги ортди. Шу куни сухбатини
диққат билан тингладим. Сухбатларида давомли иштирок этишига
бошладим. Бир куни уни жуда кўргим келди. Лекин у кун сухбат
бўлмайдиган кун эди. Сабр қилиш керак дедим. Чидай олмай
ташқарига чикдим. Атрофимга бокдим. Абу Сайд ҳазратлари бир
неча одам билан бир жойга кетаётган эди. Уларнинг орқасидан эр-
гашиб бордим. Бир жойга меҳмонга кетишаётган экан. Чақирилган
уйга кирдилар. Ортларидан мен ҳам кириб, бир бурчакка ўтиридим.
Мени хали кўришмаган эди. Бир пайт шайхни шундай бир ҳол
қоплаб олдики, ўзидан кетиб, устидаги чопонини йиртиб парча-
парча қиласидар. Кейин жулдур бўлган либосини ечиб ерга ташла-
дилар. Сухбатда ўтирганлар йиртилган либосни парчаларга бўлиб
тарқатиши учун Шайхнинг олдига қўйдилар. Бу парчалардан енг
қисмини олиб “Абу Али қаердасан?” дедилар. Мен ўзимча мени
танимайдилар-ку, шогирдлари орасида ҳам Абу Али деган бирор-
таси бордир шекилли деган ўйда жавоб бермадим. Иккинчи мар-
та чақирганида у ердагилар менга “Шайхимиз сизни чақиряпти”
дэйишди. Ўрнимдан туриб, олдиларига бордим. Бу парчани менга
бериб “Сен бизга шу бир парча матодек яқинсан” дедилар.

Абул-Қосим Қушайрийнинг ёнида бўлган вақтимда менда пайдо бўлган ҳолларни у зотга айтганимда “Болам, илм ўрганиш билан машғул бўлгин” дердилар. Яна 2-3 йил илм ўргандим. Бир куни қаламимни сиёҳ идишига ботириб-чиқарсан, оппоқ бўлиб чиқди. Уч марта қайталадим. Барида сиёҳ оқ чиқарди. Бу ҳолни устозимга арз қилдим. У зот бўлса “Модомики, қалам сенинг қўлингдан қочаётган экан, сен уни ташлагин” дедилар. Мен мадрасадан алоқани узиб, даргохга ўтдим.

Бир куни менга бир ҳол бўлиб, ўзимдан кетдим. Бир муршидга, раҳбарга, йўлбошчига эҳтиёжим бор деб ўйладим. Абул-Қосим Гургонийнинг исмини эшигандим. Тус шаҳрига бордим. У зот табабалари билан мажлисда ўтирадилар. Мен ҳам олдиларида тиз чўқдим. Шайхнинг боши эгилган ҳолда эди. Бошини қўтариб “Кел, Абу Али” дедилар. Ёнларига бориб, ҳолларимни арз қилдим. У зот “Бошланиши муборак бўлсин. Тарбия кўрсанг, юксак даражаларга эришасан” дедилар. Қалбимдаги шавқ ва муҳаббат ортган эди. Бу орзумнинг кучайгани сабаб Абул-Ҳасан Ҳарқоний ҳазратларининг сухбатларига, ниҳоятсиз файзларига эришдим.

Бир куни устозим Абул-Қосим Қушайрий ичкарида ҳаммомда гусл қиласидилар. Мен ташқарида «балки сув тугаб, керак бўлиб қолар» деб, қудуқдан бир челак сув тортиб, ҳаммом ҳовузига қўйдим. Ўша пайтда ҳақиқатан ҳам ичкарида сув тугаб қолиб, шайхим танг аҳволда қолган экан. Устоз ҳаммомдан чиққач “Эй Абу Али, Абул-Қосимнинг 70 йилда кўлга киритган даражасини сен бир челак сув билан қозондинг” дедилар.

Бир гал сафарда тог этагидан ўтаётганимиздан олдимиздан катта бир илон чиқди. Ҳаммамиз қўркиб қочдик. Абу Саид ҳазратлари ҳам шу ерда эдилар. Отидан тушиб, илонга яқинлашдилар. Мен Шайхнинг ёнида эдим. Илон у зотнинг олдида бошини ерга суриб, ҳурмат қўрсатди. Шайх ҳазратлари илонга “Сенга заҳмат бўлди” дедилар. Сўнгра илон тог тарафга қайтиб кетди. Шайх “Бу тоғда биз бир неча йил мана шу илон билан бирга қўшни бўлиб кун кечирдик. Бизнинг бу ердан ўтишимизни билиб, дийдорлашгани келибди. Аҳднинг гўзаллиги имондандир. Гўзал ахлоқли бўлган инсонга нисбатан ҳамма нарса гўзал муносабатда бўлади. Ҳазрати Иброҳим пайғамбар ҳам гўзал ахлоқли эди. Шунинг учун олов ҳам, унга гўзал муносабатда бўлди. Уни ёқмади, куйдирмади.”

Юсуф Ҳамадоний ҳазратлари

Юсуф Ҳамадоний ҳазратлари Силсилаи олияниң саккизинчи-сидир. Фикъ олими эди, ҳадис илмини ҳам ўрганди. Тасаввуфни Абу Али Формадий ҳазратларидан ўрганиб, унинг суҳбатларида камолга етди. Юзлаган талабалари бор эди. Абдуллоҳ Барқий, Аҳмад Яссавий ва Абдухолиқ Ғиждувоний каби буюк авлиёлар етиштириди. Бир тарафдан тўғри дин билимларини ўргатишга ҳаракат қиласи, инсонлар билан муомала қилишдан, уларни етишириш учун меҳнат қилишдан хеч чарчамасди. Бошқа тарафдан хасталарга дори бериб, барчанинг дардига даво топишга уринарди.

Нажибуддин Шерозий исмли бир зот баён қилади:

Бир вақтлар авлиёларнинг сўзларидан бир неча парча қўлимга тушганди. Уларни ўқиб-ўргандим, менга жуда ёқди. Булар кимнинг гапи экан, бу зотни топиб, ундан истифода қилиш керак деб ўйладим. Бир куни кечаси тушимда ҳайбатли, викорли, оқ соқолли, нуроний бир зотнинг уйимизга кирганини кўрдим. Шу заҳоти таҳорат олишга кетдилар. Устларига оқ чопон кийганди. Чопоннинг устига катта ҳарфларда олтин суви билан Оятал курси бошидан охиригача ёзилганди. Мен у зотнинг орқасидан бордим. Чопоннини ечиб, менга бердилар. Бу чопоннинг тагида бундан ҳам кўзни қамаштирувчи яшил чопон бор эди. Бунинг устида ҳам худди аввалгидек Оятал курси ёзилганди. Уни ҳам менга бердилар. “Мен таҳорат олиб бўлгунимча буларни ушлаб тургин” дедилар. Таҳорат олиб бўлгач “Бу икки чопондан қайси бирини сенга берай?” деб сўрадилар. Қайси бирини берсангиз ҳам яхши бўларди, дедим. Яшил чопонни менга кийдирдилар. Оқини ўзи кийдилар. “Мен сен ўқиб, ёқтирган парчаларнинг соҳиби Юсуф Ҳамадонийман” дедилар. Ўйгонгач жуда севиндим, унга бўлган севгим ортди.

Ибни Ҳожари Маккий ҳазратлари баён қилади:

Абу Сайд Абдуллоҳ, Ибн-ус-Саққа ва Саййид Абдулқодир Гейлоний илм ўрганиш учун Бағдодга келдилар. Юсуф Ҳамадоний ҳазратларининг Низомия мадрасасида ваъз қилишини эшитгандилар. Ибн-ус-Саққа “Унга бир савол бераман, жавоб беролмайди” деди. Абу Сайд Абдуллоҳ “Мен ҳам бир савол бераман, кўрамиз жавоб бера олармикан?” деди. Ёши кичик бўлишига қарамай яхши

одоб тимсоли бўлган Абдулқодир Гейлоний эса “Аллоҳ сақласин, мен қайси сифатим билан у зотга савол бераб имтихон қила оламан? Яхшиси у зотнинг хузурида қўл қовуштириб туриб, сиймоларини кўриш билан шарафланаман ва баракатланаман” деди. Нихоят Юсуф Ҳамадоний ҳазратларининг олдига келишди.

Юсуф Ҳамадоний ҳазратлари Ибн-ус-Саққага ўгирилиб: “Сенга хайф бўлсин! Демак менга жавобини билмайдиган савол бerasan, шундайми? Сен бермоқчи бўлган саволинг фалон, жавоби эса мана бундай. Сендан кофириликни хиди келяпти” дедилар. Сўнгра Абу Саид Абдуллоҳга ўгирилиб: “Сен ҳам менга бир савол бериб, қандай жавоб беришимни синаб кўрмоқчисан. Бермоқчи бўлган саволинг шу, жавоби эса бундай. Лекин сен ҳам одобга риоя қилмаганинг учун умринг ғам-ташвиш билан ўтади” деди. Сўнгра ёш Абдулқодир Гейлоний ҳазратларига ўгирилиб: “Эй Абдулқодир! Одобинг гўзалиги билан Аллоҳу таолони ва Расулинни рози қилдинг. Мен сени Бағдодда бир курсида ўтирганингни, юксак билимларни ўргатаётганингни “Менинг оёғим бутун авлиёларнинг елкалари устида” дейишингни ҳамда сенинг замонингдаги бутун авлиёларни сенинг юксаклигинг қаршисида бошларини эгиб турганини худди қўриб тургандайман” дедилар.

Орадан йиллар ўтиб, Абдулқодир Гейлоний ҳазратлари замонидаги авлиёларнинг энг устуни, бош тожи бўлдилар. Шундай юқори даражаларга эришдики, халқ ва буюк зотлар келиб, муборак сухбатларидан фойдаланардилар. Бир куни айтдиларки: “Менинг оёғим бутун авлиёларнинг елкалари устида.” Шу вақтда яшаган бутун авлиёлар унинг ўзларидан қанчалик устун эканлигини билардилар ва унинг устунлиги қаршисида бош эгиб туришарди. Бу воқеалар бўлиб ўтгач, Юсуф Ҳамадонийнинг бир қанча йиллар аввал учта ёш йигитга айтганларининг сири маълум бўлди.

Ибн-ус-Саққа жуда чиройли гапиравди. Шуҳрати замонининг султонига етиб борди. Султон уни элчи қилиб, Византияга юборди. Христианлар унга катта эҳтиром кўрсатдилар. Нихоят уларга алданб, христиан динини танлади.

Абу Саид Абдуллоҳ айтадики:

Ҳаётим ғам-ташвиш билан ўтди. Юсуф Ҳамадоний ҳазратларининг ҳар уччаламиз ҳақида айтганлари тўғри чиқди.

Абдухолиқ Ғиждувоний ҳазратлари

Абдухолиқ Ғиждувоний ҳазратлари Силсилаи олияниңг түккизинчидир. Отаси Абдулжамил Рум диёридаги Малатия шаҳридан эди. Хизр алайхиссалом отасига “Эй Абдулжамил! Сен бир ўғил кўрасан, исмини Абдулхолиқ қўйгин” деб буюрганди.

Сўнгра Абдулжамил Бухоронинг Ғиждувон деган жойига кўчиб ўтди. Кўп ўтмай ўғиллик бўлди. Исмини Абдулхолиқ қўйди. Абдулхолиқ беш ёшга тўлганида илм ўрганиши учун Бухорога жўнатди. Буюк олим Хўжа Садриддин ҳазратларидан Қуръони қарим ва тафсирини ўргана бошлади. Бир куни дарсда “Раббингизга яширин дуо қилинг!” маолидаги ояти каримани ўқигач, устозидан “Бу ерда яширин қайси маънони билдиради? Агар зикр ва дуо ошкор, овоз чиқариб қилинса, риёдан кўрқилади. Агар қалб билан бўлса, томирларда юрган шайтон эшитади. Нима қилишим керак?” деб сўради. Устози Садриддин ҳазратлари бу ўщдаги бир боланинг бундай саволига ҳайрат қилиб “Бу масала қалб илмларининг бир мавзусидир. Иншаллоҳ, сен бу илмларни ўргата оладиган устозга қовушасан. Бу мушкулингни шу тарика ҳал этасан” деди. У энди ўша зотни кутишни бошлади. Бир куни Хизр алайхиссалом унинг ёнига келди. Унга Аллоҳу таолони яширин ва ошкор ёдга олиш йўлларини ўргатиб “Қалбингдан Ла илоҳа иллаллоҳ Мұхаммадун Расулуллоҳ калимаи тойибасини шундай сўзлагин” деб таърифлади.

Юсуф Ҳамадоний ҳазратлари Бухорога келганларида Абдулхолиқ Ғиждувоний унинг хизматига кирди ва бу хизматда бироз муддат қолди. Буни шундай баён қиласидар:

12 ёшимда эдим. Хизр алайхиссалом менга Юсуф Ҳамадонийдан илм ўрганишимни тавсия этди. Унинг Бухорога келганини эшитиб, дарров ёnlарига бордим. Ундан жуда кўп фойда кўрдим.

Дарс ўтаётганида бир ёш йигит ичкарига кирди. Бирордан сўнг руҳсат сўраб “Мўминнинг фаросатидан кўрқинг. Чунки у Аллоҳ нури билан боқади” деган ҳадиси шарифнинг сири нимада деб сўради. Устозим бу ёш йигиттга ҳайбат билан боқиб “Аввал белингдаги зуннорни (христианлар тақадиган ип) қирқиб ташла ва

мусулмон бўл” дедилар. Йигитча хавотир билан “Мен мусулмонман, зуннорим йўқ” деди. Шунда бир талабасига йигитчанинг чопонини ечишни ишора қилдилар. Талаба бу йигитнинг устидаги чопонни ечганида белида христианларга оид зуннор дейиладиган белбоғ кўринди. Йигитча қаттиқ уялди. Устозга нисбатан қалбида севги ҳис эта бошлади. Мана шу тариқа авлиёларнинг Аллоҳ нури билан бокиши нима эканлигини яхши тушунди. Калимаи шаҳодат келтириб, мусулмон бўлиш билан шарафланди. Сўнгра устоз тала-баларига “Бу йигит белидаги моддий зуннорини қирқди. Биз ҳам қалбларимиздаги зуннорларни қиркайлик. Бу кибр ва ғуурдир” дедилар.

Бир куни бир киши келиб “Охири нафасда имон билан кетишимиш учун бизга дуо қилсангиз” деб илтимос қилди. Бу меҳмонга жавобан: “Фарзларни адо этгандан кейин дуо қилган мўминнинг дуоси қабул бўлади. Сен фарзларни бажаргандан кейин дуо килаётганингда бизни хотирласанг, биз ҳам сени ёдга оламиз. Бу ҳолат ҳам сен, ҳам биз учун дуонинг қабул бўлишига васила бўлади” дедилар.

Шиа эътиқодли Сафавий босқинчилари Фиждувон шаҳрини қамалга олганида кўққисдан қалья ичидан уларга қарши ҳужумга чиққан аскарларнинг бошида ҳайбатли бир зотнинг икки тифли қилич билан ҳужумга келаётганини кўрдилар. Кўп курбонлар беруб, ортга қочдилар. Устознинг вафотидан аввал айтган кўйидаги гаплари унинг 332 йил кейин юз берадиган кароматлари эди.

Дўстга кутлуг, душманга эса бало бўламан,

Жангда гўё пўлатдек, тинчликда эса мумман.

Нур чашмасининг боши Фиждувон манзилимиз,

Урушда икки тифли қилич билан жанг қиласман.

Ориф Ревагарий ҳазратлари

Ориф Ревагарий ҳазратлари Силсилаи олиянинг ўнинчисидир. Бухородан 30 км узоқликдаги Ривагар қишлоғида дунёга келди.

Кичик ёшидан таҳсил олишни бошлади. Заковати ва тез ўзлаштириш қобилиятининг порлоқлиги сабабли қисқа вақтда

камолга келди. Бу аснода илм ва ҳикмат сохиби, ибодат шартларини бекаму кўст бажарувчи, инсонларга ҳақ йўлни кўрсатишда замонининг қутби бўлган Абдулхолик Фиждувоний ҳазратлари билан танишди ва бутун олами ўзгарди. Илк қундаёқ абадий саодат тожининг бошига қўнганини хис этди. Дарҳол унга боғланиб, то вафотигача ундан ажралмади.

Устози илк сухбатида унга шундай деди:

“Ҳақ йўлдаги талаба вақтнинг қийматини яхши билиши керак. Вакт ўтиб кетаётганда ўзининг қандай ҳолда эканлигини сезишга уриниш лозим. Агар ўтказган ҳар бир онда хузурда бўлган бўлса, буни яхши ҳол деб билиш керак. “Аллоҳимга шукрлар бўлсин!” дейиши лозим. Агар ғафлат билан ўтказган бўлса, дарров уни тузишига киришиши, буюк Яратганга узрини билдириб, Ундан авф этишини тилаши, астағифиуллоҳ дейиши керак.”

Ориф Ревагарий устози Абдулхолик Фиждувоний ҳазратларининг ҳаётларида унга хизмат қилиши билан машҳур бўлиб, жуда кўп файз ва баракатларига эришди. Устозининг вафотидан кейин унинг ўрнига Жаноби Пайғамбаримизнинг ва Асҳобининг йўлини инсонларга ўргатиш ишида жавобгар бўлди. Ҳиммат, иноят ва ғайратларини Аллоҳу таолони излаганларга сарфлади.

Кўплаган кишиларнинг ҳидоятга ва авлиёлик мақомларида юксак даражаларга эришишиларига васила бўлдилар. Замонининг ягонаси эдилар. Ҳамма билан жуда яхши ва юмшоқ муомалада бўлар, ҳеч кимнинг кўнглини оғритмасдилар. Нафсининг истаганларини ҳеч вақт бажармас, истамаганларини бажариб, руҳини юксалтиш учун қаттиқ ҳаракат қиласдилар. Ҳаромлардан қаттиқ сақланар, ҳатто ҳаромга тушиб қўрқуви билан мубоҳларнинг кўпини ҳам тарк этардилар. Кечалари вақтини доим ибодат билан ўтказар, кундузлари талabalарга дарс берар, суннат бўлгани учун пешиндан аввал бироз ухлаб олардилар. Бунга қайлула дейилади. Пайғамбаримизнинг суннатларини жуда яхши билардилар ва буларнинг унутилиб кетмаслиги учун қаттиқ гайрат кўрсатардилар.

Сухбатларини шундай бошларди:

“Аллоҳу таоло барчамизни дунё ва охиратнинг сарвари, бутун инсонларнинг ҳар жиҳатдан энг устуни ва энг яхшиси бўлган Расулуллоҳга тобе бўлиш саодати билан шарафлантирсан! Чунки

Жаноби Ҳақ Унга тобе бўлишни, Унга эргашишни жуда севади. Унга эргашишнинг кичик бир зарраси бутун дунё лаззатларидан ва бутун охират неъматларидан ҳам устундир. Ҳақиқий устунлик унинг суннати санийясига тобе бўлишдир.”

Ориф Ревагарий ҳазратлари узоқ умр қўрганлар. Қабрини зиёрат қилганилар унинг файз ва баракатига эришмоқдалар. У зотни васила қилиб, Аллоҳу таолога қилинган дуолар қабул бўлмоқда.

Маҳмуд Анжир Фағнавий ҳазратлари

Маҳмуд Анжир Фағнавий ҳазратлари Силсилаи олиянинг ўн биринчисидир. Моварауннаҳрнинг Тури Синодек муқаддас бир жой юрт бўлишига васила бўлган, у ерни нурлантирган улуғ олим ва авлиёлардан бўлган Маҳмуд Анжир Фағнавий Бухоронинг Фағна қишлоғида туғилдилар. 1315 йили вафот этдилар. Меъморлик билан кун кечирганлар.

Хўжа Ориф Ревагарий ҳазратларининг дарсларида ва сұхбатларида етишиб, камолга келдилар. Моддий ва маънавий илмларда замонининг буюк олимларидан бўлдилар. Инсонларга тўғри бўлган саодат йўлини кўрсатиш учун устозидан ижозат олдилар. Кўплаган олим етиштирдилар. Минглаган кишиларнинг залолатдан ҳидоятга, яъни бузукликдан тўғри йўлга ва саодатга қовушишига васила бўлдилар. Етиштирган олимлари орасида энг улуғи ўзларидан кейинги халифалари Хўжа Али Ромитанийдир.

Устози Ориф Ревагарийдан ижозат олиб, инсонларни тўғри йўлга бошлиш вазифаси берилгач, ўша пайтларда керак бўлган овозли (жаҳрий) зикрни бошладилар. Даствабки жаҳрий зикр айтишлари устозининг сўнгги хасталиги вақтида Ривагар тепалиги устида бўлганди. Хўжа Ориф шунда “Дам бу дам” дегандилар. Бу сўзини розилигига аломат деб тушундилар. Хўжа Ориф Ревагарийнинг вафотидан кейин қалья дарвозаси олдидағи масжидда жаҳрий зикр тушишда давом этдилар. Замонининг буюк олимларидан Хўжа Муҳаммад Порисонинг боболаридан Мавлоно Ҳафизуздин олимларнинг устози Шамс-ул-аймма Ҳулвонийнинг ишораси билан Бухорода замонанинг энг улуғ имом ва олимларининг хузурида

Хўжа Маҳмудга: “Сиз қандай ният билан овоз чиқариб жаҳрий зикр айтяпсиз?” деб савол қотдилар. Хўжа Маҳмуд “Ухлаётгандарни уйқудан, ғофилларни гафлатдан уйғотиш, инсонларни диннинг асосий ва тўғри йўлида юритиш, ҳақиқатга ташвиқ қилиш, шу тариқа инсонларни бутун яхшиликларнинг калити, ҳар саодатнинг асоси бўлган тавбага ва бир буюк зотга интисоб қилишларига (богланишларига) сабаб бўлиш ниятида” деб жавоб бердилар. Мавлоно Ҳафизуддин унга “Агар ниятингиз мана шундай дуруст бўлса, бундай жаҳрий зикр қилишингиз жоиз бўлур” дедилар.

Маҳмуд Анжир Фагнавий айтдиларки:

“Жаҳрий зикрни, яъни сасли, овозли зикрни факат тили ёлғону гийбатдан, меъдаси ҳарому шубҳалилардан пок, қалби риё-ю хўжакўрсингдан узоқ, сири Раббидан бошқа барча нарсага таважҷуҳдан мунаzzах бўлган кишигина айти олади.”

Буюк олим Али Ромитаний айтдилар:

“Хўжа Маҳмуд Анжир Фагнавий замонида дарвешлардан бири Хизр алайхиссаломни кўрди ва ундан: “Бу замонда этагидан тутиб, изидан эргашиладиган шайх кимдир?” деб сўради. Ҳазрати Хизр “Хўжа Маҳмуд Анжир Фагнавий” деди.”

Ҳазрати Хизр билан қўришиб, бу саволни сўраган зот Али Ромитанийнинг ўзи эканлиги айтилади. Бир куни Хўжа Али Ромитаний Хўжа Маҳмуд Анжир Фагнавийнинг яқинлари билан бирга Ромитан саҳросида ҳавода учеб юрган катта оқ қушни кўрдилар. Бу қуш уларнинг бошига яқин келиб, аниқ-тиниқ қилиб “Эй Али, комил эр бўлгин! Сўзингга содиқ қолгин. Ушлаган этагингни маҳкам тутгил, аҳдингни бузмагин!” деди. Бу қушни кўриб, айтганларини эшитгач дўстларини ажойиб бир ҳол қоплаб, ҳушларидан кетдилар. Ўзларига келгач, қуш ва унинг гапиргани ҳақида сўрадилар. Али Ромитаний айтдики: “У Хўжа Маҳмуд Анжир Фагнавий эди. Аллоҳу таоло унга бу кароматни эҳсон этди. Ҳозир Хўжа Дехҳон хаста, сўнгги лаҳзаларини яшамоқда. Уни йўқлаб, зиёратга кетмоқда. Чунки у Аллоҳу таолодан сўнгги нафасда ўзига ёрдамчи бўлиши учун авлиёларидан бирини юборишини илтижо қилган эдилар. Хўжа Маҳмуд шу сабабдан у зотнинг ёнига кетмоқдалар.”

Али Ромитаний ҳазратлари

Али Ромитаний ҳазратлари Силсилаи олияниң ўн иккинчи сидир. Бухоро яқинидаги Ромитан қишлоғида туғилдилар. Барчага ҳақ йўлни кўрсатган, қалбидан нур сочган Маҳмуд Анжир Фагнавий ҳазратларидан кўп истифода килдилар. Авалиёлик дараҷаларига эришдилар. Моддий илмларда ҳам юксалдилар. Ибодат ва дарслардан кейин ҳалол луқма ишлаб топиш учун тўқимачилик билан шугулланардилар. Шу сабабдан унга тўқимачиларнинг шайхи маъносида «Пир-и Нассож» ҳам дейишарди.

Бир талабаси унга овқат келтирганди. Унга “Олиб келган таоминг меҳмон келиб, нима беришимни билмай танг холда турган вақтимда ёрдам берди. Энди биздан қандай муродинг бўлса, сўрагин! Чунки ҳозир ҳожат эшиклари очиқдир” дедилар. Талаба “Илмда ва авлиёликда сизга ўхшашдан бошқа орзум йўқ” деб жавоб берди. Али Ромитаний ҳазратлари “Жуда қийин ва юки оғир бир ишни орзу қилдинг. Бунинг юкини кўтара олармикансан” дедилар. Талаба “Бу дунёдаги ягона истагим худди сиздек бўлишдир. Лекин ҳар қанақа амрингизга розиман” деди. Ромитаний ҳазратлари талабага таважжух этдилар. Бу талаба бироз муддатдан кейин зоҳир ва ботинда Аллоҳу таолонинг изни билан устозининг даражасига етишиди. Лекин ишқи илоҳийда маст бўлиб, ўзини йўқотди. Шу тариқа қирқ кун ётиб кейин вафот этди. Унга бир онда ўзининг мақомларини бериб, ўзидек қилгани учун иккита азиз маъносида устозининг исми ҳам “Азизон” бўлиб қолди.

Али Ромитаний умрининг охирларида Бухородан Хоразмга келдилар. Қалья дарвозаси олдига жойлашдилар ва у ернинг подшоҳига икки талабасини юбориб: “Султоннинг олдига боринглар. Фақир бир тўқимачи шаҳрингизга келганди. Изн берсангиз шу ерда қолмоқчи, изн бермасангиз ортига қайтади денглар. Изн берса, султоннинг қўлидан муҳрланган бир ҳужжат олинглар” деди. Талабалари бориб, султонга арзларини айтдилар. Султон бундай истакни илк бор эшишиб тургани учун кулгили туюлсада, қўлларига муҳрланган ҳужжат берди. Бу ҳужжатни талабалари олиб келдилар. Азизон ҳазратлари шаҳарнинг чеккасидаги бир очикроқ жойга жойлашдилар.

Ҳар куни мардикорлар тўпланган бозорга бориб, улардан бир нечтасини ишга яллаб оларди. Улардан кунлик ҳақларини сўраб билгандан кейин “Энди таҳорат олиб, аср намозигача сухбатимизга қатнашинг. Асрдан кейин ҳақларингизни олиб, уйларингизга бо-ринглар” дерди. Мардикорлар ҳеч иш қилмай ўтириб, ибодатлари-ни қилиш билан бирга ҳеч эшифтмаган нарсаларини ўрганардилар, шомга яқин ҳақларини олардилар. Сухбатларига бир марта қатнашган киши унинг лаззатига тўя олмай, қайтиб ажрала олмасди. Бу ҳолат бутун шаҳарга ёйилди. Аҳоли унинг талабаси бўлиш учун ҳамма нарсага тайёр эди. Ҳар куни уйи одамлар билан тўлиб-тошарди. Дуосини олиш учун халойик бир-бири билан ярашарди. Ниҳоят баъзи кимсалар аҳволни султонга шундай билдирилар:

“Шаҳарда бир дарвеш пайдо бўлибди. Одамлар унинг ҳузурига дарё бўлиб оқмоқда. Унинг айтгани айтган, дегани деган. Унинг ҳар истагини худди амрдек қабуллаб, кимўзарга бажо келтиришмоқда. Бу кетишда халқ уни ўзларига султон килиб кўтарадилар ва сиз салтанатингиздан жудо бўласиз.”

Султон уни шаҳардан чиқариш ҳақида фармон ёзиб, одамла-рини жўнатади. Али Ромитаний ҳазратлари келганларга “Биз-нинг шаҳарда истикомат қила олишимиз ҳақида имзоланган ва муҳрланган фармон бор. Агар султон ўз имзосини, муҳрини, из-нини инкор этадиган бўлса, унда биз ҳам шаҳардан чиқиб кетишга розимиз” деган жавобни берадилар. Бу жавобни султонга еткази-шади. Султон ўзи берган изнни қайтариб оладиган даражада паст-кашликка бормайди. Аксинча келиб, сухбатларга қатнашди. Унинг сухбатидаги лаззатни ва нозикликни яхши англаган султон унинг энг илгор талабаларидан бўлади.

Муҳаммад Бобо Саммосий ҳазратлари

Муҳаммад Бобо Саммосий ҳазратлари Хўжа Али Ромитаний ҳазратлари етиштирган буюк авлиёлардандир. Сиссилаи оли-янинг ўн учинчисидир. Бухорога қарашли Саммос қишлоғида туғилдилар.

Тасаввуф илмини буюк олим Али Ромитаний ҳазратларидан ўргандилар. Унинг дарслари ва сухбатларида етишиб, тасаввуфда

юксак даражага эришдилар. Устози ўзидан кейин ўрнига Мұхаммад Бобо Саммосийни вакил этиб қолдирди. Бошқа талабаларига ҳам унга тобе бўлишни васият этдилар.

Устозининг вафотидан кейин унинг ўрнига ўтган Мұхаммад Бобо Саммосий кўплаган талаба етиштириди ва ичларидан бир қисмини тасаввуфда юксак мақомларга эриштириди. Бу талабаларининг бошида ўзидан кейин ўрнига ўтирган ва илм дарёсида садаф бўлган Сайид Амир Кулол ҳазратлари туради. Яна бир талабаси Баҳоуддин Бухорий ҳазратларидир. У ҳали туғилмасдан аввал устози Мұхаммад Бобо Саммосий у туғиладиган жойдан ўтаётib “Бу ердан бир буюк зотнинг хиди келмоқда. Яқинда бу жой Қасри орифон (орифлар саройи) бўлур” дегандилар.

Бир куни яна шу ердан ўтаётib “Энди ўша гўзал хид кўпроқ келяпти. Умид қиласанки, ўша буюк зот дунёга келди” дедилар. Бу гапни айтганларида Баҳоуддин Бухорий ҳазратлари туғилганига уч кун бўлганди. Отаси гўдакнинг кўксига ҳадя қўйиб Мұхаммад Бобо Саммосийнинг хузурига олиб келганида “Бу бизнинг ўғлимиздир. Биз уни қабул этдик” дедилар. Сўнгра талабаларига “Гўзал хидлар мана шу гўдакдан келаётганди. Ўз замонининг ягонаси ва ўйлабошчиси бўлади” дедилар. Кейин халифаси бўлган Амир Кулолга унга яхшилаб таълим-тарбия бериб етиштириши тайинладилар.

Баҳоуддин Бухорий ҳазратлари айтиб берганлар:

“Ўйланмоқчи бўлган вақтимда отам мени Мұхаммад Бобо Саммосий ҳазраларининг хузурига юборди. Унга борадиган куннинг кечасида кўнглимда кўз ёши тўкиб дуо қилиш истаги ортди. Унинг масжидига кириб икки ракат намоз ўқидим ва Аллоҳу таолога шундай дуо қилдим: Ё Рабби, менга балоларингга чидашим учун кувват бергин!

Саҳарлаб устозининг хузурига борганимда “Энди дуо қилаётганингда “Ё Рабби, сенинг розилигинг қаерда бўлса, мени шу ерда ҳозир қилгин!” деб айт. Агар Аллоҳ дўстига бало юборса, яна инояти билан бу балога сабр ва чидамни ҳам беради. Лекин Аллоҳдан нима келишини билмасдан туриб, худди бало сўрагандек дуо қилиш тўғри эмас” дедилар. Бир кеча аввалги ҳолимни каşf этишдаги кароматини тушундим ва у зотнга бутунлай боғландим.”

Етиштирган ва тасаввуфда юксак даражаларга эришишлариға васиға бўлган юзлаган авлиёлардан тўрттасини ўзига халифа этиб танлагандилар. Булардан биринчиси Хўжа Сўфий Суҳорий, иккинчиси ўз ўғли Хўжа Муҳаммад Саммосий, учинчиси Мавлоно Донишманд Али, тўртинчиси эса Сайид Амир Кулол ҳазратлариридир.

Баҳоуддин Бухорий ҳазратлари баён қиласидилар:

Устозим Муҳаммад Бобо Саммосий билан овқатланиб ўтиргандик. Овқат тугагандан кейин менга бир нон бериб “Ол буни сақлаб кўйгин, балки керак бўлиб қолар” дедилар. Овқатланиб тўйган бўлишимизга қарамай менга бу нонни беришларининг ҳикматини ўйлаётгандим “Фойдасиз ўйлардан қалбни муҳофаза килиш керак” дедилар. Сўнгра йўлга чиқдик ва бир танишимнинг уйида меҳмонга қолдик. Меҳмонга қолган уйимизнинг эгаси қийин ҳолда эканлиги қўриниб турарди. Устозим ундан нимага ғамгин эканлигини сўрадилар. У “Бир кося сутим бор, лекин сутнинг ёнида ейишга ноним йўқ. Шунга сикиляпман” деди. Устозим менга ўгирилиб “Ҳалиги нонни нима қиласиз ўйлаб турган эдинг. Қани нонни эгасига берчи” дедилар.

Сайид Амир Кулол ҳазратлари

Сайид Амир Кулол ҳазратлари Силсилаи олияниң ўн тўртинчисидир. Ҳазрати Ҳусайнининг авлодидандир. Авлиёларнинг машҳурларидан бўлган Муҳаммад Бобо Саммосийнинг шогирди ва Баҳоуддин Бухорий ҳазратларининг устозидир. Кулолчилик билан шуғулланганлиги учун “Кулол” исми билан машҳур бўлганлар.

Ҳар онини исломиятга уйғун ўтказганлар, кўплаган кишилар унинг сұхбатида ва дарсларида камолга етган. Онаси шундай баён қиласи: “Амир Кулолга ҳомиладорлигимда шубҳали бир нарса есам қорин оғриғига дучор бўлардим. Бу луқмани меъдамдан чиқариб ташламагунча қорин оғриғидан қутула олмасдим. Бу ҳол бошимдан уч марта ўтди. Сўнгра хайрли бир фарзандга ҳомиладор бўлганимни англадим. Бундан кейин еяётган нарсаларимнинг ҳалол эканлигига эътиборли бўлиб, эҳтиётлик билан ҳаракат қилдим.”

Солих зотлардан бири вафот этганида жаноза намозини Амир Кулол ҳазратларининг ўқишини васият қилганди. Лекин у узоқ бир жойда сафарда эди. Бу зот вафот этгач, шу жойнинг олимлари тўпланди. Амир Кулол ҳазратларини чақириб келишга бир кишини жўнатишни маслаҳатлашдилар. Шунда шу ерда бўлган Шайх Суфий: “Хабарчининг кераги йўқ. Бу ҳодисалар унга маълум бўлади” деди. Ҳар эҳтимолга қарши икки киши хабар бериш учун йўлга отланган эди. Энди йўлга чиқмочи бўлиб турганиларида Амир Кулол ҳазратлари бирданига қаршидан кўринди. Келиб вафот этган зотнинг жанозасини ўқитдилар. У ерадиги олимлар бу ҳодисанинг унга қандай маълум бўлганини сўрадилар. Амир Кулол ҳазратлари қўйидаги ҳадиси шарифларни билдири:

“Қалб қалбга акс этади.”

“Мўмин мўминнинг ойнасиdir.”

“Ҳар идишдан ичидаги нарса томади.”

Ундан каромат ҳақида сўрадилар. Айтдиларки: “Авлиёning каромати ҳақдир. Каромат ақлан ва нақлан жоиздир. Бу хусусда кўплаган нақллар бор. Сулаймон алайҳиссаломнинг вазирлари Асоф, Балқиснинг тахтини бир зумда Санадан Куддусга келтиргани ҳақидаги ҳодиса бунга мисол. Яна бир бошқа мисол: Бир куни ҳазрати Умар Мадинада хутба ўқиётганида Эрондаги ислом қўшинини кўриб, кўшин кўмондонига “Эй Сория, тоф тарафга чекин!” деди. Узоқда бўлишига қарамай Сория ва унинг аскарлари бу овозни эшишиб, тоф тарафга чекиндилар. Шу тариқа душманнинг таҳликали ҳужумидан ҳимояландилар. Авлиёда кўринадиган кароматлар Жаноби Пайғамбаримизнинг мўъжизаси сабаблидир.”

Вафот этишидан олдин хасталаниб ётганида талabalарига шундай васият қилдилар:

“Илм ўрганиб, Мухаммад алайҳиссаломнинг йўлига тобе бўлишдан асло ажралмангизлар! Бу мўмин учун бутун саодатларнинг воситасидир. Ҳар бир мусулмон эркак ва аёлнинг ўзига лозим бўлган дин билимларини ўрганиши фарздир. Булар шу тартибида кўрадир: Имон, намоз, рўза, бадавлат бўлса закот ва ҳаж, ота-онасининг ҳақларини ўрганиш.

Аллоҳу таолонинг рози бўлишини истаган киши ота-онасини рози қилсин. Расулуллоҳ жанобимиз “**Аллоҳу таолонинг рози-**

лиги ота-онанинг розилигини олиш билан қўлга киритила-ди” деб марҳамат қилганлар. Шунинг учун ота-онанинг ҳақига риоя қилиш муҳимдир. Сила-и раҳм (қариндошларни зиёрат қилиш), қўшни ҳақига риоя қилиш, керак бўлган савдо-сотиқни, ҳалол ва ҳаромларни ўрганиш лозимдир.”

Яна айтдиларки:

“Ихлосли бўлинглар. Ҳар ишни Аллоҳ розилиги учун қилсангиз, қутуласиз. Ихлоссиз ишланган амал худди устида подшохнинг муҳри бўлмаган қалбаки танга кабидир. Ўтмайдиган пулни ҳеч ким олмайди. Устида муҳри бўлган пулни эса ҳамма олади. Ихлос билан бажарилган озгина амал Аллоҳ наздида кўп амал кабидир. Ихлоссиз қилинган кўп амалнинг эса, Ҳақ таоло олдида заррача қиймати йўқдир. Бажараётган ҳар бир ибодат ва амалингизни ихлос билан ишланг. Мана шунда Аллоҳу таолонинг розилигини қозонгандардан бўласиз.”

Баҳовуддин Нақшибанд ҳазратлари

Саййид Муҳаммад Баҳоуддин Бухорий ҳазратлари Силсилаи олиянинг ўн бешинчи фарди комилидурлар. Аллоҳу таолонинг муҳаббатини қалбига нақш этганлари учун Нақшибанд деб ҳам аталади.

1318 йили Бухорога яқин бўлган Қасри Орифонда таваллуд топдилар. Ислом олимларининг энг буюкларидан бўлиб, тасаввуфда энг юксак даражаларга эришидилар. Замонида ва кейинга асрларда унинг воситаси билан қўплаган инсонлар хидоятга, тўғри йўлга қовушдилар. 1389 йили Қасри Орифонда вафот этдилар. Шу ерга дағнтилигидар.

Замонининг буюк авлиёларидан бўлган Муҳаммад Бобо Саммосий у зот туғилмасидан олдин Қасри Орионга келганди. Шунда “Бу ердан бир улуғ зотнинг ифори келмоқда. Бу жойдан улуғ валий чиқади” деб шогирдларига мислий йўқ бир зотнинг бу жойда туғилишини билдиргандилар.

Отаси Саййид Муҳаммад Бухорий шундай дейди:

“Ўғлим Баҳоуддин туғилганидан уч кун ўтгач Хўжа Муҳаммад

Бобо Саммосий яна Қасри Орифонга келдилар. Менинг унга бўлган муҳаббатим жуда кучли эди. Янги туғилган ўғлим Баҳоуддинни ҳузурларига олиб бордим. Хўжа ўғлимни қўлимдан олиб, бағрига босиб “Бу чақалоқ менинг ўғлим. Мен уни маънавий ўғилликка қабул қилдим” дедилар. Сўнгра Саййид Амир Кулолга шундай дедилар: “Сизга бу ердан буюк бир зотнинг ифори келмоқда деган эдим. Бу ифор мана шу фариштадай чақалоқнинг ифоридир. Бу сабий улуғ бир зот бўлиши керак.”

Онаси баён қиласди:

“Ўғлим Баҳоуддин тўрт ёшлигига уйимиздаги сигирни кўрсатиб “Бу сигир боши оқ рангли бузоқ туғади” деди. Бир неча ойдан кейин сигир у айтганидек бир бузоқ туғди.”

Баҳоуддин Бухорий ҳазратларининг илк устози Хўжа Муҳаммад Бобо Саммосийдир. Ундан кейин Саййид Амир Кулол устозларлик килдилар. Бундан ташқари бир неча устозлардан дарс олди.

“Али Ромитаний ҳазратларидан бери, омонат сақланган тож менга берилди. Шу онда қалбим Аллоҳу таолога бўлган муҳаббат билан тўлиб-тошди. Сўнгра устозим Саййид Амир Кулол Қасри Орифинга келдилар. Менга кўп илтифот кўрсатиб “Хўжа Муҳаммад Бобо Саммосийнинг амрлари бўйича сизни камолга етказиш учун меҳнат қиласман” дедилар.”

Саййид Амир Кулол ҳазратлари Баҳоуддин Бухорий ҳазратларининг етилиши учун астойдил шугулланиб, уни тасаввупда юксак даражаларга эриштиргандан кейин айтдиларки:

“Устозим Хўжа Муҳаммад Бобо Саммосийнинг тарбиянгизга тегишли васиятларини бажо келтирдим. Сизни у зот истаганларидек қилиб етиштиридим. Энди сизга ижозат.”

Баҳоуддин Бухорий ҳазратлари Амир Кулол ҳазратларининг вафотидан кейин инсонларга тўғри йўлни кўрсатиб, йўлбошчилик вазифасини бажаришни бошладилар.

Афсуски ҳозирги кунда дунёнинг ҳар томонида унинг исмидан фойдаланиб, Нақшийлик номи остида Ҳаққа борадиган йўлдан адаштирувчи сохта шайхлар пайдо бўлган. Аҳли суннат эътиқодини биладиган бир киши буларнинг нотўғри йўлда эканликларини осонлик билан тушунади.

Аловуддин Аттор ҳазратлари

Аловуддин Аттор ҳазратлари Бухорода етишиб чиқкан энг буюк авлиёлардан. Силсилаи олияниң ўн олтинчисидир. Асл исми Муҳаммад бин Муҳаммад Бухорийдир.

Бадавлат отаси вафот этгач, ўғилларига мерос сифатида жуда кўп мол-мулк қолди. Лекин Аловуддин меросдан улуш олишдан бош тортиб, Шоҳи Нақшбанд Муҳаммад Баҳоуддин Бухорийга талаба бўлишни танлади. Унинг ҳузурига бориб ахволини тушунтириди ва талабаликка қабуллашини сўради. Баҳоуддин Бухорий ҳазратлари унга назар этиб “Ўғлим бизнинг йўлимизда заҳмат ва ғам-ташишлар кўпдир. Дунёни ва нафсингни тарқ эта оласанми?” деганларида ҳеч ўйлаб турмасдан “Тайёрман устоз” деди. Баҳоуддин Бухорий ҳазратлари “Ундан бўлса бугун бир сават олма олиб, ака-укаларингнинг маҳалласида сотгин” дедилар.

Аловуддин насл-насабли ва таниқли бир оиласа мансуб бўлишига қарамай кибрланмасдан, ака-укаларининг маҳалласига бориб, бақириб-чақириб олма сотди. Эртаси кун устозининг ҳузурига келиб “Амрингизни бажаришга харакат қилдим, устоз” деди. Устози “Бугун энди акаларингнинг дўкони олдида олма сotasan” дедилар. Аловуддин “Хўп бўлади, устоз” деб, акаларининг дўкони олдига бориб, кечагидек бақириб-чақириб олма сота бошлиди. Акалари буни кўриб “Бизни шарманда қилма, пул керак бўлса, истагингча берамиз. Меросдаги улушингдан ҳам ортигини ол, лекин бу ишни ташла” дедилар. Аловуддин уларга қулоқ солмасдан олма сотишида давом этди. Шунда акалари “Агар олма сотадиган бўлсанг, бизнинг дўконимиз олдида сотма!” дедилар. У яна қулоқ солмади. Акалари уни ҳақоратлаб, ушлаб урдилар. Лекин у ҳеч нарсага эътибор бермай, устозининг амрини бажаришга уринди. Эртаси кун устози “Энди бу иш тугади” дея олма сотишини тўхтатиб, шогирдликка қабул қилдилар.

Аловуддин Аттор ҳазратлари баён қилади:

“Устозим мени талабаликка қабул этгач, унга бўлган муҳаббатим жуда ортди ва унинг сұхбатларидан ажрай олмайдиган ҳолга келдим. Бир куни менга “Сен мени севдингми ё мен сени севдимми?”

дедилар. Мен “Бу ожиз хизматчига илтифот кўрсатсангиз у ҳам сизни севади” дедим. Устоз “Бироз кутгин!” дедилар. Бироздан кейин қалбимда унга бўлган севгидан асар ҳам қолмади. Шунда устоз “Севгининг кимдан эканлигини билдингми?” дедилар.”

Талабаликка қабул этилгач, жон-жаҳди билан хизматда бўлди. Талабалари орасида бармоқ билан кўрсатиладиган даражага етди. Устози унинг даражаси юқори эканлигини билгани учун бир куни аёлига “Қизимиз балоғатга етганида хабар бергін” дедилар. Қизи балоғатга етгач, талабаси Аловуддиннинг хонасига кирдилар. Эски бир шолча устида ўтириб, китоб ўқиётганини кўрдилар. Бошининг тагига ёстиқ ниятида қўядиган бир ғиштдан бошқа нарса-си йўқ эди. Устози “Агар қабул қиласанг, балоғатга етган бир қизим бор. Уни сенга никоҳлаб бераман” дедилар. Аловуддин “Буюк лутф кўрсатдингиз. Лекин кўриб турганингиздек ҳеч нарсам йўқ” деди. Устози “Қизим сенинг тақдирингга ёзилган. Ризқингизни эса, Аллоҳу таоло бераман деб ваъда қилган” - дедилар. Бироз вақт ўтиб, турмуш қурдилар.

Бир куни Баҳоуддин Бухорий ҳазратлари талабалари билан кирга чиққанди. Йўлда бир дарёдан ўтишга тўғри келди. Дарё ёққан ёмғирлар туфайли тўлиб-тошиб, дарахтларни илдизлари билан қўпориб оқарди. Устози “Аловуддин сувга сакра!” деди. Аловуддин ҳеч тарафдудсиз сувга сакради. Тўлиб оқаётган сув ичиди йўқолди. Талабалари ўзларини йўқотиб қўйган эдилар. Лекин устозларидан ҳеч нарса сўрамадилар. Устозлари шомга яқин кирдан қайтаётганида қўприк ёнига келиб “Бир киши камми?” дедилар. Талабалари “Ҳа шундай” дедилар. Баҳоуддин Бухорий ҳазратлари кўлини узатиб “Аловуддин кел!” дедилар. Шунда Аловуддин дарёдан чиқиб келди. Ҳатто кийимлари ҳам хўл бўлмаганди. Устозлари “Қаранглар, дарё илдизлари маҳкам, соғлом бўлмаган дарахтларни ийқитиб оқизмоқда. Лекин Аловуддиннинг илдизи маҳкам бўлгани учун уни оқиза олмади”- дедилар.

Аловуддин Аттор ҳазратлари айтдики: “Мақсадга фақат устознинг розилиги билан етиш мумкин. Шогирднинг зиммасига бутун ишларини устозига ҳавола қилиш қолади. Устозининг ёнида ўзича иш қилмаслиги керак. Аллоҳ одамлари билан суҳбат ақлни орттиради. Уларни кўрмасдан икки кунни ўтказиб юбормаслик керак.”

Вафот этгандан кейин тушда кўриниб “Аллоҳу таолонинг бизга берган неъматлари мўл. Қабримдан 40 фарсаҳгача (240 км) масоғада дағн қилининг мусулмонлар шафоатим билан мағфиратга эришишлари билдирилди” деди.

Яъқуб Чархий ҳазратлари

Яъқуб-и Чархий ҳазратлари авлиёларнинг буюкларидан эди. Инсонларнинг имон, ибодат ва ахлоқ хусусида ҳақни ўрганиб, бажо келтиришларини таъминлаган ҳамда Аллоҳу таолонинг роғилигига эришишлари учун йўл қўрсатган Силсила-и олия деб аталадиган ислом олимларининг ўн еттинчиси халқасидир. Буюк олим ва комил валий эдилар.

Ўзи шундай дейди:

“Бухоро олимларидан илм ўрганиб, ижозат олгандан кейин юртимга қайтмоқчи бўлдим. Қалбимда Баҳоуддин Бухорий ҳазратларининг ёнига бориш орзуси пайдо бўлди. Ҳузурларига бориб “Мени ёдингиздан чиқарманг” деб ёлвордим. “Менинг олдимга кетаётган вақтингда келасанми?” дедилар. “Кўнглим сизга бўлган иштиёқ билан тўла” дедим. У “Бу орзунинг манбаи каерда?” дедилар. Мен “Буюк бир зотсиз ва ҳаммага мақбулсиз” дедим. Шунда Баҳоуддин Бухорий ҳазратлари “Бу сабаб етарли эмас, бундан маъқулрок бўлган сабаб топишинг керак. Ҳаммага мақбул бўлишим шайтоний ҳам бўлиши мумкин” дедилар. Шунда “Саҳиҳ бир ҳадиси шарифда: “Аллоҳу таоло бир қулини севадиган бўлса, унинг муҳаббатини қулларининг қалбига солади. Шу боис инсонлар у зотни севадилар” деб марҳамат қилинганд” деганимда табассум қилиб “Биз азизонмиз” дедилар. Бу сўзни эшишиб, ўзимдан кетишимга оз қолди. Чунки бу учрашувдан бир ой аввал бир туш кўргандим. Тушимда менга “Азизонга шогирд тушгин!” дейилганди. Баҳоуддин Бухорий ҳазратлари “Биз азизонмиз” деганларида ўша туш ёдимга тушди. Такрор “Менга таважжӯҳ қилсангиз. Мени ёдингиздан чиқарманг” деб ёлвордим. У “Бир куни Азизон (Али Ромитаний)дан бир киши мана шундай талабда бўлганди. У зот эса, бир нарсанинг ёдда қолиши учун воситага эҳтиёж борлигини айтганлар. Ёдга олиш учун васила бўла олади-

ган бирон эсдалик сўрагандилар” дедилар. Буни айтгандан кейин менга муборак дўпписини ҳадя қилиб “Мана бу дўппини олгин, уни ҳар кўрганингда бизни хотирла ва ёдингда тутгин!” дедилар.”

Яна баён қиласиди:

“Аллоҳу таолонинг инояти билан бу факирда авлиёлар йўлига кириш орзуси туғилганида Баҳоуддин Бухорий ҳазратларига интисоб қилиш насиб бўлди. Унинг карам ва илтифотлари мени саодатга ғарқ этди. Кўрдимки, муршидим комилдир. Турли воқеалар ва гайдан аломатлар бўлганидан кейин Куръони каримни очиб бир оятни белги қилиб олишни истадим. “У Пайғамбарлар Аллоҳнинг хидоятига эриштирувчи кишилардир, сен ҳам улар юрган йўлдан юр...” деган маънодаги ояти карима чиқди. Унга бўлган боғлиқлигим яна-да кучайди.

Тараддудда юрган кунларим эди. Ичимда шундай бир ғалаён бошландики, зудлик билан Баҳоуддин Бухорий ҳазратларининг хузурига бориш учун Қасри Орифон томон йўлга чиқдим. Баҳоуддин Бухорий ҳазратларининг уйига яқинлашганимда йўлга чикиб, мени кутаётгандигини кўрдим. Мени ёнига ўтқаздилар. Намоз ўқигандан кейин сухбатни бошлаб, айтдиларки: “Илм икки кисмдир. Бири қалб илми, бу илм энг фойдали илмдир. Бу илмни расуллар ва набийлар ўргатади. Иккинчиси тил илмидир. Бу илм ҳам Аллоҳу таолонинг одамзодга хужжатидир. Ботин илмларидан сенга бир улуш тегишидан умид қиласман. Садоқат ахли билан ўтирганингизда дикқатли бўлинг. Чунки улар қалбларга кириб, mail ва ҳавасларингизга боқади. Биз ўз қароримиз билан ҳеч кимни қабул қила олмаймиз. Вазифамиз шундай. Кўрамиз бу кеча қандай аломат билдирилади. Агар сени қабул қилсалар, биз ҳам қабул қиласиз.”

Умримда бундай оғир ва қийин кеча ўтказмадим. Саодат эшигининг юзимга ёпилишдан кўрқдим. Бомдод намозини устозим билан бирга ўқидим. Намоздан кейин “Сенга муждалар бўлсин! Қабул қилишга белги келди. Биз инсонларни камдан-кам қабул қиласиз. Қабул этганимизда ҳам кеч қабул этамиш. Токи келгандарнинг қандай келганлиги ва замонининг танлангани эканлиги равшан бўлсин” дедилар. Халифаси Аловуддин Аттор билан ҳамсухбат бўлишимизни амр этдилар. Мен эса, амрга итоат қилган холда унинг ёнига бордим ва вафотигача сухбатларида иштирок

этдим. Сўнгра унинг халифаси сифатида инсонларга ҳақ йўлни кўрсатиш вазифаси берилди.”

Убайдуллоҳ Аҳорор ҳазратлари

Убайдуллоҳ Аҳорор ҳазратлари Туркистоннинг буюк авлиёсларидан. Силсилаи олиянинг ўн саккизинчисидир. 1403 йилда Тошкентда туғилиб, 1490 иили Самарқандда вафот этди. Қабри Самарқанд шаҳрида. Туркистон диёрида Хўжа Аҳорори валий деган ном билан машхурдир.

Туғилганидан эътиборан устун ҳоллари кўринди. Онаси нифосдан тозаланганидан кейин эмишни бошлади. Юзидан шундай нур таралардики, кўрганлар ҳайратда қолиб, унга дуо қилардилар. Тилидан Аллоҳу таолони исми ҳеч тушмасди. Бобоси ҳам олим ва авлиё эди. Вафот этиши олдидан неваралари билан алоҳида-алоҳида видолашди. Убайдуллоҳ Аҳорор у вақтлар жуда кичкина эди. Уни кўриб қучоқлаганча йиглаб шундай деди: “Мен бу болам буюк зот бўлганида ҳаётда бўлмайман. У исломиятга хизмат қиласди. Жаҳон подшоҳлари унинг гапига қулоқ соладилар.”

Тасаввуфда юксак даражаларга эришгандан кейин нафақасини ҳалолдан топиш учун дехқончилик билан шугулланди. Қисқа вақт ичida бой-бадавлат бўлди. 1300 дан ортиқ дехқончилик қиласдиган ва чорва етиширадиган экин далалари бор эди. Ҳар бирида уч минг ишчи меҳнат қиласди. Аллоҳу таоло унинг ҳосилига шундай барақа бердики, ҳар иили 800 минг ботмон (700 тонна) захира ушр берарди. Омборларда сақланаётган ҳосил ҳар гал олиб чиқилганида у ерга кўйган пайтларидағидан ҳам мўлроқ бўлиб чиқарди. Ўзлари бу ҳақида: “Бизнинг молимиз факирлар учундир. Бунча молнинг сири мана шу нуктададир” деганлар.

Яқинларидан бир киши кечаси биттасини шароб олиб келиш учун юборди. Бу кимса шаробни олиб келгач, уйининг олдига келиб, шароб идишини юкоридан туширилган сават ичига жойлади. Шаробга юборган киши саватни юқорига торта бошлади. Тортагетганида сават деворга тегиб, ипи узилди ва сават ерга тушиб, кўза синди. Шароб олдирган киши ҳеч ким билмасин деб, саҳарлаб туриб, синган кўзанинг парчаларини тўплади. Убайдуллоҳ Аҳорор

хазратлари у кишининг уйига келиб: “Кечаги синган қўзанинг овози қулогимга чалинди. Агар бу қўза синмаганида менинг қўнглим синарди ва бошқа сен билан учрашувимга хожат қолмасди” дедилар.

Бир талабаси баён қиласди:

Сафарда эдик. Ярим кечада менга “Дарров туриб, нарсаларни йигиштири ва ташқарига чиқ!” дедилар. Ортимдан ўзлари ҳам ташқарига чиқиб “Бу атрофдагиларни уйготинг. Кейин орқамдан юринглар” дедилар. Бир тепаликка қараб тез-тез юриб кетдилар. Биз ҳам дарров йифиширилиб, изларидан чопдик. Тепага чиққач тўхтадилар, биз ҳам ёнларига бориб турдик. Баъзи бировлар биз билан келмаганди. Биз тепаликда турганимизда тўсатдан қўрқинчли сел келди. Сел олдидан чиққан дараҳт, қоя, девор, нима бўлса барини суриб кетарди. Биз ташлаб чиққан уйлар ҳам сув тагида қолган, келмаганлар эса, селда ғарқ бўлганди. Селдан қутулганлар Убайдуллоҳ Ахрор ҳазратларининг бу кароматини кўриб, унинг буюк бир авлиё эканлигига яна бир марта ишонч ҳосил қилдилар.

Убайдуллоҳ Ахрор ҳазратлари айтдиларки:

“Кишининг қалби қорайганиллигига аломат қилган гуноҳларидан сиқилмаслиги, гуноҳ килишда бардавом бўлиб, оёқ тираб туриб олишидир. Ишлаган гуноҳлари сабабли қалби шундай қораядики, энди унга насиҳатлар таъсир қилмайди, фафлатдан уйғонмайди.”

“Агар биз шайхлик қилганимизда замонимизнинг ҳеч бир шайхи ўзига шогирд топа олмасди. Лекин бизга бошқа иш амр этилди. Бизнинг ишимиз мусулмонларни зулмдан ҳимоя қилишдир.”

“Тасаввуф бу – вақтини энг қийматли нарсага сарф этишдир.”

“Тасаввуф – ҳамманинг юкини кўтариш ҳамда ҳеч кимга ўз юкини солмаслиkdir.”

“Тасаввуфдан мақсад ўзини мажбурламасдан туриб, ҳар он Аллоҳу таолони хотирлашдир.”

“Инсоннинг қиймати: идроки бу йўлнинг буюкларидағи ҳақиқатларни тушуниши қадардир.”

“Балоларга сабр қилиш, ҳатто шукр қилиш керак. Чунки Аллоҳу таолонинг биридан аччиқроқ бўлган балолари бор.”

“Инсоннинг яратилишидан мақсад қуллик қилишидир. Қулликдан мақсад эса, ҳар қандай шароитда Аллоҳу таолони унумаслиkdir.”

“Бутун кароматларни бизга берсалар, лекин эътиқодимиз ахли суннат бўлмаса, ҳолимиз харобдир. Агар бутун харобликларни, аламларни берсалар, лекин эътиқодимиз ахли суннат бўлса, ҳеч фам чекмаймиз.”

Қози Муҳаммад Зоҳид ҳазратлари

Қози Муҳаммад Зоҳид ҳазратлари Ўрта Осиёда яшаган буюк авлиёлардан. Силсила олияning ўн тўққизинчисидир. Онаси Силсила олияning буюкларидан бўлган Яъкуб Чархий ҳазратларининг қизидир.

Кичик ёшлигидан бошлаб илм ўрганди. Ундан кейин тасаввуфга йўналди. Убайдуллоҳ Ахрор ҳазратларига шогирд бўлди. 12 йил унинг қалбларга шифо бўлган сухбатларига қатнашди. У зотдан вазифасини қабул қилиб олди. Кўплаган шогирд тарбиялаб етишилди. Силсила олия улуғларидан Дарвеш Муҳаммад ҳазратлари у етиштирган авлиёлардан бири.

Ватани бўлган Самарқандда қолиб илм таҳсил этгандан кейин яна илм ўрганиш учун бир шогирди билан Ҳиротга бориши учун йўлга чиқди. Шодмон қишлоғига боргандарида ҳаво ҳаддан ташқари иссиқ бўлгани сабабли бир муддат шу ерда қолдилар. Ўша кунларда қишлоққа Убайдуллоҳ Ахрор ҳазратлари ташриф буюрдилар. Уни зиёрат қилишга боришиди. Убайдуллоҳ Ахрор ҳазратлари у билан бироз гаплашгандан кейин сухбатни бошлади. Сухбатда Муҳаммад Зоҳиднинг кўнглидан ўтган саволларга жавоб бериб “Агар мақсадинг илм ўрганиш бўлса, унга бу ерда осонроқ эришилади” дедилар. Сўнгра унинг ёнига бориб “Ҳиротга боришидан мақсадинг нима илм ўрганишми ёки тасаввуфми?” деб сўрадилар. Муҳаммад Зоҳид даҳшатга тушиб, жавоб беролмади. Ёнидаги шогирди “Устозимнинг асл мақсадлари тасаввуф йўлига кириш” деб жавоб берди.

Убайдуллоҳ Ахрор ҳазратлари табассум қилиб “У ҳолда жуда яхши” дедилар. Сўнгра бирга бокқа чиқдилар. У ерда Муҳаммад Зоҳиднинг қўлидан тутдилар. Қўлини тутар-тутмас ўзида катта ўзгаришларни ҳис этган Муҳаммад Зоҳид хушидан кетди. Ўзига

келганида Убайдуллоҳ Аҳрор ҳазратлари “Балки сен менинг ёзу-вимни ўқий оларсан” дея чўнтағидан бир қоғоз чиқариб “Бу қофозда ибодатнинг ҳақиқати ва Аллоҳу таолонинг азамати қаршисида инсоннинг ожизлиги ёзилган” деб уни Мұхаммад Зоҳидга бердилар.

Бу қофозда шундай ёзув бор эди:

“Бу саодат Аллоҳу таолонинг муҳаббати билан ва Унинг Расулига тобе бўлиш орқали кўлга киритилади. Бунинг учун дин илмларига ворис бўлган олимларнинг сұҳбатида бўл. Улардан фойдали илм ўрган. Токи Жаноби Расулуллоҳга тобе бўлиш билан маърифати илоҳийга эришгайсан. Ёмон дин одамларидан узок бўл. Ҳалол ва ҳаромнинг фарқига бормайдиган, динга мос бўлмаган ишлар қиласидиган жоҳил тариқатчилардан узоқ тур.”

Мұхаммад Зоҳидга Ҳиротга боришга изн бердилар. Саъдуддин Қошғарийга элтиши учун бир мактуб бердилар. Мактубда Мұхаммад Зоҳидга ёрдам бериши ҳакида ёзилганди. Буларни кўрган Мұхаммад Зоҳиднинг Убайдуллоҳ Аҳрор ҳазратларига бўлган муҳаббати ва боғлиқлиги ортди. Лекин барибир Ҳиротга бориш ниятидан воз кечолмади. Мактубни олиб йўлга чиқди. Йўлга чиқиши билан минган улови сустлашди, тез юролмай қолди. Бухорога 36 км қолганда қаттиқ кўз оғриги бошланди. Бир неча кун шу ерда қолди. Тузалгач, йўлга чиқди. Бу сафар безгак хасталигига учради. Агар шу тариқа йўлда давом этадиган бўлса, ҳалок бўлишини тушунганди. Ҳиротга боришдан воз кечди. Убайдуллоҳ Аҳрор ҳазратларининг хузурига бориб сұҳбат ва хизматида бўлишга қарор қилди. Келиб истагига қовушди.

Айтдиларки:

Дарвешлик фақат бир жойга қамалиб ўтириш, кўқда учиш, қаромат кўрсатиш эмас. Дарвешлик кўнглини мосуводан (Аллоҳу таолодан бошқа барча нарсадан) поклаб, барчасидан юз ўгиришдир. Бир томонда гуноҳ қилиб, иккинчи томондан “Астағфируллоҳ” дейиши истигфор эмасдур. Истигфор бу – Аллоҳу таолонинг амрларига бўйсуниш ва тақиқлаган нарсаларидан амалда сақланишдир.

Дарвеш Мұхаммад қазратлари

Дарвеш Мұхаммад қазратлари авлиёнинг улуғларидан. Силсилаи олияниң йигирманчи ҳалқасидир.

Рұх илмларыда мутахассис эди. Буюк олим ва комил авлиё бўлган тогаси Қози Мұхаммад Зоҳиднинг дарсларида камол топди. Тоғасига шогирд бўлишдан аввал ўн беш йил нафсининг истакларидан қутилиш учун курашган ва инсонлардан узоқ яшаган эди.

Бир кун қўлларини очиб, ожиз ва чорасизлигини Аллоҳу таолуга ёлвориб арз қилди. Шу онда Хизр алайхиссалом келиб “Агар сабр ва қаноат истаётган бўлсанг, Мұхаммад Зоҳиднинг хизмат ва сұхбатига шошил. У сенга сабр ва қаноатни ўргатади” деди. Зудлик билан Мұхаммад Зоҳиднинг ҳзурига борди, у ерда илм ўрганди. Гўзал тарбия олиб, камолга келдилар. Устози унга инсонларга тўғри йўлни кўрсатиш, абадий бўлган жаҳаннам азобидан кутқарадиган нарсаларни билдириш учун хилофат бердилар. Устозининг вафотидан кейин ўрнига ўтиб, Самарқандда тўғри йўлдан адашганлар ва динга кейиндан кўшилган бидъатлар билан курашдилар. Бидъатларни йўқотдилар. Кўплаган авлиё тарбиялаб чиқардилар.

Инсонларни Аллоҳу таолонинг йўлига чақиришда кўп файрат кўрсатдилар. Шогирдларининг тарбияси борасида ақл бовар қилмас кувват ва файратга соҳиб эдилар. Имоми Раббоний ҳазратларининг дунёга келишидан бир йил аввал вафот этдилар. Инсонларга тўғри йўлни кўрсатиш учун етишириган шогирдлари жуда кўп. Уларнинг энг улуги ўғли Хўжа Мұхаммад Имканагийдир.

Хожагий Мұхаммад Имканагий қазратлари

Хожагий Мұхаммад Имканагий ҳазратлари авлиёнинг улуғларидандир. Силсилаи олияниң йигирма биринчи фарди комилидур.

1512 йили Бухоронинг Имкана (ҳозир Илмкони) деган жойида туғилди. 1599 йили шу ерда вафот этди. Авлиёнинг буюкларидан Дарвеш Мұхаммад ҳазратларининг ўғли ва Мұхаммад Бокий-

биллоҳ ҳазратларининг устозидир. Зохирий ва ботиний илмларни отасидан таҳсил қилди. Отасидан файз олиб, тасаввуфда камолга етди. Тасаввуф илмининг ва ҳолларнинг мутахассиси эди.

Бутун умри исломиятга хизмат ва Пайгамбаримизнинг гўзал ахлоқини инсонларга ўргатиш билан ўтди. Кўплаган авлиёлар етиштириди. Етиштирган авлиёларнинг энг устуни ўзидан кейин халифаси бўлган Муҳаммад Боқий-бilloҳdir. Муҳаммад Боқий-бilloҳ бир куни тушида Хожагий Муҳаммад Имканагий ҳазратларини кўрди. Устози унга “Эй ўғлон, сенинг йўлингга кўз тутиб ўтирибман” деди. Боқий-бilloҳ ҳазратлари бунга беҳад севинди. Дарров ҳузурига борди. Ҳузурга боргач, унга илтифот кўрсатиб, юксак ҳолларини тинглади. Сўнгра уч кечаю, уч кундуз бир хонада юзма-юз бўлиб, сухбат қилдилар.

Хожагий ҳазратлари унга файз бериб, юксак фойдаларга эриштиридилар. Сўнгра Боқий-бilloҳ ҳазратларига “Сизнинг ишингиз Аллоҳу таолонинг ёрдами ва бу юксак йўлнинг буюкларининг руҳларининг тарбиялари билан тамом бўлди. Такрор Ҳиндистонга қайтишингиз лозим. Чунки бу Силсилаи олия йўлимизнинг у диёрда сиз туфайли нур таратишини кўряпман. Баракат ва тарбиянгиздан фойда кўриб, буюк ишлар қиласиган кишилар келади” дедилар.

Хўжа Боқий-бilloҳ ўзини бу улуғ ишга лойик кўрмаганидан узр сўраса ҳам, Хожагий Имканагий унга истиҳора этишини буюрдилар. Тушини Имканагий ҳазратларига билдирганида шу жавобни олдилар: “Дарҳол Ҳиндистонга боринг. У ерда сизнинг баракатли нафасларингиздан бир азиз камол топади. Бутун дунё унинг нури билан тўлади. Ҳатто сиз ҳам ундан насибингизни оласиз.”

Хўжа Боқий-бilloҳ ҳазратлари Ҳиндистонда Сарҳанд шаҳрига келганида “Кутбнинг атрофига келдинг” деган илҳом келди. Бу қутб имоми Раббоний ҳазратлари эди. Демак, бу қийматли уруғ Самарқанд ва Бухородан олиб келиниб, Ҳиндистон тупроғига экилган эди.

Хожагий Муҳаммад Имканагий ҳазратлари умрининг охирларида шу сўзларни кўп такрорларди:

*Ўлимни хотирлаб, кулолмам асло,
Бугун нима бўлур, билолмам асло.*

*Мақсадим Раббимга яқин бўлмоқдир,
Бундан бошқасини истамам асло.*

Мавлоно Холид Бағдодий ҳазратлари бир мактубида Хожагий Имканагий ҳазратлари ҳақида шундай деганди:

“Хожагий Имканагий Ҳақ ошиқларини ҳақиқий муҳаббатга эриштиromoқ учун ғам-ташвишларга чидаб ва зоҳиран қийин ҳолатларда йилларча раҳбарлик қилдилар. Бир куни талабалари билан бирга бир тиконзордан ўтаётгандилар. Бир шогирдининг оёғи яланг эди. Оёқларига тинмай тикон кираради. Ичидан билдирамай инграр, лекин оёғини устозининг изидан олмай, изидан бораради. Устози Имканагий ҳазратлари унинг бу ҳолига илтифот кўрсатиб: “Биродарим, оёққа алам тикони кирмагунча, мурод гули очилмайди” дедилар. Бу сўзга шогирди жуда севинди.”

Мұхаммад Боқий-биллоҳ ҳазратлари

Мұхаммад Боқий-биллоҳ ҳазратлари Силсилаи олияниң йиғирма иккинчисидир. Имоми Раббоний ҳазратларининг устозидир. 1563 йили Кобилда таваллуд топғанлар. Кобилдан Самарқандга бориб, замонининг энг буюқ олимларидан бўлган Мавлоно Содиқ Хулвонийдан керакли илмларни ўрганди. Юксак яратилиши ва қобилияти билан қисқа вақт ичидан талабалар орасида энг юксак савияга етишди. Сўнгра тасаввуфга йўналиб, бу йўлнинг улуғ олимларидан ботиний илмларни ўрганиб, юксак даражаларга эришиди. Хожаги Имканагий ҳазратларининг сұхбатлари, Баҳоуддин Бухорий ва халифалари руҳониятларининг ёрдами билан бу буюкларнинг силсиласига дохил бўлдилар.

Мұхаммад Боқий-биллоҳ ҳазратлари устозининг амри билан Ҳиндистонга бориб, бир йил Лаҳорда қолдилар. У ердаги олимлар бу зотнинг сұхбатларига қатнашиб, кўп истифода қилдилар. Сўнгра Дехлига бориб, умрининг охиригача шу ерда қолиб, инсонларга тўғри йўлни ўйтладилар. Икки-уч йилдек қисқа вақт ичидан жуда кўп олим ва авлиё етиштирилар. У зот етиштирган улуғларнинг бошида ўзидан кейин халифаси бўлган, иккинчи минг йилликнинг мужаддиди, ислом олимларининг кўз қорачиги бўлган

имоми Раббоний келадилар. Имоми Раббоний ҳазратлари етишиб, камолга келгач, Мұхаммад Бокий-біллоҳ ҳазратлари бутун шогирдларини камолга етказишиңи унга топширилдилар.

Амри маъруф ва нахий мункар қилаётганда ҳар доим мулой-им гапирадилар. Бир кимса динга мос бўлмаган бирор иш қилса ёки сўз айтса, юмшоқлик, киноя ва имо-ишора билан сокинлаштирас, сира кўнглини оғритишиنى истамасдилар. Амри маъруф қилаётганида ўзини бошқа инсонлардан ажратмаслик ва устун кўрмаслик учун кўп ғайрат сарф қиласдилар. Суҳбатдарида ҳеч бир мусулмон ҳакида ёмон гап гапирилмасди. Агар бир мусулмоннинг кўнглидан бошқа мусулмон ҳакида ёмон фикр ўтгудек бўлса, буни теран фаросатлари или дарров сезиб, шу заҳоти ёмон деб гумон қилинган киши ҳакида мақтовли гаплар гапирадилар.

Хони Хонон номи билан машҳур бўлган подшоҳ Адураҳим Хон унинг маҳбубларидан эди. Бокий-біллоҳ ҳазратларининг ҳажга боришини эшитиб, унга йўлкира сифатида кўп пул жўнатиб, “Арзимас ҳадямини лутф этиб, қабул қилинг” дейди. У эса “Мусулмонларнинг пулларини сарфлаб, ҳажга боришимиз дуруст бўлмайди” деб ҳадяни қабул қилмайдилар ва ҳажга ҳам бормайдилар.

Насиҳатларида овқат пишираётган кишининг доимо таҳоратли бўлишини ва таом пишираётганда дунё қаломини гапирмаслигини тез-тез эсга солиб турардилар. Ўзлари ҳам даргоҳларидаги ошхонада бу масалани мудом назоратда тутардилар. “Солиҳ бўлмаган кишининг пиширган таомлари файз келишига тўсқинлик килади” дердилар. Авлиёлардан бир зот келиб “Ҳолимда ғалати бир турғунлик, қалбимда эса, хавотир хис қиляпман. Лекин қабоҳатим-айбим нима эканлигини билолмаяпман” деди. Бокий-біллоҳ ҳазратлари “Овқатларингизга эътиборсиз бўлгансиз” дедилар. Авлиё зот “Ҳар куни бир хил таом ейман” деди. Бокий-біллоҳ ҳазратлари “Яхшилаб ўйлаб кўринг” дедилар. Ҳалиги зот яхшилаб ўйлаб кўриб “Ҳа, устоз, энди ёдимга тушди. Бир куни овқат пишираётганда ўчоққа ҳалоллиги шубҳали бўлган икки-уч дона ўтин ташланганди”, - деди.

Бир куни Ҳожа Ҳусомиддиннинг гапи билан миршаблар ичкилик ичадиган ва бошқа ярамасликлари бор бир йигитни ҳибсга ол-

дилар. Боқий-биллоҳ ҳазратлари буни эшитиб, Хожа Ҳусомиддинга таъна қылдилар. У “Бу йигит яхши одам эмасди” деганида ғамгин бир ҳолатда чуқур ох чекиб айтдиларки: “Сен ўзингни яхши деб билганинг учун у йигит сенга ёмон бўлиб кўриняпти. Лекин биз ўзимизни ундан фарқли деб кўрмаймиз. Қандай қилиб уни ёмонлаймиз?”

Сўнгра бу йигит қўшниси бўлган Хожа ҳазратларининг ўзи ҳақидаги хусни заннидан жуда манун бўлиб, гуноҳларига тавба қилди ва солиҳлардан бўлди.

Имоми Аҳмад Раббоний ҳазратлари

Имоми Аҳмад Раббоний ҳазратлари Ҳиндистонга етишган энг буюк олим ва валийлардандир. Орифларнинг нури, авлиёларнинг устуни, исломнинг ҳомийси, мусулмонларнинг бош тожи, мужаддид, мужтаҳид ва ислом олимларининг кўз қорачифидир. Силсилаи олияннинг йигирма учинчи фарди комилидир. Имоми Раббоний исми билан машҳур бўлган бу зот 1563 йили Ҳиндистоннинг Сарҳанд шаҳрида таваллуд топганлар. «Раббоний олим» дегани, ўзига илм ва ҳикмат берилган, илми билан омил, илм ва амал жиҳатидан камчилексиз ва комил, буюк олим деган маънени билдиради. Ҳижрий иккинчи йилнинг мужаддиди (янгиловчиси) бўлганлари туфайли «Мужаддиди алфи соний», аҳкоми исломия билан тасаввуфни бирлаштирганлари туфайли «Сила» номи билан таъриф беришган. Ҳазрати Умарнинг авлодидан бўлганлари учун «Форуқий» насаби билан ёдга олинган. Сарҳанд шаҳридан бўлганлари учун «Сарҳандий» (ёки Сирҳиндий) деб ҳам аталган.

Бутун бу васфлари билан бирга исмлари Имоми Раббоний Мужаддиди алфи соний Шайх Аҳмади Форуқий Сарҳандийдир.

Ота ва боболарининг барчаси замонининг улуғ олимлари, солиҳ ва фазилатли кишилари эди. Отаси Абдулаҳад афанди дин ва фан илмларида етук, тасаввуфда ҳам энг юқори мартабаларга эришган эди.

Илк таҳсилини ва арабийни отасидан ўрганди. Кичик ёшда Куръони каримни ёд олди. Илмининг кўпини отасидан, бир қисмини эса замонининг машҳур олимларидан ўрганди. Отасидан

илем ўрганаётган пайтларида турли илмларга оид кичик китобларни ёд олди. Отасидан илем ўрганиб бўлгач, Сиялқут шаҳрига бориб у ерда Мавлоно Камолиддин Кашмирийдан илем ўрганди. Мавлоно Камолиддин машҳур олим Абдулҳаким Сиялқутийнинг устози бўлиб, замонининг энг юксак олими эди. Баъзи ҳадис китобларини ва дарсларини эса, Шайх Яъкуб Кашмирийдан ўқиди.

Қози Баҳлули Бадахшонийдан ҳадис, тафсир ва баъзи усул илмларига ижозат (диплом) олди. Ўн етти ёшида таҳсилини тамомлаб, бутун илмлардан ижозат олдилар. Таҳсил йилларида Қодирий ва Чаштий улуғларининг қалбларидағи файзу лаззатни отасидан олганди. Отаси ҳаётлигида шоирларга илем ўргатишни бошлади.

Бу орада “Рисолат-ут-таҳлилия”, “Радд-и равофиз”, “Исбот-ун-нубувва” номли асарларини ёзи. Адабиётга жуда қизиқарди. Фасоҳати ва балогати, англаш суръати, закосининг шиддати барчани ҳайратда қолдирарди.

Бу қадар илми, замондошларидан устунлиги ёнида ҳайратомуз тавозеси илем соҳибларини лол қолдирарди. Қалби доимо Ахрория, Нақшибандия буюкларининг мухаббати билан ёнарди. Бу йўлда ёзилган китобларни мutoала қиласарди. Отасининг вафотидан бир йил ўтиб ҳажга бориш учун Сарҳанддан йўлга чиқди. Дехлига боргач, у ерда танишларидан ва Мухаммад Боқий-билоҳ ҳазратларининг талабаларидан бўлган Мавлоно Ҳасан Кашмирий билан кўришди. Мавлоно Ҳасан Кашмирий уни устозининг ҳузурига олиб бориб, таништириш ниятида эканлигини айтиб “Бугун бу ўлкада Ахрория йўлида бўлган бошқа бундай улуғ зот йўқ. У зотнинг бир назари, биргина боқиши билан эришилган маънавий даражаларга кунлар бўйи чекиладиган чиллалар ва турли риёзатларсиз, нафснинг истакларига мухолифат қилмасдан эришиш мумкин эмас” деди.

Имом Раббоний ҳазратлари авваллари ҳам муборак отасидан Ахрория йўли ва бу йўлда бўлганларнинг устунликлари ҳамда қиймати ҳакида эшитганди. Бу йўл буюкларининг китобларини ўқиб, уларнинг гўзал ҳолларига воқиф бўлгани учун “Хижоз йўлида шундай улуғ олимдан шундай муборак йўлнинг зикр ва усулларини ўрганишдан яхшироқ нима бўлиши мумкин?” деб Мухаммад Боқий-билоҳ ҳазратларининг ҳузурига борди. Ҳузурига кириши билан қалбида таърифи имконсиз нур порлаганини ҳис қилди.

Худди қаҳрабо (магнит) игнани торганидек унга томон тортилди. Қалбининг шу кунгача ҳеч ҳис қилмаган, билмаган қандайдир тотли туйғулар билан тўлганини ҳис қилди. Ҳаж сафаридан кейин учрашиб, яна истифода қилишни ният қилган бўлса ҳам, қалбидаги муҳаббат ва шиддатли орзу уни тарк этмади. Эртаси кун қайтиб келиб, Ахрория файзига эришиш истагини арз қилиб Боқий-биллоҳ ҳазратларининг хизматида қолди. Одоб билан ва бутун вужуди кулоққа айланиб устозининг сўзларига, ҳолларига боғланди. Устозининг лутф ва ҳиммати билан икки ой ичида илгари ҳеч кимда кўрилмаган ҳолларга эришди. Бир неча ойдан кейин устози унга ижозат берди. Шу тариқа тасаввух илмида ва ҳолларида ҳам юксак даражаларга чиққандан кейин ватани бўлган Сарҳандга қайтиши амр қилинди. Боқий-биллоҳ ҳазратлари кўп шогирдларини етиштириши учун унга ҳавола қилиб, уларни Сарҳандга кузатди. Устози у ҳақда шундай деди: “Қалбларга даво, руҳларга шифо бўлган ушбу кутлуг уруғни Самарқанд ва Бухородан олиб келиб, Хиндистоннинг баракатли тупрогига экдим. Толибларнинг етишиб, камолга келиши учун тинмай ғайрат қилдим. Қачонки орала-ридан бир пахлавон барча даражалардан ошибб, устунликларнинг охирига боргач, ўзимни четга олиб, шогирдларимни унга топширдим.”

И мом Раббоний ҳазратлари ватанига қайтгач, илм ва одоб талабида юрганларни етиштиришни ҳамда юксалтиришни бошлиди. Шуҳрати ҳар тарафга ёйилиб, ҳар томондан унинг ошиқлари илмидан ва файзидан фойдаланишга келишарди. Шогирдларига “Байзовий тафсири”, “Саҳих-и Бухорий”, “Мишқати масобих”, “Авориф-ул-маориф”, “Усул-и Паздавий”, “Хидоя” ва “Шархи мавоқиф” каби китобларни дарс сифатида мукаммал бир тарзда ўқитарди. Умрининг сўнгги вактларида ҳам талабаларини ҳамиша илм таҳсил қилишга жалб қиласар, бунга катта аҳамият берарди. Барчанинг қалбини илм ва нур билан тўлдирав, Мухаммад алайҳиссаломнинг динини жонлантириб қувватлантиради. Замонининг подшоҳларини, волий, қўмондон, олим ва ҳокимларини жуда таъсирли мактублари билан динга, суннати санияга ташвиқ килар, кўплаб олим ва авлиё етиштиради.

И мом Раббоний ҳазратлари бир муддат Сарҳандда шогирд етиштириш билан машғул бўлиб, инсонларга ҳақ йўлни ўргатгач

устозини зиёрат қилиш мақсадида Дехлига борди. Бироз муддат хизматида бўлиб, устози билан кўп сухбатлашди. Ҳолларини янада юқорига кўтардилар. Шундай юксак ҳолларга, фазилатларга қовушганига қарамай, устозига бўлган муносабатида ҳеч ким кўрсата олмайдиган одоб ва хурмат намоён эди. Муҳаммад Ҳошим Кашмий шундай деганди: “Хожа Ҳусомиддин Аҳмаддан эшигидим. Устозим Ином Раббонийни мадҳ қилиб, мақтагандан кейин “Мартабаси юксак, фазилати мўл бўлишига қарамай, одобга риоя қилишда устозимиз Муҳаммад Боқий-биллоҳ ҳазратларининг шогирдларидан ҳеч бири имом Раббонийга тенг кела олмас эди. Шунинг учун баракатлар ҳаммадан аввал унга насиб бўлди” дедилар.”

Ином Раббоний ҳазратлари шундай деганди:

“Бизтўрткиши устозимиз Муҳаммад Боқий-биллоҳ ҳазратларига хизматда бошқалардан олдинда эдик. Барчамизнинг алоҳида нисбатимиз, алоҳида ўй-фикримиз бор эди. Бу факир қатъий шаклда биламанки, бундай бир сухбат ва жамият, тарбия ва иршод манбай жаноби Рақсууллоҳнинг замонидан кейин дунёда жуда кам кўринган. Гарчи инсонларнинг энг хайрлиси бўлган Рақсууллоҳ жанобимизнинг замонида бўла олмадик, ул сарварнинг сухбатига эриша олмадик, лекин Муҳаммад Боқий-биллоҳ ҳазратларининг саодатли сухбатидан ҳам маҳрум қолмадик. Шунинг учун бу буюк неъматнинг шукрини бажариш керак. У зотнинг ҳузурида ҳар бир киши ўзининг қалбий боғлиқлигига, муҳаббатига яраша бир нарсаларга эришади.”

Ином Раббоний ҳазратлари устози Муҳаммад Боқий-биллоҳ ҳазратларининг ҳузурига иккинчи марта бориб, бир муддат қолгандан кейин такрор ватанига қайтди. Яна бироз муддат шогирдларга ва толибларга файз бериш билан машгул бўлди. Бу орада зоти ҳам жуда юксак даражаларга кўтарилиди. Бу ҳолларини устозига мактублар орқали арз қилиб борди. Бундан кейин учинчи марта устозининг зиёратига борди. Бу зиёратдан кейин Дехлидан Сарҳандга қайтиб, бир неча кун қолди ва сўнгра Лаҳорга кетди. Лаҳор шаҳри ахолиси имом Раббоний ҳазратларининг ташрифи ни буюк ғанимат билдилар. Шогирдларининг энг машҳурларидан Мавлоно Муҳаммад Тоҳир, Хожа Муҳаммад, Мавлоно Асгар Аҳмад ва Мавлоно Равҳ Ҳусайн каби зотлар ўшанда шогирд тушиб, сухбатларида пишиб, юксак даражаларга эришдилар. Ином

Раббоний ҳазратлари Лаҳорда бўлган пайтларида у ернинг машхур олимларидан катта хурмат ва иззат кўрдилар. Олимлар не-не мушкил ва мужмал масалаларини ундан сўраб, тўғри жавоб олдилар.

И мом Раббоний ҳазратлари Лаҳорда сухбатларига давом этаётган кунларида устози Муҳаммад Боқий-биллоҳ ҳазратларининг вафот хабари келди. Қалблардаги ҳузур ва қувончнинг ўрнини алам ва қайгу эгаллади. Бу хабарни эшитиши билан дарҳол Дехлига бориб, муборак қабрини зиёрат қилди. Ўғилларига ва иирик шогирдларига таъзия билдири. Муҳаммад Боқий-биллоҳ ҳазратларининг мунгли шогирдлари қалбларидағи ғам-қайғуларини унинг сухбат ва таважжуҳлари ёрдамида кетказиш учун хузурига келиб, Муҳаммад Боқий-биллоҳ ҳазратларига кўрсатгандек муҳаббат, хурмат ва таслимият кўрсатдилар. Катта-кичик барчаси уни қабул этиб, унга боғландилар.

И мом Раббоний ҳазратлари Сарҳандга қайтганидан кейин Қодирий тариқатининг улуғларидан бўлган Шоҳ Камол Қодирийнинг руҳониятидан ҳам ижозат олиш шарафига мұяссар бўлди. Бу ижозат олиш ҳодисаси шундай бўлганди: Бир куни саҳар вақти имом Раббоний ҳазратлари шогирдлари билан муроқаба ҳолида ўтирганларида, Шоҳ Камолнинг невараси ва унинг бутун камолотининг вакили бўлган Шоҳ Искандар Каҳталдан келиб, Шоҳ Камолнинг баракатли ҳирқасини имом Раббоний ҳазратларининг елкасига ташлади. И мом Раббоний кўзларини очиб, Шоҳ Искандарни кўрди. Тавозе билан бўйнидан кучоқлади. Шоҳ шундай деди: “Анча вақтдан бери ҳол ва тушимда бобом Шоҳ Камолни кўряпман. Ҳар гал менга ҳирқасини сизга беришимни буюради. Лекин унинг бу баракатли ҳирқасини уйдан чиқариб, бошқа кишига бериш менга жуда оғир эди. Аммо тақрор-тақрор амр этилгандан кейин амрга бўйсуниш лозим бўлди.” И мом Раббоний бу ҳирқани кийиб, ўзининг хонасига кириб кетди. Бироз муддат ўтиб, хонасидан чиққандан кейин ўз яқин сирдошларига, маҳрамларига шундай деди: “Ҳазрати Шоҳ Камолнинг ҳирқасини кийгандан кейин ҳайратланарли жуда ғариб ҳол зоҳир бўлди. Ҳирқани кийишим билан инсонларнинг ва жинларнинг саййиди Абдулқодир Гейлонийни ҳазрати Шоҳ Камолгача давом этган бутун халифалари билан ёнимда турганини кўрдим. Ҳазрати Favsi Раббоний Абдулқодир Гейло-

ний қалбимни ўз тасарруфларига олди ва хусусий нисбатларининг, йўлларининг нурлари ҳамда асрори мени қоплади. Мен бу ҳол ва нурларнинг денгизига ғарқ бўлиб, ушбу денгизнинг тўлқинига айландим. Бир муддат шу ҳолда қолдим. Бу ҳоллар мени қоплаган пайтда қалбимга “Мени Ахрория буюклари тарбият қилдилар ва ишимнинг асоси шу буюкларнинг йўлида бўлишдир, энди эса бошқача бўлмоқда” деган фикр келди. Шуларни ўйлаётганимда Ахрория йўлининг улуғларидан Хожа-и жаҳон Хожа Абдулхолиқ Фиждувонийдан устозим Хосжа Боқий-билоҳгача бўлган бутун халифаларнинг ёнимга келганини кўрдим. Менинг ишим ва амалиётим ҳакида ўзаро сухбатлаша бошладилар. Ахрория буюклари “Уни биз тарбия қилдик. Бизнинг тарбиямиз билан завққа, ҳолга ва камолга эришди” дедилар. Қодирий буюклари (рахимаҳумулоҳ) “Гўдаклигидан бизнинг унга таважжуҳимиз бор эди. Бизнинг неъмат дастурхонимиздан туз totган эди. Мана ҳозир ҳам бизнинг ҳиркәмизни киймоқда” дейишиди.

Улар мана шу ҳакида гаплашаётганда Кубровия, Чаштия йўлларидан ҳам бир жамоат келди. Шу тариқа ўзаро бир келишувга келдилар. Бундан кейин қалбимда бу икки шарафли нисбатдан ҳам каттагина улуш ва шавқ топдим.” Имом Раббоний ҳазратлари тасаввуфда мана шу йўлларнинг барчасида шоирлар етиштириб, файз берди.

Имом Раббоний ҳазратлари тарихда камдан-кам етишиб чиқадиган улуғ ислом олимни ва буюк муршиди комиллар. Жаноби Пайғамбаримизнинг вафотидан минг йил ўтиб, ислом душманлари динга, имонга инсоғизча ҳужум қилаётган бир паллада Аллоҳу таоло қулларига марҳамат қилиб имом Раббонийдек бир мужадидидни яратди. Унга теран илмларни эҳсон қилди. Унинг воситаси билан дин душманларининг даҳшатли ҳужумларига нуқта қўйди. Ҳақни ботилдан ажратиб, беҳисоб қалблардан ботилни чиқариб ташлади. Бу улуғ имомнинг мактуб ва китоблари инсонларни фафлатдан уйғотди. Дунёга яна қайта нур таралди. Яъни Аллоҳу таоло уни муҳтарам пайғамбаримиздан минг йил сўнгра дини исломни янгилаш ва қувватлаш вазифаси билан юборди.

Имом Раббонийнинг динга йиллар давомида қилган хизматларини, мустаҳкам далиллар билан бузук фикрларни рад ва шарман-

да қилганини, ахли суннат эътиқоди ва тўғри дин билимлари ёйганини, бидъатларнинг йўқолганини кўрган баъзи бузуқ кимсалар унга ҳасад қилиб, тухмат қила бошлашди.

Шу сабабдан баъзи кимсаларнинг жафо ўқларига, азият ва тухматларига нишон бўлди. Жуда кўп олим, фозил ва комилларнинг ўз даргоҳларини тарк этиб, устозларини ташлаб, унинг хузурига, хизматига чопишлари эса, ҳасадларини минг чандон орттириди. Имомни таҳликага тушириш учун ҳийла ишлатишни бошладилар. Масалан, «Жунайд Бағдодий, Боязид Бистомий каби буюк олимларга паст назарда қарайди» деган гаплар тарқатиб жоҳил одамларни алдадилар. «Улуғ машойихлар айтиб кетган вахдати вужудни инкор қиласди» деб илм толибларини имомдан совутишга уриндилар. Унинг ихлосмандларига “Машойихи изомнинг (муҳтарам шайхларни) улуғликларини инкор қиляпти. Аллоҳу та-олонинг маърифатига воситасиз эришдим деяпти” дедилар. Турли-туман тухматлар ёғдирдилар.

Ўша даврнинг султони Салим Жаҳонгир хоннинг девонидаги давлат арబоблари, ҳатто бош вазири, бош муфтийси ва атрофида-гилар ахли суннат душмани шиъа эдилар. Ҳолбуки имом Раббоний ҳазратларининг бир қанча мактублари ва айниқса алоҳида ёзган “Радд-и равофиз” рисоласи Асҳоби киром душманларига раддия бўлиб, уларнинг жоҳил, аҳмоқ ва пасткаш эканликларини билди-рарди. Имом Раббоний бу рисоласини Бухородаги энг катта ўзбек хони Абдуллоҳ хонга юборганди. “Бу китобимизни Эрондаги Шоҳ Аббос Сафавийга кўрсатинг. Ёзилганларни қабул қиласа, қандай яхши. Агар қабул қилмаса, унга қарши ҳарб қилишингиз жоиз бўлади” деди. Эрон шоҳи раддияни қабул қилмади. Жанг бошланди. Абдуллоҳ хон Ҳирот ва Хурсондаги шаҳарларни шиъалар кўлидан кутқариб мамлакатига қўшди. Бу ерлар авваллари Сафавийларга қарапди. Шу воқеадан кейин Ҳиндистондаги барча бузуқ фирқалар, саҳоба душманлари ўзаро тил биринкириб, Султоннинг хузурига чиқдилар. Имом Раббоний ҳақида турли тухматлар айтиб, шикоят қилдилар. Султон ўғли Шоҳ Жаҳонни юбориб, имом Раббоний ҳазратларини, фарзандларини ва етиштирган шогирдларини тўплаб, барчасини ўлдиришга қарор берди. Ваҳоланки Султоннинг ўзи сунний эди. Шоҳ Жаҳон ёнига бир муфтийни эр-

гаштириб имом Раббонийнинг хузурига борди. Султонга сажда қилиш жоиз эканлиги ҳақида бир фатвони ҳам олиб борган эди. Шоҳ Жаҳон Имом Раббонийнинг устунлигини биларди. “Отамга сажда қиласангиз, сизни кутқара оламан” деганида имом Раббоний ҳазратлари бу фатвога факат зарурат пайтида изн борлигини, азимат ва дин бутунлигининг сажда қилмаслиқда эканлигини, ажал келганида ўлимдан хеч нарсанинг кутқара олмаслигини айтиб сажда қилишдан бош тортди.

Фарзандларини ва шогирдларини қолдириб, султоннинг олдига ёлғиз борди. Ўзига қарши айтилган тухматларга султон олдида жуда чиройли ва тўғри жавобларни берди. Султон юксак ҳақиқатларни англай оладиган даражада нозик таъб одам бўлмаса ҳам, жавобларни ёқтириб, уни озод қилиди ва ундан узр сўради. Имом ўшанда султонга ўзига қилинган тухматларнинг асоссиз эканлигини очиқ далиллар билан тушунтирганида шу ердаги оташпараст ҳиндуларнинг буюк қўмондони имом Раббоний ҳазратларининг диндаги қуввати, салоҳияти, сўзлари ва қийматини кўриб, мусулмон бўлди.

Султоннинг фикридан қайтиб имомга кўнгли мойил бўлганини кўрган тухматчи бузуклар “Унинг одамлари кўп. Буйруғи бутун ўлкага ўтади. Уни озод қилсақ, қўзғолон чиқариши мумкин” деб узоқ гап-сўзлардан кейин султонни яна қайрашади. Султон имом Раббоний ҳазратларини Ҳиндистоннинг энг мустаҳкам ва даҳшатли қалъаси бўлган Гуваляр қалъасига ҳибс этилишини амр қилди. Бу ҳодисадан қаттиқ ранжиган шогирдлари чинакамига султонга қарши исён кўтариш пайига тушишди. Буни қила оладиган кучлари бор эди. Лекин имом Раббоний шогирдларидан анчасининг тушларига кириб ва баъзиларига ўнгиди кўриниб бу ишдан маън қилди. Аксинча, Султонга факат хайр тилаб дуолар қилишни буюриб: “Султонни ранжитиш бутун халққа зарар беради” дедилар. Ўзи ҳам султонга доим хайр дуолар қиласарди. Султоннинг вазири ашаддий шиъалардан бўлгани учун зинданда имом Раббоний ҳазратларининг бошига ўз укасини кузатувчи тайинлаб, унга қўпол ва золимона муносабатда бўлишини буюрганди. Бу назоратчи эса, ҳар куни бу улуғ зотда турли кароматлар, ранж-алам ўрнига ҳайбат, сабру матонат ва ҳатто қувонч кўриб, тавбага кел-

ди. Бузук эътиқодини тарқ этиб, аҳли суннатни танлади ва холис шогирларидан бирига айланди. Қалъада ҳисбда бўлган минглаб кофир хинду у зотнинг баракати ва сухбатлари орқали мусулмон бўлиш шарафига эришишди. Анча гуноҳкор ва бидъат эътиқодли маҳбуслар тавба килишди. Ҳатто бальзилари юксак олим ҳам бўлди.

Имом Раббоний ҳазратлари ҳисбда уч йил қолганидан кейин сulton ишига пушаймон бўлди. Ҳисбдан озод қилиб, иззату икром кўрсатди. Ҳатто холис шогирди ва содик дўстларидан бўлди. Имомдан бир муддат аскарлари орасида қолишини илтимос қилди. Сўнгра озод қилиб, ҳурмат билан ватанига юборди. Ҳисбда ўтган аламли ва дардли йиллардан сўнгра Имом аввал соҳиб бўлган ҳоллару мақомлардан мингларча марта устун даражаларга кўтарилиб, юргига кайтди. Имом Раббоний ҳазратлари авваллари “Эришган даражаларим устида яна кўп мақомлар бор. Уларга фақат жалол сифати ва қаттиқ тарбия билан етиш мумкин. Ҳозиргача биз жамол сифати билан силаб-сийпалаб тарбия килиндиц” деган эди. Шогирларидан бир қисмига “Эллик билан олтмиш ёш орасида бошимга дардлар, балолар ёғилади” деганди. Айтганидек бўлди. Бу мақомларга ҳам юксалиш насиб қилди.

Мусуслмонлар заиф қолиб, қуфр, бузуклик, зулмат, фалсафа-чию бузук эътиқодли кимсалар ҳар тарафни қоплаган замонларда минглаб кофир, фосиқ ва фожирлар унинг гўзал ҳолларини кўриб, сухбатини эшишиб, тавба қилиб, солих мусулмон бўлишди. Узок-яқиндан кўплаб кишилар у зотни тушида ва ўнгига кўриб, ҳузурига шошилдилар. Ҳузурига келиб, ҳаёл оиласида кўрганларидек топдилар. Олим, солих, ёш-қари минглаб киши уни кўриб, сухбатларида бўлиб, файз олиб, қалблари зикр қиладиган ҳолатга келди. Ҳузуридаги ўн минглаб шогирлар ва толибларни ҳолларга, юксак даражаларга эриштирдилар. Ҳар он кароматлари кўринар, атрофига файзу барокат тарқатарди. Кароматларининг олти мингдан ортиқ эканлиги китобларда қайд қилинган.

Даврининг олимлари имом Раббоний ҳазратларига “Сила” исми билан хитоб қилдилар. Сила - бирлаштирувчи деганидир. Чунки у тасаввуфнинг исломиятдан бўлак нарса эмаслигини, исломиятга мос эканлигини исботлаб, аҳкоми исломия билан тасаввуфни деган икки дарёни бирлаштирди. Бир ҳадиси шарифда “Умматим-

дан Сила исмли бири дунёга келади. Унинг шафоати билан кўп мусулмонлар жаннатга киради” дея марҳамат қилиниб, у зотнинг келишига ишорат қилинганди. Бу ҳадиси шариф имоми Суютийнинг “Жамъул-Жавомий” китобида ёзилган. Имом Раббоний ҳазратлари бир мактубида “Мени икки дарё орасида “Сила” қилган Аллоҳу таолога хамд бўлсин” деб дуо қилган. Асҳоби, шогирдлари ва муhibлари (севгандлари) орасида “Сила” исми билан машҳур бўлганди. Ҳадиси шарифда муждаланган “Сила” исмини ундан аввал ҳеч ким олмаган.

Имом Раббоний ҳазратлари Мужаддиidi алфи сонийдир. Яъни хижрий иккинчи минг йилликнинг мужаддиидир. Эски умматлар даврида ҳар минг йилликда янги дин олиб келувчи бир расул юбориларди. Янги дин аввалгисини алмаштириб, баъзи ҳукмларни бекор қиласди. Ҳар юз йилда бир Набий келиб, дин соҳиби Пайғамбарнинг динини ўзгартирмас, балки кувватлантиради. Ҳадиси шарифда бу умматга ҳар юз йилда ислом динини қувватлантирадиган бир олим келиши хабар берилган. Расули ақрам сарваримиздан кейин пайғамбар келмаслиги назарда тутиладиган бўлса, ундан минг йил ўтиб ислом динини ҳар жиҳатдан ихё қиласдиган, пайдо қилинган бидъатларни тозалаб, асли саодатдаги тоза ҳолига келтирадиган, зоҳирий ва ботиний илмларда комилан ворис, олим ва ориф зотнинг келиши керак эди. Ҳадиси шарифлар буни билдиримоқда. Бу муҳим хизматни имом Раббоний ҳазратлари бажарди.

Бутун ислом олимлари бу зотнинг имоми Раббоний ҳазратлари эканлигига иттифоқ қиласдилар.

Пайғамбаримиздан роса минг йил ўтиб, илм ва иршод курсисига мутлоқ ўтириб, жаҳонни Расулуллоҳнинг нурлари билан ойдинлатдилар. Бидъатлардан тозалаб, ислом динини ихё қиласдилар. У даврларда Хиндистонда, ҳатто бутун ислом оламида бузуқ фикрлар, ақидалар ривож топиб, катта фитналар кўпайган эди. Бундан ташқари тасаввуфда ваҳдати вужуд масаласига доир айтилган сўзлар мусулмонлар орасида турли-турли томонларга буриб кетилиб, бу юксак ва қийматли илм тушунарсиз ва ғалати ҳолатга туширилган эди. Кўпгина жохиллар машойихларнинг сўзларининг маъносини англай олмай, вақт ўтиши билан диндан чиқаётган эди. Исломиятга қарши бўлган кимсалар ҳам, фурсатни қўлдан бермай

мусулмонларни ҳақ йўлдан чиқариш учун тинмай уринишарди. Мана шу тариқа тасаввуф илмлари ва фикҳий ҳукмлар орасида катта жар пайдо бўлган, душманлар бу иккаласини худди алоҳида нарсалардек кўрсатиб, мусулмонларни турли номлар тагида бир-бирларидан ажратишига ва бир-бирларига душман қилишига уринишарди.

Имом Раббоний ҳазратлари бошида ваҳдати вужуд илмларини ўргатиш билан бир қаторда хато тушунилган кўп масалаларни foят очик бир тарзда изоҳлаб, инсонларнинг фикрларини ва қалбларини хато ва бузук ақидалардан, бидъатлардан тозаладилар. Ҳакни ботилдан айриб, ҳақ ва тўғри йўл эканлигини Расулуллоҳ хабар берган аҳли суннат эътиқодини ҳамма жойга ёйдилар. Ёш-қари жуда кўп ҳаљ ва анча олимлар у зотнинг атрофида тўпландилар. Унга илк марта “Мужадди迪 алфи соний” исмини берган зот даврнинг энг буюк олимларидан Абдулҳаким Сиялқутийдир. Замонининг бошқа улуғ олимлари ҳам уни мадҳ этиб, мақтардилар.

Хожа Муҳаммад Бокий-биллоҳнинг иирик шогирдларидан ва энг юксак олимларидан бўлган Сайийд Мир Муҳаммад Нуъмон айтадики: “Устозим менга имом Раббонийга тобе бўлишимни айтгандарида бунга ҳожат йўқлигини изҳор қилиш мақсадида “Қалбим ойнаси фақат сизнинг порлоқ қалбингизнинг нурига тобедир” дедим. Устозим менга қаттиқ оҳангда “Сен Аҳмадни ким деб ўйлаяпсан? Унинг қуёшдек нури биз каби минглаб юлдузни хира торттироқда” дедилар.”

Имом Раббоний ҳазратларининг шогирдларидан машҳури Муҳаммад Ҳошим Кашмий шундай деган: “Бир куни ҳазрати имомнинг хузурида ўтиргандим. Улар маърифатларни ёзарди. Шу вақт бавл қистаси сабабли ўрнидан туриб, ҳожатхона томонга кетдилар. Лекин тезда қайтиб чиқдилар. Бундай тезлик билан ҳожатхонага кириб-чиққанига ҳайратландим. “Бунинг сабаби нима?” деб сўрадим. У зот ҳожатхонадан чиқар-чиқмас қумғонни олиб, чап қўл бош бармоғининг тирноғини ювди ва артдилар. Сўнгра қайтадан ҳожатхонага кирдилар. Бироздан кейин чиқиб “Бавл қистаб қолди. Шошилиб ҳожатхонага кирдим ва ўтирдим. Кўзим тирноғимнинг учига тушди. Устида қора бир нуқта бор эди. Қаламнинг сиёсини текшириш учун тирноғимга текказиб

кўргандим. Ваҳоланки бу нуқта Куръони каримнинг ҳарфларини ёзишда қўлланиларди. Тирноғим устидаги бу нуқта билан у ерда ўтиришни одобдан эмас деб билдим. Бавл қистаганидан қийналсан ҳам, бу қийинчилик бир адабни тарк этишдан кела-диган қийинчилик ёнида жуда оз кўринди. Ташқарига чикиб, бу нуқтани ювиб ташлаб, кейин қайтиб кирдим” дедилар.”

Бир куни ҳофизлардан бири одатда ўтирадиган курсидан пастроқ курсига ўтириб Куръони карим ўқишни бошлиди. Имом Раббоний ҳазратлари бу ҳолатни сезиб, дарров ўзи ўтирган ба-ланд курсини бир четга қўйиб, ўзи ерга ўтиридилар. У ҳеч бир вақт Куръони карим ўқиётган коридан баланд жойда ўтирмасдилар.

Имом Раббоний ҳазратларининг фикҳ масалаларида илми бекиёс эди. Ҳар бир масалага дарров жавоб бера оладиган даражада эди. Усули фикҳда ҳам маҳорат соҳиби эдилар. Лекин эҳтиёткор бўлганидан кўпинча фикҳ китобларига мурожаат қиласдилар. Са-фарда ва муқим бўлган пайтларида баъзи қийматли фикҳ китобла-рини доим ёнида олиб юардилар. Унинг бутун ғайрати муфтобих, яъни фикҳ олимларининг иттифоқ қилган масалаларига ҳар доим мос келиш эди. Баъзи фикҳ олимлари жоиз деган, баъзилари макрух деган бир ишда у ҳамиша макрух тарафига ён босиб, бу ишни қиласдилар. “Бир масаланинг бажарилишида ва бажарил-маслигида, ҳалол ва ҳаром бўлишида ихтилоф бўлса, бажарил-маслигини ва ҳаром дейилган тарафга ён босишга мумкин қадар ҳаракат қилиш керак” деб айтардилар.

Муҳаммад Ҳошим Кашибий баён қиласди:

“Саййидлардан бир ёш йигит, мадрасада талаба эди. У билан дўст эдик. Бир куни йиглаб ёнимга келди ва бошидан ўтган ҳодисани айтиб берди. Имом Раббоний ҳазратларининг бир қароматини кўрганди. Ёш талаба: “Ҳазрати Алига қарши жанг қилганларни, айниқса, ҳазрати Муовияни севмасдим. Бир кеча сенинг устозинг имом Раббонийнинг “Мактубот” китобини ўқиб ўтириб: “Имом Анас бин Молик айтдики: Ҳазрати Муовияни сев-маслик, уни ҳақоратлаш, худди ҳазрати Абу Бакр билан ҳазрати Умарни севмаслик ва уларни ёмонлаш билан бирдир. Кимки Муовияни сўксса, буларни сўкканга бериладиган жазони бериш ло-зим” деб ёзилган эди. Буни ўқиб юзимни буриштирдим. Шундай

бемани нарсаларни ҳам ёзадими одам, деб ўйладим. Китобни ерга иргитдиму ётоғимга чўзилиб, ухладим.

Тушимда сенинг бу буюк устозинг аччиқланган ва ғазабнок ҳолда ёнимга келди. Икки муборак қўли билан қулоқларимни буради ва: “Эй жоҳил бола! Сен бизнинг ишимиизни ёқтирамайсан, китобимизни ерга ташлайсан. Ёзганимизни ўқиб афтингни буришириб, ишонмадинг. Майли, юр сени бир зотга олиб борайин, ўз кўзинг билан кўр. Расулуллоҳнинг саҳобаларига кек сақлаб алданганингни у зотнинг ўзидан эшитгин” дедилар. Мени тортиб, бир боғчага олиб бордилар ва эшик олдида қолдириб, ўзлари ёлғиз олдинга юрдилар. Узоқда кўринган катта бир уйга тўғри бордилар. У ерда нур юзли, буюк бир зот бор эди. Чекиниб, хурмат билан бу зотга салом бердилар. Олдларида тиз чўкиб ўтирилар. Унга бир нарсаларни гапириб, мени кўрсатарди. Узоқдан менга қарашларидан мен ҳақимда гапираётганлиги маълум эди.

Бироздан кейин сенинг устозинг имом Раббоний ўрнидан туриб, мени чакирдилар. “Бу ўтирган зот ҳазрати Алидир. Яхшилаб эшиш, нима деркан” дедилар. Ёнларига бориб, салом бердим. “Асло, асло қалбингда Расулуллоҳнинг Асҳобига нисбатан кек сақламагин! Бу буюклардан ҳеч бирини асло ёмонлама! Орамизда муҳораба шаклида кўринган бу ишларимиз қандай яхши ниятлар билан қилинганини факат биз ва ўша биродарларимиз билади!” дедилар. Сенинг буюк устозингнинг исмини айтиб “Бу зотнинг ёзувларига ҳам зинҳор қарши чиқмагин!” деб буюрдилар. Бу насиҳатни тинглагандан кейин қалбимга боқдим. Бу хусусдаги тараффуд ва кекнинг қалбимдан чиқмаганини сездим. Бу ҳолим ҳазрати Алига дарров аён бўлди шекилли, ғазабландилар. Сенинг буюк устозингга қараб “Бунинг кўнгли ҳалиям тозаланмади. Яхшилаб шапалоқ ур!” дедилар. Шайх ҳазратлари юзимга кучли бир шапалоқ урди. Шапалоқ егач, ўз-ўзимга: Аслида мен шу ҳазрати Алига бўлган муҳаббатим туфайли уларга душманлик қилгандим. Ҳолбуки у зотнинг ўзи уларга душманлигимдан қаттиқ ранжимоқда. Бу ҳолдан воз кечишим керак. Қалбимга боқдим. Душманлик ва адоватдан асар ҳам қолмаганини кўрдим. Шу пайтда уйғониб кетдим. Ҳозир ҳам қалбим бу адоватлардан пок. Бу тушнинг, сўзларнинг лаззати мени бошқа бир ҳолатга тушириди. Қалбимда Аллоҳдан бошқа ҳеч

бир нарсанинг муҳаббати қолмади. Сенинг юксак устозинг имом Раббонийга ва унинг ёзувларидағи маърифатга ишончим қат-бақат ортди” деди.”

1623 йили Ажмирдалигига “Вафотим яқинлигига доир ишоралар, аломуатлар кўринишни бошлади” дедилар. Сарҳанддаги қийматли ўғилларига мактуб ёзиб “Умрим сўнггиға етиб қолди” дедилар. Оталарининг ҳасрати ва айрилиги билан ёнган, авлиё-нинг кўзларининг нури қийматли ўғиллари бу мактубни олишлари билан отаси томон йўлга чиқдилар. Хузурига боришигдан кейин отаси уларни ўз хонасига чақириб “Қийматли ўғилларим, бу дунёга хеч бир шаклда назарим ва боғлиқлигим қолмади. Нариги дунёга кетишим лозим, кетиш ва сафар аломуатлари кўринмоқда” дедилар.

Имом Раббоний ҳазратлари Ажмир сафаридан Сарҳандга қайтгач, уйида узлатга чекилдилар. Бир муддат беш вақт ва жума намозидан бошқа пайтларда уйдан чиқмадилар. Нур ва асрор манбаси бўлган хос хонасига Муҳамад Ҳошим Кашмий, ўғиллари, шогирдлари ва 2-3 нафар хизматчилардан бўлак кишилар камдан-кам киритиларди. Узлатга чекилган кунлардан бирида совук нафас чиқариб “Шайх-ул исломнинг (Абу Али Даққоқнинг) машраби (ахлоқ, яратилиши) жуда юксалганидан мажлисида инсон қолмади” дедилар. Бу ердагидек умрининг охирида имом Раббоний ҳазратларининг машраби шу қадар юксалдики, ҳатто шогирдларининг энг юксаклари ҳам у зотнинг ёнида мактабга энди борган ёш бола сингари эди.

Имом Раббоний ҳазратларининг шогирдларидан бири шундай хикоя қилган:

“Имом Раббоний ҳазратлари умрининг сўнгги кунларида, хасталигига олдига кириб, юртимга бир неча кунга бориб-келишга рухсат сўрадим. “Бир неча кун кутгин!” дедилар. Сўнгра яна “Дарров бориб-келаман” дедим. “Бир неча кун сабр қилгин!” дедилар. Лекин “Бораман-у, энг қисқа вақтда ортга қайтаман” деганимдан кейин изн бердилар ва “Сен қаердасан, мен қаердаман, баҳор қаерда?” мисрасини ўқидилар. Шу воқеадан бир неча кун ўтиб, вафот этдилар.”

Бу орада жуда кўп садақалар бердилар ва катта хайрли ишлар килдилар. Яқинларидан бири бу садақа ва ҳайротнинг қўплигини

кўриб “Бу садақалар балоларнинг кетиши учунми?” деб сўради. Айтдики: “Йўқ, балки қовушиш шавқи билан буларни қиляпман.” Кейин қуйидаги байтни ўқиб, кўзларидан севинч ёшлари тўқдилар:

*Вуслат қунидир, сирдошим оламга қучоқ очаман,
Бу давлат ва неъматнинг севинчларин сочаман.*

Мухаррам ойининг ўн иккинчи куни эди. Айтдиларки: “Менинг нариги дунёга кетишимга кирқ ёки эллик кун қолганини маълум қилдилар. Қабримни ҳам кўрсатдилар.” Бу сўзларни эшитганлар қаттиқ қайгуга тушишди. Яралари янгиланди. Шу қунларда ўғли Муҳаммад Сайд имом Раббоний ҳазратларининг йиглаётганини кўрди. Сабабини сўраганида “Аллоҳу таолога қовушиш севинчидан йиглаётпман” деб жавоб бердилар. Ўғли “Аллоҳу таоло бу ишни бу дунёда жуда севганларига қолдиради. Модомики, сиз шун-чалик кўп истар экансиз, албатта кетасиз” деди. Имом Раббоний ҳазратлари бу сўзни гапирган ўғлида бир ўзгариш сездилар ва “Муҳаммад Сайд! Аллоҳу таолонинг файратига тегяпсан” дедилар. Ўғли “Ўз ҳолимга ўзим ранжияпман” деди ва ғоят самимий тарзда дард ва алам тўла овозда “Эй кўнглимнинг суури отажоним! Бизга қилаётган бу шафқатсизлик ва ачинмаслигингизнинг сабаби нима?” деди. Унга жавобан “Аллоҳу таоло сизлардан кўра севимлидир. Бундан ташқари, бизнинг шафқат ва ёрдамишимиз вафот этганимиздан кейин ҳаёт пайтларимиздан ҳам кўпроқ бўлади. Чунки бу дунёда инсон бўлганимиз учун баъзан истар-истамас таважжух ва ёрдамишимиз тўлақонли бўлмайди. Ҳолбуки вафот этгандан кейин башарий сифатлардан тамоман покланиш бор” дедилар. Буни айтган кунидан бошлаб, кун санашни бошладилар. Сафар ойининг йигирма иккинчи кечаси қалблари хаста асҳобига “Мана бугун ўша гапни айтганимдан кирқ кун ўтди. Кўрамиз қолган еттисаккиз кун ичиди нима бўларкан. Шу орада ҳосил бўлган бир неча кунлик сиҳхатда Аллоҳу таоло Ҳабибига тобе бўлган бир инсонда бўлиши мумкин бўлган бутун камолотни менга эҳсон қилди” дедилар. Ўғиларининг бу сўзлардан қалблари пора-пора бўлди. Чунки бу сўзларда ҳазрати Абу Бакр Сиддикнинг “Бугун динингизни ниҳоясига етказдим” ояти каримаси келганда қалбларига келган, яъни Жаноби Пайғамбаримиз вафот этади, илҳомидан бир аломат борлигини англалилар.

Сафар ойининг йигирма учинчи куни дарвешларга либосларини ўз муборак кўллари билан тарқатдилар. Ўзининг устида ҳам иссиқ кийим қолмагани учун ҳавонинг совуқлиги таъсир қилиб, такрор безгак тутиб, ётиб қолдилар. Жаноби Пайғамбаримиз ҳам охирги кунларида хасталикдан кутулиб, бироз вақтдан кейин яна касал бўлгандилар ва вафот этгандилар. Имом Раббоний ҳазратлари бу хусусда ҳам Расулуллоҳга иттибо (эрғашиш) неъматини қўлдан чиқармадилар. Бу хасталикдан аввал хизматчиларидан бирига “Сандалга фалон чақалик кўмир олгин” деганди. Бироздан кейин яна ёнига чақириб “Айтганимнинг ярмини олинг, чунки ичимда бир овоз бу кўмирларни ёқадиган вақт қолмади демоқда” дедилар. Кўмирнинг бир қисмини ўзига ажратиб, қолганини фарзандларига юбордилар. Ўзига ажратган кўмири вафот этган куни бутунлай тугаганди. Бу хасталиги вақтида юксак илмларни ўғилларига пухталаб тушунтиридилар. Бир куни нозик ҳақиқатларни баён қилишга харакат қилиб, шунчалик гапирдиларки, муҳтарам ўғиллари Муҳаммад Сайд “Сизнинг хасталигиниз бунчалик гапиришингизга ярамайди, бу маърифатларнинг баёнини бошқа бир вақтга қолдирсангиз бўлмайдими, ота?” деди. Шунда имом Раббоний ҳазрат: “Эй ўғлим! Вақт қолдимикан? Биламанки, бошқа вақт бу-ларни гапиришга қувват ва қудрат тополмайман” дедилар.

Бу кунларда хасталиги шиддатли бўлишига қарамай жамоат билан намоз ўқишини канда қилмадилар. Фақат сўнгги тўртбеш кун ёлғиз ўзи намоз ўқидилар. Энг заиф кунларида ҳам дуоларни, тасбиҳларни, соловотларни, зикрни ва муроқабани ҳеч бир нуқсонсиз тўқис адo этардилар. Динимизнинг ва устозларининг йўлларидаги зариф одатлардан ҳеч бирини тарк этмасдилар. Бир кечаси кечанинг учинчи ярмида туриб, таҳорат олдилар. Таҳажҷуд намозини оёқда туриб ўқидилар ва “Бу бизнинг сўнгги таҳажҷудимиздир” дедилар.

Вафотидан бироз олдин ҳушидан кетиб қолдилар. Катта ўғли бу ҳушдан кетиши касаллигиданми ёки истигроқ (нурларга чўмиш) сабаби биланми деб сўради. Унга жавобан: “Истигроқ сабаби билан. Чунки баъзи жуда юксак ҳоллар кўринмоқда. Бунинг учун уларга таважжух этмоқдаман, токи барчасини ўз ҳолича кўра олай ва булар билан ҳамма нарсам комил бўлсин” дедилар. Бу теран сирлар ҳақида ўғилларининг кулоқларига шивирлаб айтдилар.

Бу хушидан кетиши ҳолидан фориг бўлгач, жигарлари пораланган, қалблари ёнган шогирдларига видолашишни хотирлатадиган васиятларини айтишини бошладилар. Бу васиятларининг кўпи мутабаотга, яъни Пайгамбаримизга тобе бўлишга ташвиқ, суннатга чамбарчас ёпишиш, бидъатдан қочиш, зикр ва муроқбада давом этиши ҳакида эди.

Айтдиларки: “Суннатга жуда маҳкам ёпишиш керак.” Бу сўзлари билан ҳам Жаноби Пайгамбаримизга эргашишни кўзлаган эдилар. Чунки Расулуллоҳ ҳам вафотлари олдидан шундай насиҳат қилгандилар. Термизий ва Абу Довуд шундай ривоят қиласди: Жаноби Расулуллоҳ бизга ваъз қиласди. Бу ваъздан қалблар титраб, кўзлар намланарди. “Ё Расулаллоҳ! Бу сўзларингиз видолашув хутбасига ўхшайди, бизга васият қилинг” дедик. Расулуллоҳ алайхиссалом буюрдиларки: “Сизларга васиятим шу: Аллоҳдан кўрқинг, ҳатто бир паст қул амри илоҳийни билдиrsa, унга қулоқ солинг ва амрни бажаринг. Узокроқ яшаганларингиз ҳали кўп нарсаларга гувоҳ бўлади. Шу замонларга етганда менинг ва хулофаи рошидиннинг (4 халифа) суннатларини ғоят маҳкам тутинг, уни кўлдан чиқарманлар. Динда бидъатдан қаттиқ сақланинг. Чунки бутун бидъатлар залолатdir, бузукликдир.”

Имом Раббоний ҳазратлари васиятининг давомида шундай дедилар: “Динимизнинг сохиби Жаноби Расулуллоҳ насиҳатларининг энг нозикларини ҳам **«Дин насиҳатдир»** ҳадиси шарифига биноан канда қилмадилар. Динимизнинг мўтабар китобларидан Расулуллоҳга том тобе бўлиш йўлини ўрганинг ва бу билан амал қилинг.”

Вафот этган сафар ойининг йигирма тўққизинчи сешанба куни кечаси хизматчиларига “Кўп захмат чекдингиз, бу сизларнинг сўнгги захматларингиз” дедилар.

Ётогига ётиб, суннатга мос ҳолда ўнг кўлини ўнг ёноғи тагига кўйиб, зикр билан машғул бўлдилар. Катта ўғли Мухаммад Саид отасининг тез-тез нафас олаётганини кўриб “Ҳолингиз қандай, ота” деб сўради. Имом Раббоний ҳазратлари “Яхшиман ва ўқиган бу икки ракат намозим кифоядир” дедилар. Бундан кейин бошқа гапирмадилар. Фақат Аллоҳу таолонинг исмини айтдилар ва бирордан кейин вафот этдилар. Улуғ пайгамбарлардан аксарининг охирги сўзи «намоз» бўлганди. мархум Имом бу хусусда ҳам

пайғамбарларнинг Сарварига тобе бўлдилар. Вафоти 1624 йил сафар ойининг йигирма саккизи, қуёш ҳисоби бўйича йигирма тўқизи сешанба куни чошгоҳ вақтида рўй берди.

Шу ой йигирма тўқиз кунлик эди. Расуллоҳ вафот этган ой - Ра-биул аввал ойининг илк кечаси Жаноби Расулуллоҳнинг ҳузурига қовушдилар. Хасталик ва безгак туттган кунлари ёшига тенг бўлиб, олтмиш уч кун эди. Ҳадиси шарифда: “**Бир кунлик безгак бир йилнинг каффоратидир**” деб марҳамат қилинганди. Ўтказган ха-сталиги бу ҳадиси шарифнинг маъносига уйғун бўлди.

Имом Раббоний ҳазратларининг нурли бадани ювиш тахаси-га қўйилиб, либослари ечилгандан кейин у ердагилар ҳазратнинг худди намоздагидек қўлларини боғлаганига гувоҳ бўлдилар. Ўнг қўлининг бош ва кичик бармоғини чап қўл билагига ҳалқа қилдилар. Ҳолбуки ўғиллари вафотидан кейин қўлларини тўғрилаб, узатиб қўйгандилар. Ювиш тахасида ётиб табассум қилдилар ва бир муддат шу холатда қолдилар.

Ғассол муборак қўлларини очиб, тўғрилади. Чап тарафига ётқизиб, ўнг томонини ювди. Ўнг тарафига ётқизиб, чап тара-фини ювмоқчи бўлганида шу ердагилар авлиёлик қувватининг бир аломати сифатида заиф бир ҳаракат билан қўлларини эски ҳолатдагидек қилиб боғлаб олганини кўрдилар. Ҳолбуки ўнг та-рафга ётқизилганидан кейин ўнг қўлнинг чап қўл устига келиши кийин эди. Бу билан бирга чап қўлини шундай маҳкам тутган-дики, ажратиб олиш мумкин бўлмади. Кафанга ўраган вақтда яна қўлларини боғлаб олганини кўрдилар. Бу ҳол икки-уч марта қайталанди. Нихоят у ердагилар бунда теран маъно ва яширин сир борлигини англаб, қўлларини очишга бошқа уринмадилар. Ўғли Муҳаммад Саид “Модомики, мухтарам отам шуни истаётган экан, шундай қолдирамиз” деди. Жаноби Пайғамбаримиз ҳадиси ша-рифда: “**Қандай яшасангиз шундай вафот этасиз**” деб марҳамат қилгандилар. Бу Аллоҳу таолонинг улуғ эҳсонидир. Хоҳлаганига эҳсон қиласди, Унинг эҳсони мўлдир.

Имом Раббоний ҳазратларининг жаноза намозини ўғли Муҳаммад Саид ўқитди. Вафот этганида 63 ёшда эдилар. Сарҳанддаги уйининг ёнига дағн қилинди. Анчадан кейин Афғонистон подшоси Шоҳи Замон қабри устига катта ва ҳашамкор мақбара қурдирди.

Катта ўғли Мұхаммад Сайд айтадики:

“Отамни вафотидан кейин тушимда қўрдим. Аллоҳу таолонинг унга берган буюк неъматларини қувонч билан гапиради ва булар билан фаҳрланарди. Ундан “Отажон, ҳузур мақомидан бирорвага насиб бердими?” деб сўрадим. “Ҳа, мени ҳам шукр этгандардан қилди” деб жавоб бердилар. Куръони каримда маолан **“Шукр қилувчи қуллар озdir”** деб марҳамат қилинган. (Саба, 13) Бу оятда назарда тутилган инсонлар пайғамбарлар ёки Ҳазрати Абу Бакр Сиддиқ каби уларнинг энг улуғ Асҳоблариридир.- деганимда “Ҳа, шундай. Лекин мени хусусий бир иноят ва эҳсон билан шу жамоатга дахлдор қилишди” дедилар.”

Асарлари:

1) “Мактубот”. Ислом оламида имом Раббонийнинг бу китобидек қийматли китоб ёзилмаган. “Мактубот” уч жилд бўлиб, беш юз йигирма олти мактубдан иборат. Калом ва фикҳ масалалари, тасаввуфнинг маърифатлари изоҳланган чексиз дарёдек тенги йўқ асардир.

“Мактубот”нинг биринчи жилди 1616 йили шогирдларининг машҳурларидан Ёр Мұхаммад Жадиди Бадахши Талқоний тарафидан тўпланган. Биринчи жилдда 313 мактуб бор. Бу жилднинг сўнгги мактуби Мұхаммад Ҳошим Кашмийга ёзилган. Имом Раббоний бу мактубни ёзгач “Мұхаммад Ҳошимга юборилган бу мактуб билан, расулларнинг, дин соҳиби пайғамбарларнинг ва Асҳоби Бадрнинг сонига мос бўлгани учун уч юз ўн уч мактуб билан, биринчи жилдни шу ерда тугатамиз” деганди.

Иккинчи жилд эса, 1619 йили яна шогирдларидан Абдулҳай Путний томонидан тўпланган. Бу жилдда Асмои хусно, яъни Аллоҳу таолонинг ҳадиси шарифларда ўтган тўқсон тўққиз исми сонига тенг миқдорда мактуб бор.

Учинчи жилд бўлса, имом Раббоний ҳазратларининг вафотидан кейин 1630 йилда шогирди Мұхаммад Ҳошим Кашмий томонидан тўпланган бўлиб, бу жилдда Куръони каримдаги суралар сонига тенг миқдорда, яъни 114 мактуб мавжуд. Учта жилдда жами 526 мактуб бор. Имом Раббоний ҳазратларининг вафотидан кейин учинчи жилдга яна ўн мактуб қўшилган, шу билан жами 536 мактуб бўлди.

“Мактубот”даги мактубларнинг бир нечаси арабча, қолганларининг ҳаммаси форсчадир. Китоб турли вақтларда бир неча марта чоп қилинган. (“Мактубот”нинг биринчи жилди “Муждаци мактублар” номи билан “Ҳақиқат китоб уйи” тарафидан чоп қилинган. Иккинчи ва учинчи жилддаги мактублардан бир қисми “Ҳақиқат китоб уйи” нашрларидан бўлган “Том Илмиҳол Саодати абадия” китоби ичida чоп қилинган.)

2) “Радди равофиз”. Форсча ёзилган бўлиб, бу китобнинг туркчаси “Ҳақ сўзнинг васиқалари” китобида бир бўлим сифатида “Ҳақиқат китоб уйи” тарафидан нашр қилинган. Арабчага ҳам таржима қилинган.

3) “Исбот-ун-нубувва”. “Пайғамбарлик нима?” номи билан туркчага таржима қилинган. “Ҳақ сўзнинг васиқалари” китобида бир бўлим сифатида чоп этилган. Бундан ташқари, ушбу асар арабчага, инглизчага ва французчага ҳам таржима этилган.

4) “Мабда ва маод”.

5) “Адаб-ул-муридин”.

6) “Талиқот-ул-авориф”.

7) “Рисола-и таҳлилия”.

8) “Шарҳ-и Рубоият-и Абд-ил-Бокий”.

9) “Маориф-и Ладунния”.

10) “Мукашофот-и ғайбия”.

11) “Жазба ва сулук рисоласи”.

Муҳаммад Маъсум Форуқий ҳазратлари

Муҳаммад Маъсум Форуқий ҳазратлари авлиёларнинг машҳураридан эди. Имоми Раббоний ҳазратларининг учинчи ўғлидир. Силсилаи олиянинг йигирма тўртингчисидир. Ҳиндистоннинг Сарҳанд шаҳрида туғилди.

Уч ёшлигидаёқ калимаи тавҳидни равон айтарди. Қуръони қаримни қисқа вақт ичida ёд олди. 11 ёшлигида зикр ва муроқаба йўлини отаси имоми Раббоний ҳазратларидан олди. Отаси унинг истеъоди юксаклигини тушуниб “Ҳол илмдан кейин тургани учун аввал илм ўрганиш керак” деб ўғлига ақлий ва нақлий илм-

ларни ўқитишни бошлади. Унга “Илм таҳсилини тезроқ тугатгин, сен билан қиласидиган улуғ ишларимиз бор” дедилар. 14 ёшлигиде отасига “Ўзимда бир нур қўрятман, бутун олам куёш каби бу нурдан чароғон бўлмоқда” деб айтганида отаси “Сен замоннинг қутби бўласан” муждасини берди. Кейинчалик ўзи “Аллоҳу таолога ҳамд бўлсин! Отам айтган муждаларига эришдим” деганди.

16 ёшлигиде бутун илмларнинг таҳсилини тугатиб, тасаввухга йўл олди. Отасининг файзларига қовушди. Ўзи бу ҳақда “Бу асрор денгизларининг ғаввоси бўлдим” деганди. Шундай камолга етдики, унинг баракоти ва файзлари бутун оламга ёйилди. Ислом тарихида хидояти уницидек бўлган бир олим ва муршид қўрилмаган эди. 900 минг киши у зотга шогирд бўлиб, улардан 140 минг нафари авлиёлик мартабасига эришган, 7 минг нафари муршиди комил бўлганди. Шогирдлари унинг хузурида баъзан бир ойда, баъзан бир ҳафтада авлиёлик даражасига чиқар чиқарди. Баъзиларини бир таважжух билан юксак мақомларга кўтарарди.

Отаси умрининг сўнгги кунларида унга “Менинг бу дунёда қолишимнинг сабаби фақат қаййумлик вазифаси эди. Энди бу вазифа сенга берилди. Бу дунёдан кетишим яқинлашди” деган эди.

Шогирдларидан бўлган Муҳаммад Ханиф Қобилий устозининг ҳиммати билан кўп маърифатларга қовушди. Устозидан ижозат олиб, ўз ватани Кобилга кетди. Ҳалқни иршодга, тўғри йўлга бошлади. Унга ҳам ҳасад қиласидиганлар чиқди. Бир гуруҳ инсон унга келиб “Бир каромат қўрмагунимизча сизнинг буюклигинизга ишонмаймиз. Биз бир зиёфат тайёрлаймиз. Устозингизни чакирамиз. Зиёфат вақтида Сарҳанддан Кобилга бир зумда келишини кутамиз. Агар кела олса, барчамиз сизга шогирд бўламиз” дедилар. У вақтларда Сарҳанддан Кобилга бир ойда етиб келиш ҳам қийин эди. Ҳожа Муҳаммад Ханиф устозига бўлган интисоби ва муҳаббатининг қувватидан бунга рози бўлиб “Устозим овқатни хуфтон намозидан кейин ейдилар. Сизлар тайёргарлик қўраверинглар, келишларига умид қиласман” деди. У ердагилар бу гапга кулиб, мазах қилганча зиёфатга тайёрлана бошладилар. Вақт бўлганда “Мана хуфтон вақти ҳам кирди. Энди овқатланайлик” дедилар. Ҳожа “Устозим шу вақтда овқатланарди. Таомни олиб келинглар” деди. У ердагилар таомларни келтираётганида Муҳаммад

Маъсум ҳазратлари олти ўғли билан эшикдан кириб келдилар. Ўзи учун тайёрланган жойга келиб ўтиридилар. У ердаги кишилар буни кўргач, ҳайратга тушиб, узр сўрашни бошладилар. Мухаммад Маъсум ҳазратлари “Сизларни ишонтириш учун эмас, ёлғиз Мухаммад Ханифнинг хурмати учун келдим. Авлиёдан каромат талаб қилинмайди” дедилар. Барчаси бирга овқатланишни бошладилар. У ердагилар сухбатнинг баракоти билан қалбларидағи зулматдан қутулдилар. У зотнинг муҳлис ва муҳиблари қаторига қўшилиб, саодатга эришдилар.

Сайфиддин Форуқий ҳазратлари

Сайфиддин Форуқий ҳазратлари силсилаи олияниң йигирма бешинчисидир. Имоми Раббоний ҳазратларининг невараси ва Урватул-Вусқо Мухаммад Маъсум Форуқий ҳазратларининг бешинчи ўғлидир. Туғиладиган вақтида бир фаришта “Туғилган кун, вафот этадиган кун ва тириладиган кунда унга салом бўлсин” маолидаги Марям сурасининг 15-ояти каримасини ўқиб, мұжда берганди. Кичик ёшлигидан бошлаб илм ўрганди. Амакиси Мухаммад Саиддан ақлий ва нақлий илмларни ўрганиб, қисқа вақт ичида олим бўлди. Замонининг ягонаси ҳамда маърифат дарёси бўлган отаси Мухаммад Маъсум Форуқийнинг таважжух ва сухбатлари билан илгарила, қисқа вақтда кароматларга қовушиб, олимларнинг бош тожи бўлди.

Камолга етканидан кейин отасининг амри билан Оламгир хон билан кўришиш учун Деҳлига бордилар. Деҳлига борганида шаҳарнинг дарвозаларида икки қутурган фил ва буларни забт этишга уринаётган икки ҳайбатли паҳлавоннинг сурати илинганини кўрдилар. Султонга бу суратларни олдириб, йўқотмагунча шаҳарга кирмаслигини айтдилар. Султон расмларни олиб ташлатгандан кейин шаҳарга кирдилар. Султон Оламгир хон ўз истаги билан келиб, у зотга шогирд тушди. Сухбатлари билан шарафланди. Ёши катта бўлишига қарамай Куръони карим ўқишини ўрганиб, ёд олди. Сухбатларининг баракоти билан Хиндистонда ғовлаб кетган қанчалаб бидъат ва бузукликлар султон Оламгир хон тарафидан

фармон чиқарилиб, йўқ қилинди. Унutilган суннатларни қайтадан юзага чиқарди. Бошқа вазирлар, ҳокимлар ва давлат одамлари ҳам Сайфиддин Форуқий ҳазратларининг давра сұхбатлари билан шарапланиб, ҳидоятга эришдилар.

У зотнинг ҳиммат ва баракоти билан Ҳиндистоннинг ҳар тарафида исломият ёйилиб, мусулмонлар қувватланди. Бидъат сохиблари ва коғирларнинг ҳоллари паришон бўлди.

Деҳлидаги сұхбат мажлислари жуда баракатли ўтар ва тумонот иштирокчилар билан тўлиб тошарди. Ён атроф вилоятлардан келган коғирлар ва фосиқлар ҳам ўша сұхбатларга келиб, ҳазратнинг юксак ҳузурлари билан шарапланиб, ҳидоятга қовушар, эски гуноҳларига тавба қилишиб, истигфор айтишиб ортларига қайтишарди. Сұхбатининг баракати билан минглаб кишилар ҳидоятга эриб, баланд даражаларга етишганди. Даргоҳларига кунда бир неча минг одам келиб, файз оларди.

Сайид Нур Мұхаммад ҳазратлари

Сайид Нур Мұхаммад ҳазратлари авлиёнинг улуғларидан эди. Силсила олияning йигирма олтинчисидир. Сайидлардан бўлиб, насаби жаноби пайғамбаримизга боради. Қабри Ҳиндистоннинг Деҳли шаҳрида.

Сайид Нур Мұхаммад Бадавоний ҳазратлари илмини ва файзини имоми Раббоний ҳазратларининг невараси буюк олим ва муршиди комил Мұхаммад Сайфиддин Форуқий ҳазратларидан олди. Унинг дарс ва сұхбатларида етишиб, ижозат олди. Илмда шундай улуғ мартабаларга чиққан эдики, замонасининг ягона олими ва йўл кўрсатувчи раҳбари бўлдилар

Инсонлар ундан файз олиш учун сұхбатларига чопардилар. Бир таважжухи билан шогирдларининг қалблари зикр қилишни бошлиарди. “Кўчада гуноҳкор кимсага дуч келиб қолиш қалбда зулмат ҳосил қиласди” деб тез-тез эслатар ва шогирдларига қараб кимнинг қайси гуноҳни қилган одам билан рўпара келганлигини хабар берардилар. Ўқитиб етиширган шогирдларининг энг машҳури ва халифаси Мазҳари Жони Жонон ҳазратлари бўлиб, у ҳам улуғ авлиёдан эдилар.

Шубхали нарсалардан ва ҳаромлардан сақланиш хусусида ғайратлари энг баланд чўққига етганди. Ейдиган нонининг унини ҳалолдан топиб, хамирини ўзи қориб, пиширарди ва қорни қаттиқ очганда озгина-озгинадан ерди. Тасаввуфда илоҳий муҳаббат сабабли ҳушидан кетиш ҳоллари у зотда кўп намоён бўларди. 15 йил шу ҳолда яшаб, тасаввуфий ҳолларга гарқ бўлдилар. Умрининг сўнгги вақтларида бу ҳолдан ҳушёр ҳолга қайтгандилар.

Суннати санияга амал қилишда, адабларда Сарвари олам Пайғамбаримизга тобе бўлишга қаттиқ эътибор берардилар. Расуллороҳнинг ҳёти ва юксак ахлоқини баён қилувчи китобларни доим ёnlарида олиб юрарди. Буларни ўқиб, ҳар бир ишларида Расуллороҳга эргашишга ҳаракат қиласарди.

Бир куни ҳожатхонага кираётгандан янглишиб, аввал ўнг оёгини ичкарига кўйганида тасаввуфда қозонган барча ҳоллари бирданига ғойиб бўлди. Уч кун Аллоҳу таолога ялиниб-ёлворганидан кейин ҳоллари такрор очилди.

Доимо муроқабада бўларди. Шу тариқа Аллоҳу таолодан бошқа ҳамма нарсани унтиб, Аллоҳу таолога кўп ибодат қилганидан беллари букилганди.

Бир куни бир киши егулик у-бу кўтариб келди. Бу ҳадя тақдим қилинганида “Бу таомда қандайдир зулмат кўринмоқда. Бир суриштириб кўринглар” дедилар. Бу таом ҳалол дейишди. Лекин сўраб-суриштиргандан кейин бу таомнинг кўз-кўз қилиб мактаниш ниятида пиширилгани маълум бўлди.

Дунёга берилган бирон одам у зотдан омонатга китоб сўраса берардилар. Китобни қайтариб бергандан кейин уни бир жойга кўйиб, уч кун кутардилар. Берган кишисидан китобга юқсан зулмат даргоҳдаги сухбатларнинг баракати билан тарқагандан кейингина олиб ўқирдилар.

Бир куни ҳузурига келаётган шогирди йўлда бегона аёлга дуч келиб, унга тикилиб қараганди. Устозининг ҳузурига кирганида сенда зино зулмати кўриняптику деб бегона аёлга қарагани туфайли гуноҳга ботганига ишора қилдилар.

Асҳоби киромга душман бўлган рофизийлардан икки киши эътиқодларини яшириб, шогирд тушиш ниятида келишганини айтиб ҳузурларида қўл қовуштиришади. Шунда уларга қаратада “Аввало нотўғри эътиқодингиздан воз кечинг, ана ундан кейин

илем ўрганишни орзу қилсангиз ярашади” дедилар. Ҳалигилардан биттаси бу кароматни кўриши билан дарров тавба қилиб, бузук эътиқодидан воз кечди.

Нур Мұхаммад Бадавоний ҳазрат айтганлар:

“Бир куни устозимнинг қабрини зиёрат қилишга келган эди. Қабр бошида муроқабага чўмдим. Устозимни қабрида кўриб, гаплашдим. Кафани ва бадани ҳечам чиримаган эди. Фақаттина оёқларининг таг қисмига тупрок таъсир қилиб, сал ранги қорайган эди. Бунинг сабабини сўраганимда “Эгасидан сўрамай, кейин келганида қайтариб берарман деган ўйда бир тош олиб таҳорат оладиган жойимга қўйдим. Таҳорат олаётганда шу тошнинг устига босдим. Оёқларимдаги тупроқнинг таъсири шу сабабдандир” дедилар.”

Мазҳари Жони Жонон ҳазратлари

Мазҳари Жони Жонон ҳазратлари буюк авлиёлардан эди, саййиддир. Силсилаи олиянинг йигирма еттинчисидир.

Исми Шамсиддин Ҳабибуллоҳдир. Отаси Мирзо Жондир. Унинг исмига истинодан бу зотни ҳам Жони Жонон дейишарди. 1701 йилда туғилди. 1781 йили шаҳид этилди. Боболари давлатнинг кўзга кўринган одамларидан бўлиб, Темурий сultonларига яқинлиги бор эди. Отаси Мирзо Жон лавозим ва мартабани тарк этиб, фақирлик ва қаноатни устун кўрди. Бойлигини Аллоҳ учун фақирларга тарқатди. Қизининг никоҳи учун ажратиб қўйган йигирма беш минг рупия микдоридаги олтинни бир дўстининг қаттиқ қийналиб қолганини эшишиб, бутунлай унга ҳадя этди. Отаси мамлакатда марҳамати, гўзал ахлоқи, инсоний фазилатларининг устунлиги билан танилган зот эди.

Ёш Мазҳар Жони Жононнинг заковати, фаҳм-фаросати ўткирлигини кўрган фаросат арбоби унинг фитрати баландлигини, яъни юксак яратилишда эканлиги айтишарди. Отаси унинг тарбия ва таълимига, илм ўрганишига катта эътибор қаратди. Кичик ёшидан илм, маърифат ўрганишни ва турли маҳоратларни ўзлаштиришни бошлади. Имл ва маърифат ёнида қўшимча турли

касб ва маҳоратлар ўрганди. Ўзи бу ҳақида шундай деганди:

“Болалигимда Иброҳим алайхиссаломни тушимда кўриб, кўплаган илтифот ва эҳсонларига сазовор бўлдим. Яна болалигимда ҳазрати Абу Бакрни қачон ёдга олсан, муборак сурати кўзолдимга келарди. Рухониятини кўзим билан кўтардим. Менга жуда кўп илтифот кўрсатарди.”

Яна шундай деб баён қилганди:

“Болалигимда бир куни бир киши отам билан гаплашаётганди. Имоми Раббоний ҳазратларидан гап очдилар. Мен шу онда имоми Раббоний ҳазратларининг рухониятини кўрдим. Ўрнимдан туришимга ишора қилди. Бу ҳолни отамга айтганимда “Умид қиласманки, сен уларнинг йўлидан истифода этасан” деди. Аллоҳу таоло қалбимга суннати санияга бўйсуниш, тобе бўлиш хислатини жойлаштирган.”

Отамнинг васияти бўйича, илм ўрганишни ва ўрганган илмим билан амал қилишни давом эттиридим. Бир кечаси тушимда бир авлиё зотни кўрдим. Мозоридан туриб ёнимга келди ва кулоҳини бошимга кийдирди. Ўша тушдан кейин қалбимда мақом ва лавозим орзуси умуман қолмади. Тасаввуфга йўналиш орзуси кучайди. Бир куни тушимда гойибдан овуз “Бизнинг сенда ишимиз бор. Инсонларнинг ҳидоятга эришиши ва уларни ҳидоятга еткаладиган йўлнинг ёйилиши сен сабабли амалга ошади” деди. Бу тушни кўргандан кейин тасаввуфга йўналиб, ботин нисбатини қўлга киритиш орзуси қатъйлашди. Бу мақсадимга етиш учун Сайид Нур Мұхаммад Бадавоний хузурларига бордим. Муборак юзини кўриб, маърифат соҳиби бўлган зот эканлигини англадим. Суннати санияга чамбарчас боғлиқ, диннинг амрларига тўла тобе бўлган, юксак ахлоқ соҳиби бўлган зот эди. Суҳбати қалбларга хузур берарди. Унинг хузурида излаганлар мақсадларига эришар, ўлган қалблар тирилиб, имонга келарди. Ҳаққа етишга шу ерда мұяссар бўларди. Мени шогирдликка қабул қилишларини сўраганимда истихорасиз шогирд қабул этмасликларига қарамай, мени дарров қабул қилдилар. Файзлари шунчалик баракатли ва таъсирли эдикни, бир таважжухи билан шогирдининг қалби зикр қилишни бошларди. Унга шогирд бўлиб, файзларига қовушганимдан кейин кўнглим ойдинлашди. Кўп илтифотларига ноил бўлдим.

Қисқа вақтда Нур Мұхаммад Бадавоний ҳазратларининг сұхбатида етишдім. Тасаввуф ҳолларига ғарқ бўлгандим. Мен мұхаббати илохийга боғланганимдан уйқуни, истироҳамни, еб-ишишни тарқ қилгандим. Инсонлардан узоқлашиб, ёлгиз ўзим қолдим. Очликнинг шиддатидан дараҳт баргларини ея бошладим. Бутун вақтим ўзимни билмай ва муроқаба ҳолида ўтарди. Асл мақсадимга етишни мана шу таріқа күтдім. Нихоят шу ҳолга келдімки “Раббингни кўриб турғандек ибодат қил” ҳадиси шариифда талаб этилган васфга етишдім. Махвият, фано ва бақо ҳолларига эришдім. Буюклар таърифлаган мақсадга, сирри тавхид мақомига кўтарилдім.

Нур Мұхаммад Бадавоний менинг ҳолларимга қараб, менга тавозе билан кучли севги ва алоқа кўрсатарди. Бир куни иккимиз юзма-юз ўтирганимизда “Икки қуёш қарама-қарши келди. Бири-нинг нуридан иккінчisi кўринмаяпти. Агар толибларнинг тарбиясига йўналсанг олам нурланади” дедилар. Яна бир куни “Сенда Аллоҳу таолога ва Расулига нисбатан мұхаббат юксак даражада-дир. Бизнинг йўлимиз сенинг таважжухларинг билан ёйлади. Сенга Шамсиiddин Ҳабибуллоҳ исми берилди” дедилар ва шогирдларининг бир қисмини тарбиялаб етиштиришни менга топширди-лар.

Устозим Нур Мұхаммад Бадавоний ҳазратларининг сұхбатига тўрут йил қатнадим. Сўнгра менга ижозат бердилар. Менга аҳли суннат эътиқодида бўлишни, суннати санияга тобе бўлишимни ва бидъатлардан тийилишимни васият қилдилар.

Устози Сайийд Нур Мұхаммаднинг вафотидан кейин инсонларга ҳақ йўлни таълим қилишни бошлади. Дарсларига олимлар, амирлар, ҳокимлар ва халқ қатнашиб, ундан файз олдилар. Мир Муслимон, Саноуллоҳ Пони Путий, Ғулом Кокий, Сайийд Олимуллоҳ, Сайийд Абдуллоҳ Дехлавий каби буюк олим ва авлиёлар етиштирилди.

Мазҳари Жони Жонон ҳазратлари айтдики:

“Аллоҳу таоло бизга энг комил ақлни ва тўғри кўзқарашни эҳсон этди. Салтанат ишларининг идораси ва давлатнинг низоми хусусида барчага мос энг гўзал усулни ўрганганди. Шунинг учун замоннинг машхур давлат арбоби оладиган курол ва

бошқа муҳим нарсаларини биз билан маслаҳатлашиб, шунга қараб ҳаракат қиласылар.”

Яна шундай деганди:

“Мұхтарам отамнинг баракатли тарбияси билан етишгандан кейин менда шундай бир ҳол ҳосил бўлдики, истаган одамга бир боқишида унинг кимлигини ва қалбидагини билиб олардим. Юрған йўлимнинг нури билан инсонларнинг саодат ёки шаковат (Жаннат ёки Жаҳаннам) ахлидан эканлигини пешоналаридан ўқирдим.”

Наввоб Хон Фирузжанг, шиддатли бир қиши кунида Мазҳари Жони Жонон ҳазратларини устига эски либос кийиб олганини кўрди. Бу ҳолини кўриб, йиғлади. Ёнидаги одамларидан бирига “Биз қандай бадбаҳтмизки, буюкларимиздан ҳеч бир зот ҳадямини қабул қилмайди ва унга хизмат қилиш баҳтига ета олмаймиз” деди. Бу ҳодиса ҳақида Мазҳари Жони Жонон ҳазратлари “Биз бойлардан бирон нарса қабул қилмасликка, олмасликка қарор қилганмиз. Умримиз ҳам тугаб қолди. Бугунгача қабул қилмадик” дедилар. Сўнгра Наввоб Хон Фирузжанк ўттиз минг рупия ҳадя этишини исстади. Қабул этмасдан “Биз сизнинг бойлигинги жадидиганлардан эмасмиз, фақирларга тарқатинг” деди.

Яна афғон сардорларидан бири ашрафий деб юритилувчи уч юз олтин совға юборганди. Буни ҳам қабул қилмадилар “Бу нарсалар ҳар қанча совға деб юбоилган бўлса-да, ҳадяни қабул қилиш лозим бўлса-да, лекин албатта қабул қилиш керак деган бирон-бир амр йўқ. Бизга ўз талабаларимиз ихлос ва эҳтиёткорлик билан ҳаром аралашмаслиги учун дикқат қилиб тайёрлаган ҳадяларини келтиримоқдалар. Ҳатто уларни ҳам қабул қилмаяпмиз. Амиrlар ва бойлар томонидан юборилган қатъийян ҳалолдан тайёрланганлиги шубҳали совғаларни умуман қабул қилмаймиз. Уларда ҳалқнинг ҳақи бор. Қиёмат куни бунинг хисобини бериш кийин. Имоми Термизийнинг Абу Барзадан ривоят қилган ҳадиси шарифида Расули акрам жанобимиз **“Ҳар бир инсон қиёмат куни тўрт саволга жавоб бермагунча хисобдан қутула олмайди: Умрини қандай ўтказди, илми билан қандай амал қилди, молини қаердан, қандай қозонди ва қаерларга сарфлади. Жисмини, баданини қаерларда хоритиб-чарчатди”** деб марҳамат қилганлар. Шунинг учун дикқат қилиш керак” дедилар.

Мазҳари Жони Жононга давлат одамларидан бири Ҳиндистоннинг машхур меваси бўлган “Анба”дан (ҳинд гилоси) бир миқдор ҳадя жўнатиб, буларни қабул қилиши учун ялиниб-ёлворди. Мазҳари Жони Жонон ҳазратлари анбадан икки донасини олди ва қолганини қайтариб бериб “Бу факирнинг қўнгли буларни қабул қилишни истамаяпти” дедилар. Бироздан кейин ҳузурига бир боғбон келиб “Фалон амир сизга юборган анбаларни биздан тортиб олиб, сизга ҳадя тариқасида юборди” деди. Буни эшитиб, мазлумнинг ҳақини қайтариш ва доимо ҳақига риоя қилиш лозимлигини айтдилар. Сўнгра “Субхоналлоҳ, у келтирган мевалар бизнинг ботинимизга зарар етказди” дедилар. Ўша воқеадан кейин моли шубҳали бўлган кишиларнинг совға-икромини умуман олмайдиган бўлдилар. Бу ҳодиса ҳақида “Таомлар ичра энг заарлиси топиш-тутиши шубҳали бўлган бадавлат кишилар икром қиласан таомлардир. Ҳатто факирларнинг икромлари ҳам шубҳалидир. Чунки улар ҳам бу таомларни тайёрлаш учун топгани шубҳали бўлган бойлардан қарз олишади” дедилар.

Мазҳари Жони Жонон ҳазратлари бу хусусда шундай деганди: “Тановвул қилинган лукмалар инсонни муваффақиятга етказиши, тоат-ибодатининг нурини орттириши керак. Факирликни бой бўлишдан ортиқ кўриш ва сабру каноатга интилиш керак. Таслимият ва ризони ўзига одат қилиш лозим. Сарвари олам жанобимиз **“Аллоҳим! Ол-и Мухаммад (оиласи)нинг ризқини етарли даражада қиласин!”** деган дуосига мувофиқ инсон учун лозим бўлган нарсаларни факат етарли даражадагина сўраш, исташ керак.”

Асхоби киром ҳам шундай дуо қилишарди. Истрофга тушадиган даражада бой ва муҳтожлика, қарзга ботадиган даражада факир бўлмаслик лозим. Қуллик вазифасини бажариб, ўлимга тайёр бўлиб, қўнглини бошқа нарсаларга боғламаслик керак. Ўлим илоҳий бир ҳадядир. Чунки ўлим - Аллоҳу таолога қовушмоқ ва Жаноби Расулуллоҳнинг дийдорини, муборак юзини кўрмоқдир.

Мазҳари Жони Жонон ҳазратлари шундай баён қиласанди:

“Бир куни жаҳоннинг зийнати ва коинотнинг сарвари бўлган Жаноби Пайғамбаримизни тушда кўриш билан шарафландим. Ёнма-ён бўлиб ётардик. Шуналик яқин эдикки, муборак нафасла-ри юзимга уриб туради. Шу вақт чанқадим. Сарҳанд буюгининг

маҳдумлари, яъни имоми Раббоний ҳазратларининг ўғиллари ҳам шу ерда эди. Расулуллоҳ улардан бирига сув келтиришини буюрдилар. Мен “Ё Расулаллоҳ, улар менинг устозимнинг ўғилларидир” дедим. Расулуллоҳ “Улар бизнинг гапимиизга амал қилишади” дедилар. Улардан бири бориб, сув келтириди. Қониб сув ичдим. Сўнгра “Ё Расулаллоҳ, сиз Мужадди迪 алфи соний ҳақида нима дейсиз?” деб сўрадим. Жаноби Пайғамбаримиз “Умматим орасида унга ўхшагани йўқ” дедилар. Мен “Ё Расулаллоҳ, имоми Раббоний ҳазратларининг “Мактубот” китобига муборак назарингиз тушдими?” дедим. Айтдиларки: “Агар ундан эсингда қолган бирон парчанг бўлса, ўқигин!” Мен имоми Раббоний ҳазратларининг баъзи мактубларида ўтган ва Аллоҳу таоло ҳақида айтилган: “У варо-ул-варо кейин яна варо-ул-вародир, яъни Аллоҳу таоло хаёлимизга келган барча нарсалардан узокдир. Ақлимиз ўйлаган ва тасавур қилган ҳеч бир нарса У эмас” деган қисмни ўқидим. Жаноби Расулуллоҳга бу парча жуда ёқиб “Такрор ўқигин!” деб буюрдилар. Такрор ўқидим. Бу ифодаларни жуда гўзал айтилган деб топдилар. Бу ҳол бироз муддат давом этди.

Мен бу кўрган тушимда Жаноби Расулуллоҳнинг муборак нафасининг ва сухбатининг баракати билан ўзимни бутунлай нур ҳамда хузур ичида сездим. Уйгоқлиқда кўлга киритган нарсалардан анча баракатли бўлган ушбу тушнинг баракати билан кунлар давомида очкамадим ва чанқамадим.”

Мазҳари Жонон шаҳид бўлиб, вафот этдилар. Вафотидан бир неча кун аввал бу фоний дунёдан кетиш вақти келганлиги ва Аллоҳу таолога қовушадиган бўлгани учун бутунлай бошқача муҳаббат ва севинч ҳолида эдилар. Шу кунларда ибодат ва тоатларини яна-да кўпайтирганди. Бир тарафдан шогирдлари ва севгандлари дарёдек оқиб сухбатларига келишарди. Сухбатлари ва муроқабалари жуда теран ҳузур ҳолида ўтарди. Сухбатига тўплангандар юз кишидан кўп бўлиб, улар баракат ва файзларга қовушардилар. Вафоти яқинлашган кунларда шогирди Мулла Насим юртига бориб-келиш учун рухсат сўраганида унга “Сен билан қайта кўришамизми йўқми, маълум эмас” дедилар. Бу билан вафот этишига ишора қилгандилар. Буни эшитган шогирдлари кўз ёшлигини тута олмай, йигладилар. Яна вафоти яқинлашган кунлар-

да шогирдларидан Мулла Абдурраззоққа юборган бир мактубида “Ёшим саксондан ўтди. Ажалим яқинлашди. Бизга хайрли дуоларда бўлинг” деб ёзган эдилар. Бу вақтларда бошқа шогирдларига ёзган мактубларида ҳам шу тарзда кетишларига имо қилгандилар.

Сўнгги кунларда эришган неъматларни тилга олиб ва шукр этиб шундай дедилар:

“Қалбимдан нима ўтган бўлса ва қайси неъматга эришимоқни истаган бўлсам, барчасини Аллоҳу таоло менга эҳсон қилди. Мени ҳақиқий ислом билан шарафлантириди ва қўплаб илмларни эҳсон қилди. Солих амалли қилди. Буюкларнинг тасаввуф йўлида хабар берган нарсаларининг барчасини бериб, кашф, тасарруф ва каромат эҳсон қилди. Мени дунёга берилган бўлишдан ва дунёга берилгандардан ҳам узок қилди. Лекин Аллоҳу таолога яқинлашишда юксак даражада ҳисобланмиш шаҳидлик мақомига эриша олмадим. Устозларимнинг, муршидларимнинг кўпи шаҳидлик шарбатини ичиш билан шарафига муяссар бўлишди. Мана биз ҳам қаридик, вужудимиз заифлашди. Жиход қиласиган ва шу тариқа шаҳидликка етишадиган кучим, тоқатим қолмади. Ўлимни севмайдиган, истамайдиган кимсаларга ҳайронман. Ўлим Аллоҳу таолга етишга сабабдир.”

Мазҳари Жони Жонон ҳазратлари мана шу тариқа шаҳидлик даражасига қовушишни қаттиқ орзу қилишини тилга олганди. Умрининг сўнгти кунларида ҳузурига келиб-кетадиганлар жуда кўпайганди. 1781 йил мухаррам ойининг еттисида чоршанба кечаси эшигининг олдида жуда кўп кишилар тўпланганди. Булар орасидан уч киши қайсалик билан ичкарига киришни талаб қилишарди. Нихоят изн олиб, ичкарига кирдилар. Улар мўғил ва мажусий эдилар. Ҳузурига кириб “Мазҳари Жони Жонон сенмисан?” дедилар. Мазҳари Жони Жонон ҳазратлари “Ҳа, менман” дедилар. Улар Мазҳари Жони Жонон ҳазратларига қасд қилиб, ўлдиришга келгандилар. Ичларидан бири унга ҳужум қилиб, ханжар уришни бошлади. Урилган ханжар зарбаси юрагига яқин жойга урилганда оғир яраланиб, ерга ийқилдилар.

Бу воқеадан хабардор бўлган Наввоб Нажаф Хон саҳарлаб европалик бир табибни юборди. “Тезда бориб бир муборак зотни даволагин. Уни яралаганлар қўлга олиниб, қисос (бегуноҳ одам

ўлдирган ёки яраланган кимсага шариатнинг айни жазони татбиқ қилиши) этилсин” деди. Бу табиб бориб Мазҳари Жони Жонон ҳазратларининг ярасини қўздан кечирди. Сўнгра ортига қайтиб, Наввоб Нажаф Хонга қасддан “Яхши бўлиб кетади, бошқа табиб юборишнинг ҳожати йўқ” деди. Мазҳари Жони Жонон ҳазратлари ярадор ҳолда яна уч кун яшадилар. Жароҳатидан қон давомли оқди. Учинчи кун жума эди. Пешин вақти қўлларини очиб, Фотихаи шарифа ўқидилар. Аср вақтида “Кун ботишига неча соат бор?” деб сўрадилар. Тўрт соат бор дедилар. Ўша кун жума ҳам-да Ашура куни эди. Шом тушганда уч марта чукур нафас олдилар ва шахид бўлиб вафот этдилар.

Мазҳари Жони Жонон ҳазратлари исломиятнинг ёйилиши ва инсонларнинг ҳақиқий саодатга эришишлари учун жуда кўплаган хизматлар қилганди. Ҳар бири бебаҳо жавоҳирдек қийматли бўлган зотлар етиштирдилар ва уларни инсонларга ҳақ йўлни кўрсатиш билан вазифалантирилар. Шогирдлари борган жойларида халққа исломиятни ўргатдилар, имонларини тузатдилар. Шу тариқа ҳар бири борган жойида исломиятга амал қилишни, гўзал ахлоқнинг ёйилишини ва инсонларнинг бир-бири билан яхши муюмалада бўлишларини таъминладилар. Уларни таниғанлар улардек покиза хаёт кечириш ва саодатга қовушиш билан шарафландилар.

Мазҳари Жони Жонон ҳазратлари айтдиларки:

“Кимки дунёга берилган кишилар орасига аралашса, сухбатларнинг баракатини ва тасавуфнинг нурларини тия олмайди! Бир киши дунёга берилган кимсалар билан эҳтиёж қадар аралашиб, холис ният билан ва ботиний нисбатини муҳофаза қилган ҳолда ораларида бўлса, зарари йўқ. Дунё малъундир ва дунёда бўлган нарсалардан Аллоҳ учун бўлмаганлари ҳам малъундир. Аллоҳу таолонинг севгиси билан дунё севгиси бир ерда тура олмайди. Аллоҳу таолонинг розилигига эришиш учун мосивони, яъни Аллоҳу таолодан бошқа барча нарсани ва бутун мақсадларни тарк қилиш лозим.”

Мазҳари Жони Жонон ҳазратларининг ўз асҳобига, талабалари-га насиҳатлари қўйидагилардир:

“Тақвонинг, варонинг, ҳаромлардан ва шубҳали нарсалардан сакланишнинг йўли Жаноби Расулуллоҳга тўла тобе бўлиш

ҳамда унинг билдирганларини чин кўнгилдан қабул қилишдир. Ўз ҳолингизни аҳли суннатда йўлида билдирилган хусуслар билан со-лишишинг. Агар ҳолингиз аҳли суннатда баён қилинган хусуслар-га, яъни диннинг амрларига мос бўлса мақбулдир. Мос бўлмаса, мардуддир, мақбул эмас. Дунё ва охират саодатларига эришиш учун аҳли суннат вал жамоат эътиқодида бўлиш керак.”

Дунёнинг матохи озгина

Мазҳари Жони Жонон ҳазратлари камол даражада зуҳд ва та-ваккул соҳиби эдилар. Дунёдан ва дунёга берилган кимсалардан қаттиқ сақланардилар. Берилган ҳадяларни қабул қилмасдилар. Қабул қилганлари ҳам жуда кам эди. Замонининг подшоси Муҳаммад Шоҳ вазири Қамариддин Хон орқали Мирзо Жони Жононга хабар жўнатиб, шундай деди: “Аллоҳу таоло бизга шундай кўп мулк бердики, устознинг хаёлларидан нимаики ўтса, ҳадя қиласиз. Тилагини айтсинлар.” Мазҳари Жони Жонон ҳазратлари бу таклифга шундай жавоб бердилар: “Аллоҳу таоло Қуръони ка-римда маолан “...Уларга айтгин: Дунёнинг матохи (мулки) жуда камдир...” (Нисо, 77) деб буюриб, дунёнинг етти иқлимидаги мол-мулкнинг аслида бир ҳовучгина нарса эканини айтдилар. Ўша бир ҳовучлик бўлган етти иқлиминг бири Ҳиндистон бўлиб, у ҳам се-нинг кўлингда. Етти иқлиминг ўзи бир ҳовучлик бўлгандан кейин еттида бирининг қайдай қиймати бор? Улуғларнинг ҳимматининг асоси эса, улардан парҳез қилмоқдир.”

Яна ўша минтақанинг амалдорларидан бири Мазҳари Жони Жонон ҳазратларига атаб бир хонақоҳ қурдирди ва бутун дарвеш-ларнинг эҳтиёжини таъминлашини айтиб, қабул қилишларини сўради. Лекин Мазҳари Жони Жонон ҳазратлари қабул қилмадилар ва “Биз учун ҳамма жой бирдир. Аллоҳу таолонинг ҳузурида ҳар бир одамнинг ризқи тақдир қилинган. Вақти келганда ҳар бир одам ризқига қовушади. Дарвешларнинг ҳазинаси сабру қаноат бўлиб, шунинг ўзи уларга кофийдур” дедилар.

Ҳақиқий дори

Мазҳари Жони Жонон ҳазратларининг саксон етти мактуби ва сухбатлари “Калимот-и Тоййибат” номли китобларида бор. Мак-тубларидан бири:

“Биродарим, замонимиз талабасининг заифлиги, авлиёдан каш-фу каромат исташлари ҳамда биринчи асрни кўз олдида тута ол-масликлари ҳақида ёзилган мактубингиз келди. Шуни билингки, бошқа шайхларга майли бўлган тентакларни ва ақлсиз кимсаларни шогирдликка қабул қилишнинг кераги йўқ. Ақлли ва муҳлис кишиларни, бу ишга астойдил толиб бўлгандарни қабул қилиш лозим. Сиқилманг, Аллоҳу таоло ҳақиқий ҳокимдир. Ол-и Имрон сураси 31-оятида маолан **“Эй Ҳабибим. Уларга айтгин: Агар Аллоҳни севсангиз, менга тобе бўлинглар. Шунда Аллоҳ ҳам сизларни севади”** деб буориш орқали бутун йўллардаги талабаларнинг ниҳойи мақсадлари бўлган Аллоҳу таолонинг муҳаббати ва розилигини қозонишни Жаноби Пайғамбаримизга тобе бўлишга боғлаб қўйди. У мутахассис табиб қулларини ғафлат ва гуноҳ ҳасталиклиридан қутқариш учун дори ҳамда пархез ўрнида бўлган амр ва тақиқларни юборди. Мана шу муолажа усулини ҳаётига татбиқ қилиб, керакли дори-дармонни ўз вактида қабул қилиб юрган, парҳезга риоя қилган киши сиҳат ва шифо топади. Бундан кочинган кимса ўзига зиён етказган бўлади.

Ушбу муолажа усулининг бир сурати, бир ҳақиқати бор. Сурати билан авом мусулмонлар амал қилишади. У ҳам бўлса, эътиқодини тузатганидан кейин динга мос амаллар қилиб, амр ва тақиқларга бўйсуниш орқали амалга ошади. Эвазига ўша баҳтиёр кимсага жаннатнинг неъматлари насиб бўлиб, жаҳаннамдан қутулади. Ҳақиқати эса, хос зотларга, танланган қулларга маҳсус бўлиб, қалбларнинг нурланиши, порлаши ва нафсининг тазкияси, тозаланишидир. Бу йўлда юқорида баён қилинган муолажанинг сурати билан бирга риёзат ва мужоҳада ҳам бор. Бу ерда тажаллий ва қашфлар қўлга киритилади. Суратга «имон ва ислом», ҳақиқатга эса «эҳсон» дейилади. Чунончи ҳадиси шарифда **“Эҳсон бу – Раббингга Уни кўриб тургандек ибодат қилишдир”** деб марҳамат қилинган. Ҳақиқатсиз сурат теридаги ҳасталикларга чора топиш учун чипқон ва яралар устига қўйилган малҳам каби ярани тузатиб, чипқонни кетказади. Албатта фойдасиз эмас. Лекин суратсиз ҳақиқатнинг умуман фойдаси йўқ. Балки бу ҳақиқат эмас, макри илохий ҳам бўлиши мумкин. Бундан Аллоҳу таолога сифинамиз.

Ҳақиқат – тозалаш, яъни гўёки бадандан ҳаста, микробли, бузук моддаларни чиқариб ташлаш кабидир. Чунки жойида қолса, яна

хаста қилиши мумкин. Тұлық соғайишга, бутунлай шифо топишига мана шу иккі йүлни бирлаштирган ҳолда даволаниш орқали етиш мумкин. Ушбу изохлардан мұхтарам пайғамбаримиз тайинлаган муолажа усулининг саҳобалар табиатида қандай сиҳҳат ва шифо таъсирлари күрсатғанлиги осонликча тушунилади. Мұхаққақи, бу даволаниш ва дори – Аллоху таолони қаттиқ севиши, бутун ғайрати билан Расулуллоҳға тобе бўлиш, тоат-ибодатлардан лаззат ҳис қилиш ҳамда гуноҳларни жирканч кўриб, нафратланишдан ўзга нарса эмас. Бу уларда қалбларнинг ҳузури ва нағсларнинг покланиши таъсирини кўрсатарди. Расули акрамнинг баракатли сұхбатлари ва ислом муолажа усулининг татбиқи билан бу марта-баларга жуда қисқа вақтларда, балки бир онда ҳам эришардилар. Улар кейинги асрларда айтилган шавқ ва ҳоллардан кўпроқ, сурат ва ҳақиқатга қаттиқ аҳамият бериб, ҳақиқатни ҳимоя қиласидиган суратни муҳофаза қилиб, қашфу кароматга эътибор қаратмадилар. Буларни камолотта етишишнинг шартларидан деб ҳисобламадилар.

У ҳолда тўлақонли сиҳҳатга қовушишни истаган бир толиб (шогирд) Расулуллоҳнинг суннатларига эргашишни бутун риёзат ва мужоҳадалардан ортиқ деб билиши ҳамда бунга оид бўлган нур ва баракатларни, бутун файзлардан аъло деб ҳисоблаши керак. Бу йўлда талабага беихтиёр тоттириладиган завқ ва ҳолларга ботин жамияти ҳамда давомли ҳузур ёнида умуман қиймат-эътибор бер-маслик керак. Ушбу ҳақиқатларни кўлга киритишга сабаб бўлган зотни (шайхни, пирни, устозни) жаноби Расулуллоҳнинг вакили деб билиш, унга сидқидилдан хизмат қилиб, бу йўлда олдингиздан чиқадиган нарсаларга ширин бўлса ҳам, худди ёш болалардек ал-даниб қолмаслик керак.

Фиқҳ масалаларини ўргатинг. Фиқҳсиз дин бўлмайди. Ахли суннат эътиқодини ўргатишга, ёйишга қаттиқ аҳамият бе-ринг. Ҳар ишингизда Аллоху таолонинг Ҳабиби бўлган жаноби Пайғамбаримизга тобе бўлишга ғайрат қилинг. Чунки Аллоху тао-ло Ҳабибига тобе бўлганларни жуда севади.” (21-мактуб)

Сайийд Абдуллоҳ Дехлавий ҳазратлари

Сайийд Абдуллоҳ Дехлавий ҳазратлари Силсилаи олияниңг йигирма саккизинчисидир. 1745 йили Ҳиндистоннинг Панжоб шаҳрида туғилди. 1824 йили Дехлида вафот этди. Қабри Шоҳжаҳон жоме-масжиди яқинидаги даргоҳда.

Отаси Абдуллатиф афанди олим, солиҳ ва зоҳид бир зот эди. Бир куни тушида ҳазрати Али унга “Аллоҳу таоло сенга бир ўғил эҳсон этади, у буюк зот бўлади. Унга бизнинг исмимизни қўясан” деди. Расулуллоҳ ҳам авлиёлардан бўлган амакисининг тушида туғиладиган гўдакка Абдуллоҳ деб исм қўйишларини амр этади. Шунга биноан чақалоқ дунёга келганда отаси Али деб, амакиси Абдуллоҳ деб исм қўйди. Абдуллоҳ Дехлавий ҳазратлари олти ёшга тўлганида ҳазрати Алига бўлган муҳаббат ва хурмати сабабли ўзига Али деб мурожаат қилишларини хуш кўрмай, «Алининг хизматчиси» деган маънога келадиган «Ғулом Али» номини олди ҳамда мана шу исм билан машхур бўлдилар.

Кичик Абдуллоҳ Аллоҳ берган жуда устун заковатга соҳиб эди. Куръони каримни қисқа вақт ичидан ёд олди. Диний илмларни ва замонининг фан билимларини ўрганди.

Мазҳари Жони Жонон ҳазратларининг ҳузурига бориб, ўзини шогирдликка қабул қилишларини арз қилди. У зот “Сен ҳузур киладиган бир жойга боргин. Бизнинг йўлнимизда юриш бамисли тузсиз тошни ялаш кабидир” дедилар. Абдуллоҳ “Мен ҳамма нарсага розиман, устоз” деди. Мазҳари Жони Жонон ҳазратлари буни эшитиб “Муборак бўлсин” деб шогирдликка қабул қилдилар. Абдуллоҳ Дехлавий ҳазратлари 15 йил устозининг сухбатлари билан файзиёб бўлди. Авлиёликда баланд даражаларга эришгандан кейин, мутлоқ ижозат олиб, халифаси бўлдилар.

Абдуллоҳ Дехлавий ҳазратлари айтдиларки:

Талаба – содик бўлган толибдирки Аллоҳу таолонинг ишқи билан ва Унинг муҳаббатига қовушиш орзуси билан ёниб кўймоқда. Толиб билмаган, тушуна олмайдиган бир муҳаббат билан ҳайрат ҳолидадир. Уйқуси қочиб, кўз ёшлари тинмайди. Қилган гуноҳларидан уялиб, бошини кўтара олмайди. Ҳар ишида Аллоҳдан қўрқади. Аллоҳу таолонинг розилигига эриштира-

диган ишларни бажариш учун жон-жаҳди билан ҳаракат қиласи. Ҳар ишида сабр ва матонат кўрсатади. Ҳар муваффақиятсизлик ва ташвишни ўзидан деб билади. Ҳар нафасда Раббини ўйлади. Ғафлатда яшамайди. Ҳеч ким билан баҳслашмайди. Бир қалбни ранжитишдан кўрқади. Қалбларни Аллоҳу таолонинг уйи деб билади. Асҳоби киром ҳакида фақат яхши гапларни гапиради ва исмларини айтганида “родияллоҳу анх” дейди. Барчасининг яхши эканлигини айтади. Мухатарам пайғамбаримиз Асҳоби киром орасида бўлиб ўтган баъзи ходисаларни гапирмасликни амр қилдилар. Солиҳ мусулмон буларни тилига олмайди, бу ҳақда ёзмайди ва ўқимайди. Шу тариқа бу буюкларга одобсизлик қилиб қўйишдан ўзини сақлайди. Бу буюкларни севиш Аллоҳнинг Расулини севишнинг аломатидир. Ўз фикри, кўз-қараши билан авлиёи киромни бир-биридан паст ёки юқори деб санамайди. Улардан бирининг устун эканлиги фақат ояти карима, ҳадиси шариф ва Асҳоби киромнинг иттифоки орқали маълум бўлади. Мухаббат сархушлиги билан бошқачароқ сўзлар айтган кишилар узрлидир.

Мавлоно Холид Бағдодий ҳазратлари

Мавлоно Холид Бағдодий ҳазратлари Ироқ ва Шомда етишиб чиққан буюк авлиёлардан. Силсила олияниң йигирма тўққизинчиси. Ўз асрининг мужаддиди эдилар. Отаси ҳазрати Усмоннинг, онаси ҳазрати Алиниң авлодидандир. Қабри Шом шаҳрининг шимолида Қасийун тоғининг этагидаги қабристонда жойлашган мақбарасидадир.

Ўткир зехнли, хотираси кучли, жуда иродали ва меҳнаткаш киши эдилар. Даврининг машҳур олимларидан илм ўрганиб, ижозат олдилар. Ўрганган бутун илмларида дин ва фан арбобларига устозлик қила оладиган даражада юқори билимга эга бўлдилар. Дин ва фан илмларидағи устунлиги ҳамда теран илми сабабли замонининг бутун олимлари ва авлиёларининг илтифотларига сазовор бўлдилар. Қайси илмдан ва қайси фандан нима сўралса, дарҳол жавобини берарди. Заковати ва билими олдиди ақллар ҳайратга тушарди. 21 ёшлигига уламога устоз бўлиб, 7 йил дарс берди. Олимлар орасида унинг сўзлари далил эди.

Хижозга бориб, Мадинага етгач, Расулуллоҳга бўлган муҳаббатини форс тилида баён қилиб “Қасидаи Муҳаммадия”ни ёзди. Мадинада фазилат соҳиби бўлган яманлик бир кишига дуч келди. Ундан насиҳат сўради. У зот дедики: “Эй Холид, Маккага борганингда одобга зид бирон нарса кўрсанг, дарров рад қилмагин.” Мавлоно Холид Маккада бир жума куни Каъбаи шарифга қараб Далоили Ҳайротни ўқиркан, бир кишининг Каъбага орқа ўгириб, ўзига қараб ўтирганини кўрди. “Буни қара Каъбага орқа ўгириб ўтирибди-я, одобга риоя қилмас экан” деб хаёлидан ўтказиб турганида у киши “Мўминга хурмат Каъбага хурматдан аввал кела-ди. Шунинг учун сенга ўгирилиб ўтиргандим. Сенга берилган насиҳатни жуда тез унутдинг” деди. Ундан узр сўраб “Мени тала-баликка қабул қилинг” деб ёлворди. У эса, “Сен бу ерда камолотга ета олмайсан, сенинг ишинг Ҳиндистонда тамом бўлади” деди. Бу зот бўлажак устози Абдуллоҳ Дехлавий эканлиги ривоят қилинган.

Бир кун кутилмаганда Ҳиндистондан Абдуллоҳ Дехлавий ҳазратларининг шогирдларидан Мирза Абдурраҳим келди. Устозининг “Мавлоно Холидга саломимизни айтинг, бу тарафларга ҳам келсин” деган сўзларини етказди. Сўнгра иккови бирга Ҳиндистонга қараб йўлга чиқдилар. Абдуллоҳ Дехлавий ҳазратларининг олдига кетаётганлигининг севинчи билан бутун бор-будини фақирларга тарқатди. Ҳиндистоннинг энг буюк авлиёси ва буюк ислом олими Шоҳ-и Абдуллоҳ-и Дехлавийнинг ҳузурига қовушди.

Абдуллоҳ Дехлавий унга нафсининг тарбияси учун даргоҳни тозалаш вазифасини бердилар. У олим бир зот эканлигига қарамай ҳеч эътиroz билдирамади. Бироз муддат шу вазифада юриб, бир куни устозига рўпара келди. Устози унинг елкаларидан Аршгача муazzам бир нурнинг кўтарилганлигини ва фаришталарнинг буни ҳайрат билан кузатаётганларига шоҳид бўлдилар. Устози унинг тасаввуфда жуда баланд даражаларга эришганлигини кўриб, доим ёнида бўлишини тайинладилар. Шундан кейин Холид раҳбари Абдуллоҳ Дехлавийнинг қалбидаги бутун сир ва маънавий устун-никларга эришди.

Абдуллоҳ Дехлавий ҳазратлари: “Эй Холид, энди юртингга ва Бағдодга боргин. У ердаги инсонларни Аллоҳу таолога эрдиргин” деб буюрдилар. У ҳам юртига қайтиб, иршодни бошлади. Бағдод волийси Сайд Бошо зиёратга келди. Бир неча олимнинг овозсиз,

бошлари эгик, хизматчидек одоб билан хузурида ўтирганлигини кўрди. Унинг ҳайбатини кўриб, тиз чўкиб титрай бошлади. Жалол ҳоли кетганидан кейин Саид Бошонинг титраши ҳам тинчиди. Ундан кейин волий шогирдликка қабул қилинди.

Уламодан Шайх Али Сувайдий ҳадис олими эди. Ҳадиси шариф санадларида қувватли илми бор эди. Имтиҳон мақсади билан Мавлоно Холид хузурига келди. Кутуб-и Ситтада ёзилган ҳадислардан уч донасини имтиҳон учун санадларини чалкаштириб ўқиди. Мавлоно Холид бу ҳадисларнинг асл санадларини тўғри ўқигач, дарҳол кўлларига ёпишиб, қалбига келган имтиҳон фикри учун тавба қилиб авф тилади. Шундан сўнг у ҳакида гап кетганида “Мавлоно Холид зоҳир ва ботин илмларида чексиз бир денгиз, биз эса бир томчимиз холос” дерди.

Мавлоно Холид Бағдодий ҳазратларининг кўплаган кароматлари кўринган эди. Бағдоддалигида Ҳожи Маҳмуд Афанди исмли бир талабаси бор эди. Бу зот роса қарзга ботганди. Бир кун “Устоз, қарзим кўплигидан кўчага бош қўтариб чиқишига юзим қолмади” деди. Мавлоно Холид “Бир ой сабр қилгин” дедилар. У “Бир ой сабр қилишга ҳам тоқатим қолмади, устоз” дея икки марта такрорлади. Шунда Мавлоно Холид “Ундей бўлса, шолчани кўтаргинда истаганингча ол!” деб буюрдилар. Маҳмуд Афанди шолчани кўтариб, тагида бир олтин танга кўрди. Олтинни олганида, унинг ўрнида яна бошқа олтинни кўрди ва шу тариқа ҳар олган олтини ўрнида янги бир олтин кўрди. Қарзларидан кутулгунча олтин олишда давом этди.

Сулаймониянинг машҳур олимларидан баъзиси Мавлоно Холид Бағдодий ҳазратларини ақл ва нақл илмларининг энг қийин ва нозик масалалари билан имтиҳон қилдилар. Чорасиз қолиб, Ироқнинг ҳар жиҳатдан энг буюк олими бўлган ва ҳужжат-ул-ислом деб машҳур бўлган Шайх Яҳё Мазури Имодийга мактуб ёзиб “Сулаймония олимлари тарафидан дин ва дунё илмларининг алломаси, мусулмонларнинг ҳужжати, устозимиз Яҳё Мазури Имодий ҳазратларига арз қиласизки, шахримизда Холид исмли бир зот пайдо бўлди. Ҳиндистонга бориб келгандан кейин вилояти кубро ва инсонларни иршод қилиш даъвосида бўлмокда. Бу зот дин илмларини таҳсил қилгандан кейин тарк қилди. Ножӯя йўлга

адашди. Бизлар уни илмда енга олмадик. Буюгимиз сизсиз! Бу та-рафга бир келиб, хатоликни ва заарларни даф қилиб, уни енги-шингиз зиммангизга вожибdir. Агар келмасангиз, унинг нотўғри фикрлари бутун инсонларга ва бошқа шаҳарларга ҳам тарқалади” дедилар.

Бу мактуб Шайх Яҳёга етиб келгач, баъзи талабалари билан бирга Сулаймонияга йўл олдилар. Шаҳарга яқинлашгач, бутун олимлар кутиб олишга чикиб, ҳар бири ўз уйига меҳмонга чақирса ҳам уларни қабул этмадилар. Шайх “Бир зот билан кўришишим ке-рак” дея Мавлоно Холид Бағдодий ҳазратларининг уйига кетдилар.

Шайх уйга кирганида Мавлоно ҳазрат уни эшикда кутиб олиб, ёнига ўтқаздилар. Шайх Яҳёнинг қалбида бир қатор нозик ва қийин масалалар бор эди. Буларни сўраб имтиҳон этмоқчи эди. Холид Бағдодий ҳазратлари Шайхга “Дин илмларида жуда муш-кул масалалар бор. Булардан бири мана бу, жавоби эса шу; нари-гиси бу, жавоби шу” деб Шайхнинг қалбидаги бутун саволларни ва жавобларни бир-бир айтиб чиқдилар. Шайх Яҳё масалани ту-шундилар. Тавба қилиб, талабаларидан бўлдилар. Талабаларидан Ибни Обидин ҳазратлари: “Кечаси тушимда ҳазрати Усмоннинг вафот этганини кўрдим. Жуда одам кўп бўлди. Жаноза намозини мен ўқидим” деб тушини айтганида Мавлоно Холид ҳазратлари “Яқинда вафот этаман. Сен жуда кўп одамга бош бўлиб, жанозамни ўқийсан. Чунки мен ҳазрати Усмоннинг авлодиданман” дедилар. Ибни Обидин ҳазратлари буни эшитиб, жуда қайғурди. Кўп ўтмай Мавлоно Холид вафот этди. Жаноза намозини Xанафий мазҳабида буюк фикҳ олими Сайийд аллома Ибни Обидин ҳазратлари ўқитдилар. Мавлоно ҳазратлари шогирдлари ва халифаларидан бўлмиш Сайийд Тоҳо Ҳаккорий ҳазратларини жуда севар ва унга кўп дуо қиласардилар.

Айтдиларки: “Нафси амморадан қутулишнинг аломати, инсон-ларнинг мақтови билан айловларини teng кўрмоқдур. Инсон-ларнинг рағбатига севиниш, эътиборсиз бўлганларига қайғуриш ақлсизликдир.”

Саййид Абдуллоҳ Шамдиний ҳазратлари

Саййид Абдуллоҳ Шамдиний ҳазратлари Диёри Румда (Туркия) етишиб чиқкан, буюк авлиёлардан эди. Силсила олияниңг ўттизинчисидир. Саййид Абдулқодир Гейлоний ҳазратларининг ўнинчи невараси ва Саййид ТоҳоҲаккорий ҳазратларининг амакисидир.

Шамдинлида дунёга келган асил, тоза ва шарафли бир оиласа мансуб бўлган Саййид Абдуллоҳ Шамдиний кичик ёшидан илм таҳсилини бошлади. Замонининг усулига кўра илк таҳсилни олгандан кейин Ироқнинг Сулаймония шахрига бориб, шу ердага бир мадрасада илм ўрганишда давом этди. Ақлий ва нақлий илмларни ўрганиб, буюк олим бўлди. Ўша жойда таҳсил олаётганда мадрасадан дўсти Мавлоно Холид Бағдодий билан ака-уқадек яшадилар. Яратилиши юксак бўлган бу икки кўнгил дўстлари зоҳирий илмларни таҳсил этиши вақтида қалб ва кўнгил илми бўлган тасаввуфга нисбатан алоқа хис этишини бошладилар. Бу алоқа муҳаббат ва ошиқлик даражасига чиқди. Ўзларини маънавий жиҳатдан тарбиялайдиган, ботиний илмларни ўргатиб, етиштирадиган бир йўл кўрсатувчи раҳбар изладилар.

Охирида излаган йўл кўрсатувчини қайси бири биринчи топса, бу буюк зотдан оладиган маънавий файз ва баракатнинг ораларида муштарак бўлишини келишдилар. Бу хусусда бир-бирларига вавъда бердилар. Яни излаётган бу буюк авлиёни қайси бири аввал топса ва таниса дарров дўстининг ҳам бу зотни танишига, бу зотга боғланиб файз олишига восита бўлиши керак эди.

Ўзларига йўл кўрсатадиган маънавий раҳбарни излаётган вакъларда Мавлоно Холид Бағдодий олган баъзи маънавий ишораларга кўра Хиндистонга боришга қарор қилди. Зоҳирий илмларда юксак олим бўлган Абдуллоҳ Шамдиний ҳам у билан бирга кетишни истади. Лекин Мавлоно Холид Бағдодий унга “Мен борайин, у ердан олиб келадиган нарсаларимга сен ҳам шериксан” дейди. Нихоят Хиндистонга бориш учун Сулаймониядан йўлга чиқди. Узоқ ва машаққатли сафардан кейин Хиндистонга етди. Охирида Нақшибандия маънавий йўлининг муршиди коми-

ли Шоҳ Гулом Али Абдуллоҳ Дехлавий ҳазратларининг хузур ва сухбатлари билан шарафланди. Қисқа замонда лойик ва мустаҳақ бўлган фазилат ҳамда камолотга эришди. Тасаввуф йўлида илгари-лаб, авлиёлик даражасига етишди. Устози унга исломиятнинг амр ва тақиқларини билдириш суратида инсонларнинг дунё ва охират соадатига қовушишларига васила бўла олиш ва шогирд етиштириш хусусида тўлиқ ижозат, диплом ва хилофат берди. Устозининг том ва мутлоқ вакили сифатида олган файз ва камолотни илм ва одоб ошиқларига бериш ҳамда уларни етиштириш вазифаси билан Бағдодга юборилди.

Бундан сўнгра бутун олам воситасиз ва билвосита иршод ҳамда файз манбаи бўлган Мавлоно Холид Бағдодий ҳазратларининг маънавий нури билан порлашни бошлади. Шу тариқа Бағдодда файз ва нур сочадиган раҳмат қуёши чиқди.

Саййид Абдуллоҳ Шамдиний келишувларига мувофиқ бир муддат Бағдодда қолгандан кейин Сулаймонияга қайтган Холид Бағдодий ҳазратларининг зиёратига борди. Мавлононинг Ҳиндистонда қўлга киритган маърифат ва камолотини кўргач, унга бўлган муҳаббати яна-да ортди. Мадрасада бирга ўқиб, дўст бўлганликларига қарамай, унинг сухбатларига худди шогирдлардек қатнаша бошлади. Бора-бора унинг энг илгор талабаларидан бири бўлди. Баъзи ҳасадчи ва инкорчи кимсаларнинг Мавлоно Холид Бағдодий ҳазратларининг хузурига кириб, сўз ва ёзув билан уни ёмонлашга, турли бўхтон ва ёлғонлар билан унга кўнгил боғлаганларнинг йўлини кесишга уринаётган вақтда Абдуллоҳ Шамдиний доим унинг ёнида бўлди. Ўзидаги юксак қобилият ва Мавлоно Холид Бағдодий ҳазратларининг шогирд етиштиришдаги маҳоратининг бирлашуви билан қисқа вақтда бутун илмларда ва тасаввуф ҳолларида камолга етишди. Мавлоно ҳазратларининг минглаган талабалари орасида энг юксакларидан бўлди. Мавлоно Холид Бағдодий ҳазратлари унга талаба етиштириш учун ижозат берди. Мавлоно ҳазратларидан ижозат ва диплом олганлардан учинчиси бўлган Саййид Абдуллоҳ Шамдиний акаси Саййид Аҳмад Гейлоний ҳазратларининг ўғли Саййид Тоҳо Ҳаккорийни ҳам Мавлоно Холид Бағдодий ҳазратларининг сухбатларига олиб бориб, унинг ҳам бу йўлда камолга етишига васила бўлди.

Мавлоно Холид Бағдодий ҳазратлари бир муддатта Бағдодга кетди. Бу вақтда Абдуллоҳ Шамдиний талабаларни етишириш билан машғул бўлди. Кейин такрор Сулаймонияга қайтган Мавлоно Холид Бағдодий ҳазратлари инсонларга исломиятнинг амр ва тақиқларини ўргатишлари учун турли шаҳарларга юборган шогирдлари билан бирга Сайид Абдуллоҳ Шамдинийни ҳам Шамдинлига юборди. Сайид Абдуллоҳ Шамдиний Шамдинли атрофидаги Наҳрий қишлоғига жойлашди. Наҳрийда мадраса ва даргоҳлар қуриб, шогирд етиширишни бошлади. Туркия, Эрон ва Ироқнинг турли жойларидан илм мажлисига ва сұхбатларига келган кўплаган кишиларни зоҳирий ҳамда ботиний илмларда етиширилди. Жаноби Пайғамбаримиздан бошлаб, авлиё ва олимлар билдирган, яшаган исломиятни, гўзал ахлоқни инсонларга тушунтирилди. Айниқса одоб ва ахлоқдан маҳрум бўлган кўчманчи қабилаларни таъсири остига олиб, уларнинг тузалишига сабаб бўлди. Уларга тушунадиган даражада гўзал насиҳатлар бериб, тўғри йўлга эришишларига васила бўлди.

Мавлоно Холид Бағдодий ҳазратлари у ҳақида Сайид Тоҳо Ҳаккорийга “Сайид Абдуллоҳ қандай яхши шайхдир. Унда ҳеч қусур йўқ. Ёлғиз битта кусури унинг мункири, яъни қархисига чиқиб, унинг буюклигини инкор қиласидиган кимсалари йўқлигидир” дегандилар.

Яна айтдиларки:

“Мени Сайид Абдуллоҳ ва Сайид Тоҳодан устун кўрманглар.” Асҳоби “Улар сизнинг шогирдларингизку, нимага бундай деяпсиз?” дегандарида “Улар шаҳзодалардир. Ҳали подшо бўладилар. Биз эса бироз вақт уларнинг тарбияси билан машғул бўлган ва бундай юксак вазифа берилган бир мураббиймиз холос. Мураббий шоҳ бўладидиган шаҳзодалардан устун бўла оладими?” дедилар.

Умрини илм таҳсилига, исломиятни ўрганишга ва ўргатишга сарфлаган ҳамда кўплаган кароматлари кўринган Сайид Абдуллоҳ Шамдиний ҳазратлари 1813 йили Шамдинлининг Наҳрий қишлоғида вафот этдилар. Наҳрий қабристонининг киришига дағн этилдилар. Қабри устида оддий мақбара қурилган. Муборак қабри севгандари тарафидан зиёрат қилинмоқда, ошиқлари дуо қилиб, муборак руҳидан файз олмоқдалар. Уни васила қилиб,

дуо қилган кишиларнинг моддий ва маънавий дардларига дармон топгандари кўп тажриба этилган.

Шамдинлининг Нахрий қишлоғида илк марта иршод ва файз манбай бўлган Сайид Абдуллоҳ Шамдиний шофеъий мазҳаби фиқҳида ва бошқа илмларда чукур олим бўлиб, буюк авлиё, пайғамбарлик сирларига воқиф ҳамда ҳазрати Усмоннинг гўзал ахлоқини ёдга соладиган ахлоқ соҳиби бўлиб, ҳаё ва одобнинг манбай эдилар. Суҳбатлари хаста руҳларга озиқ, қарашлари қорайган қалбларга шифо эди. Инсонларнинг дунёда ва охиратда кутулишларининг, саодат эшигининг қалити эди.

Сайид Тоҳо Ҳаккорий ҳазратлари

Сайид Тоҳо Ҳаккорий ҳазратлари Туркияда яшаб ўтган буюк авлиёлардан эди. Силсилаи олиянинг ўттиз биринчисидир. Жаноби Пайғамбаримизнинг наслидан бўлиб, Сайид Абдулқодир Гейлоний ҳазратларининг ўн биринчи неварасидир. Мавлоно Холид Бағдодий ҳазратларининг халифаларидан. 1853 йили Шамдинли яқинидаги Нахри қишлоғида вафот этди. Қабри шу ерда бўлиб, зиёрат қилиниб, файз ва баракатларидан истифода этилмоқда.

Асил ва тоза оиласа мансуб бўлган Сайид Тоҳо Ҳаккорийда гўдаклигидан буюклиқ ва комиллик ҳоллари кўриниб, зако, искеъдод, викор ва ҳайбати билан барчанинг эътиборини тортарди. Уни кўрган ҳар одам келажакда буюк зот бўлишини айтарди. Кичик ёшидан Қуръони каримни хатм этди ва ёд олди. Сўнгра илм таҳсил қилишни бошлади. Сулаймония, Керкуқ, Ироқ, Арбил. Бағдод каби илм марказларига бориб, шуҳратли олимлардан тағсир, ҳадис, фиқҳ каби зоҳирий илмларни, замонининг фан ва адабиёт билимларини ўрганди.

Сайид Тоҳо Ҳаккорий талабалигига бир куни Бағдодга яқин жойда жуда оз оқиб турган сувдан таҳорат олаётганди. Дўстлари “Бу сув жуда кам, бу билан таҳорат олиб бўлмайди” деганларида “Бу маъни жоридир, яъни оқар сувдир. Динимизда бундай сув билан таҳорат олишга изн бор. Сизлар илм талабасисизлар, буни биласизлар. Ҳатто бу сувда балиқ ҳам яшайди” деб қўлини сувга тиқиб

чиқарди. Дўстларига “Қаранглар бу сувда катта балиқлар бор экан” дея қўлидаги балиқни кўрсатди. Бу буюк кароматни кўрган дўстлари “Бундан кейин сен нима қилсанг қил, сенга қайтиб эътиroz билдирамаймиз” дедилар.

Хижрий ўн учинчи асрнинг кутби бўлган Мавлоно Холид Ҳиндистонга бориб. Ғулом Али Абдуллоҳ Дехлавийнинг ҳузури билан шарафланиб, лойик ва мустаҳақ бўлган фазилат ва камолотни олди. Сўнгра Аллоҳу таолонинг қулларига тўғри йўлни кўрсатиб, Ҳаққа қовуштириш учун ватанига қайтди. Ҳар тараф Мавлононинг қалбидан тараган нурлар билан мунаввар бўла бошлиди. Бу вактда дўсти бўлган Сайид Абдуллоҳ ҳам Сулаймонияга келган Мавлонони зиёрат қилгани мадраса томон борганди. Олимнинг сухбатларига бироз вакт қатнаб, камолга келди ва халифаи акмали, яъни энг комил халифаси бўлди. Мавлоно Холид Бағдодийга биродарининг ўғли Сайид Тоҳонинг фавқулодда ва юксак истеъоди хақида сўз очди. Мавлоно Холид Бағдодий ҳазратлари кейинги келишида уни бирга олиб келишини амр этдилар. Сайид Абдуллоҳ иккинчи зиёратида жияни Сайид Тоҳони ҳам бирга олиб борди. Мавлоно ҳазратлари Сайид Тоҳони кўрар-кўрмас, унга Абдулқодир Гейлоний ҳазратларининг қабрига бориб, истихора қилишини буюрдилар. Сайид Тоҳо мақбара ёнидаги бинода, истихора қилди. Бобоси Абдулқодир Гейлоний ҳазратлари “Мавлоно Холид замонининг олими, авлиёларнинг буюгидир. Дарров унинг олдига бориб, таслим бўлгин, унинг амрига киргина!” деб буюрдилар.

Сайид Тоҳо катта бобоси Сайид Абдулқодир Гейлоний ҳазратларининг маънавий амри ва изни билан Мавлононинг ҳузурига келди. Бу шундай келиш эдики, жуда оз кишиларга насиб бўлганди. Қандай бебаҳо илмларни қўлга киритиб кетиши шу келишидан маълум эди. Мавлоно Сайид Тоҳонинг етилиб камол топишига, кўз кўриб, қулоқ эшигмаган, қалблар тушуна олмаган мақому мартабаларга эришишига устози астойдил ҳиммат кўрсатиб, ёрдам бердилар. Кейинчалик замонининг энг буюк олими ва авлиёси бўладиган тарзда уни тарбияладилар. Риёзатида ҳеч кусур қилмадилар.

Мавлоно ҳазратлари етишириш ва тарбия асносида Сайид Тоҳога тоғдан тош олиб келтирирди. Бу хол талабалари орасида

таажжубга сабаб бўлиб “Устозимиз Мавлоно Расулуллоҳнинг ахли байтига жуда ҳурматкор бўлганлари ҳолда Сайид ҳазратларини тоққа юборишида қандай ҳикмат бор?” дейишарди. Ҳазрати Мавлоно эса, бу хусусда сукут сақларди.

Сайид Тоҳо ҳазратлари Мавлоно Холид Бағдодийнинг ёнида саксон кун қолганидан кейин авлиёликда жуда юксак даражага эришди. Каашф ва қаромат соҳиби бўлиб, хилофати мутлақо билан шарафландилар.

Сайид Тоҳо ҳазратлари хилофотга мушарраф бўлиб, Барда-сурга борадиган вақт Мавлоно уни катта бир жамоат билан кузатдилар. Хайрлашгандан кейин Сайид Тоҳо Мавлононинг кетганилигини ҳис этиб, отига минмоқчи бўлганида узангини бирор тутиб турганини пайқади. Қараганида устози Мавлоно эканлигини кўрди. “Астагфируллоҳ” деб, ортга чекинди. Мавлоно Сайид Тоҳо ҳазратларига “Бир вакълар нафсингизни тарбиялаш учун сизга тоғдан тош ташиттиардим. Энди Расули акрамнинг Ахли байтига бўлган ҳурматим туфайли узангингизни мендан бошқа кимса тутолмайди. Сиз ҳам бундан қочолмайсиз” дедилар. Сайид Тоҳо сиқилиб “Амр адабдан устундир” сўзига риоя этиб, отига миндилар. Бир муддат минглаган олим, талаба ва ҳалқ кузатувида юрди. Сўнгра Мавлоно тўхтади. Қўлидаги тизгинни Сайид Тоҳога бериб “Бундан кейин тизгинларингиз ўз қўлингизда. Тарбия ва таълимингизда асло қусур қилмадим. Жаноби Ҳақ ёрдамчингингиз, буюкларнинг рухлари мададкор бўлсин” дедилар. Сайид Тоҳо Ҳаккорий ҳазратлари Мавлоно Холид Бағдодийнинг халифаси сифатида Бардасурга келдилар.

Амакиси Сайид Абдуллоҳ Наҳрида талаба етишириш билан машғуллигида, у ерга жуда яқин бўлган Бардасур қишлоғига Сайид Тоҳонинг юборилиш ҳикматини тушунмаган баъзилар “Бундай буюк икки халифанинг битта жойга юборилишининг сабаби нима?” дердилар. Буни оз вактдан кейин Сайид Абдуллоҳ вафот этганидан сўнг тушундилар. Бундан кейин у ернинг ҳалқи тарафидан Сайиди Бузург (Буюк устоз) дея машхур бўлган Сайид Тоҳо ҳазратлари Наҳри қишлоғига келиб, иршодни бошладилар. Бу ерда қирқ икки йил илм толибларига, Ҳақ ошиқларига ва Ҳақни излаганларга илм, файз ва нур сочдилар. Ошиқлар узок-яқиндан парвона каби бу иршод ва нур манбайнинг атрофига тўпландилар.

Сайид Тоҳо ҳазратларининг сұхбатлари баракати билан күплаб кишилар Аллоҳу таолонинг розилигини қозонди. Уни күрган муслим ёки гайри муслим шу онда-ёқ Аллоҳу таолони хотирларди.

Инкорчи ва бидъат сохибларидан сақланиш хусусида шундай деганди:

“Мункирдан (инкорчидан) ва бидъат аҳлидан арслондан қочгандек қочинг! Мункирнинг нонини еган кишининг қалби кирк күн зикр этолмайди. Бу мункирлар Расулуллоҳ замонида бўлғанларида У зотга имон этмасларди.”

Сайид Тоҳо Ҳаккорий ҳазратлари вафо ва садоқатда ҳазрати Абу Бақр Сиддиқ, шиҷоат ва адолатда ҳазрати Умар, ҳаёв ҳилмда ҳазрати Усмон, вилояти куброда ҳазрати Алини (родиаллоҳу анҳум) тамсил этардилар. Гўё Расулуллоҳга яқин бўлган Асҳоби киромдан бири каби эди.

Викор ва ҳайбатидан атрофидагилар муборак юзига тик қарай олмасдилар. Юзидағи ҳайбат нури ўн тўрт кечалик ойдек кўзларни қамаштиради. Пешонаси кенг, қошлари қалин, икки қошларининг ораси очиқ, муборак кўзлари қора, юзлари юмалоқдан келган, чамбар соқолли, ўрта бўйли худди бир нур парчаси эдилар. Кўнгил сохиблари кўришлари билан зотига рухан ошиқ бўлар эдилар. Сұхбатларида иштирок этганлар ошиқликдан ўзларидан кетиб колардилар. Наҳри худудига кирганида файз ва муҳаббат ифорлари ақсли бўлган ва кўнгил сохибларини истило этарди. Зиёратчилар таҳоратсиз ҳолда Наҳрига киролмасдилар.

Сайид Тоҳо ҳазратлари таҳажжуд намозини аксарият ўз уйида, баъзан масжиdda ўқирдилар. Чошгоҳ намозини ҳар доим масжидда ифо этардилар. Ҳар куни мадрасаларни назорат қилар, мударрис ва талабаларнинг таҳсилини тадқиқ этардилар. Мударрисларнинг мушкул масалаларини ҳал этарди. Наҳри чумоли инидек доим солиҳлар ва толиблар билан қайнаб ётарди. Минглаб кўнгил сохиблари файз олиш учун бўйинларини эгиб, бу даргоҳга оқиб келардилар. Кечаю кундуз бу мақомнинг зикр, фикр, ибодат ва тоатсиз бир они ҳам бекор ўтмасди. Сайид Тоҳо ҳазратлари даргоҳга ташриф буюрганларида барчанинг қалби кўнгли инжу сочилган тилларидан чиқадиган сўзларга боғланарди.

Аср намозидан кейин “Хатми хажагони кабир”, сўнгра имоми Раббоний ҳазратларининг “Мактубот”и ўқиларди. Сайид Фахим

ҳазратлари Наҳрида бўлса унга, бўлмаса муҳтарам кўёвлари ва халифалари Сайид Абдулаҳад ҳазратларига ўқитардилар.

Бунда баъзи калима ва жумла устида қилинган кенг изоҳлар сұхбатларининг асосини ташкил этарди. Наҳрида меҳмонлар, масалан бош вазир бўлса ҳам, шом билан хуфтон орасида овқатланишга танаффус берилмасди. Бу вақт зикр, фикр ва ибодат билан ўтказиларди. Кечки овқат шом намозидан аввал ейиларди. Мухлислари ва талабаларидан ҳеч кимни унутмас, ҳар бирининг аҳволини сўраб-суршириардилар. Кимнинг бирон ташвиши бўлса, дарров уни ҳал этишга ҳаракат қиласидилар. Силаи раҳмга, қариндошлар зиёратига аҳамият берар, мұхтожларнинг эҳтиёжини кондириардилар. Устозининг тавсиялари бўйича, давлат одамлари билан алоқа қилас, фақат баъзи мусулмонларга зарар етмаслик учун уларга мактуб ёзардилар. Ҳолбуки Султон Абдулхамид хондан бошлаб, бутун давлат одамлари у зотнинг ҳар бир амрларига тайёр эдилар.

Сайид Тоҳо Ҳаккорий ҳазратларининг жуда кўп кароматлари бордир.

Бир кеча ўғри Сайид Тоҳо ҳазратларининг омборига кириб, бир қоп ун ўғирламоқчи бўлди. Қопни тўлдирди, лекин уни кўтаролмади. Ярмини бўшатди, лекин барибир кўтаролмади. Яна бироз бўшатди. Яна кўтаролмади. Шу вақт Сайид Тоҳо ҳазратлари омборга келиб “Нима қопни кўтара олмаяпсанми? Сенга ёрдамлашай” дедилар. Ўғри буни эшитиб, тахтадек қотиб қолиб, ҳеч нарса дейлмади. Сайид ҳазратлари қопни кўтариб, ўғрининг елкасига кўйгандан кейин “Буни ол-у бу ердан кет, бизнинг одамларимиз кўрмасин. Кўриб қолишса, озор беришади. Энди яна бирон эҳтиёжинг бўлса, омборга эмас, бизга келгин!” деганида ўғри тавба қилиб, содик талабаларидан бўлди.

Устози Мавлоно Холид Бағдодий ҳазратлари унга ёзган бир мактубида айтдики: “Аллоҳу таоло қалбим севгилиси Сайид Тоҳони фано ва бақо мақомларининг ниҳоясига эриштириш билан шарафлантирилар. Бу фақирга муҳаббат ва ихлос боғи билан боғлиқлигингизни билдирган мактубингиз келди. Юксак Нақшибандия йўлига хизмат этаётганингиз ва Қуръони каримни бир усул билан хатм қилаётганингиз ҳақидаги хабарга жуда севиндик. Ихлосли бўлиш шарти билан инсонлар сизнинг воситангизда

Аллоҳу таолога ибодат этиш, жаноби пайғамбаримизнинг суннати саниясига эргашишдек нима иш қиссалар ҳам, улар қозонган савоб қадар сизнинг амал дафтaringизга ҳам савоб ёзилади. “Яхши йўл очган кишига очган йўлининг савоби берилганидек бу йўлда юрадиганларнинг ҳам савоби берилади. Бу билан бирга уларнинг савобидан зарра қадар камаймайди” ҳадиси шарифи бу сўзимизга очик далилдир. Сизга Аллоҳу таолонинг саломи, раҳмат ва баракати бўлсин. Кулларнинг энг заифи Холид Нақшибандий.”

Саййид Тоҳо ҳазратлари талабаси Саййид Сибғатуллоҳ Арвосийга ёзган форсча бир мактубида шундай деганди: “Икки нарсани муҳофаза қилмоқ лозимдир. Булар диннинг соҳибига чамбарчас боғлиқлик ҳамда устозига ихлос ва муҳаббатдир. Бу икки нарса бўлса, нима берилса ҳам неъматдир. Бу иккиси қувватли бўлиб, бошқа ҳеч нарса берилмаса ҳам хафа бўлмаслик керак. Охирида барибир берилади. Агар, Аллоҳ сақласин, бу икки нарсадан бирида камчилик ва нуқсон бўлса-ю, бу билан бирга ҳоллар ва завқлар берилса, буларни истидрож деб билиш керак. Тўғри йўл будир. Аллоҳу таоло муваффақ қиссин!”

Ироқдан икки саййид ўсмир ҳадяларни олти хачирга юклаб, Наҳрига Саййид Тоҳо ҳазратларига келтириш учун йўлга чиқдилар. Харунан қишлоғидан ўтаётганда Саййид Тоҳо ҳазратларининг буюклигини инкор этувчи Мусо бей исмли киши, хачирларни юклари билан бирга тортиб олди. Йигитлар йиғлаганча Наҳрига келиб, Саййид Тоҳо ҳазратларини хабардор қилдилар. Саййид Тоҳо ҳазратлари Мусо бейга хабар юбориб “Бу хачирларнинг юклари менга оид бўлганидан юклар сеники бўлсин. Бу ёш йигитлар саййиддир. Уларга марҳамат қилгин, хачирларини қайтариб бергін” дедилар. Муса бей амрларга қулоқ солмай, хачирларни қайтармади. Иккинчи марта хабар юбориб “Менинг номим ва хурматим учун берсин” деб илтимос қилдирдилар. Бунга ҳам қулоқ солмаганидан кейин Саййид Тоҳо қаттиқ ғазабланиб “Қани Жума келсин-чи, бермаганини кўрамиз” дедилар. Жума кечаси Наҳридан талабалари бориб, ишнинг натижасини кутдилар. Бей меҳмонхонасида ҳамтовоқлари билан Саййид Тоҳонинг авлиёлигини инкор қилиб, бу хусусда ҳаддидан ошиб, бўлмағур гаплар айтиб ўтиради.

Бу фисқ мажлисидан сўнг ётоқхонасига кириб ётиши билан ошқозонида оғриқ пайдо бўлиб “Қорним!.. Қорним!..” дея жон

берди. Вазиятни тушунган тўққиз ўғли зудлик билан хачирларни юклари билан Наҳрига олиб бориб топширдилар ва Сайид Тоҳога ёлвордилар: “Марҳамат қилиб отамизнинг дағн маросимида бўлиб, дуо қилинг!” уларга жавобан: “Менинг у ерга боришмнинг унга ҳеч фойдаси йўқ” дедилар. Фарзандлари ялиниб-ёлвориб кўймадилар. Ниҳоят ҳазрати Сайид ўринларидан туриб, жанозага бордилар. Майитнинг қоп-кора бўлиб қолганини кўрдилар. Дағндан кейин Сайид Тоҳо “Менинг келишимдан зарра кадар фойда кўрмади” дедилар. Жаноби Ҳақ бир сайдидни ҳақорат қилишнинг, уни ранжитишнинг жазосини берди. Буни ҳамма очик-ойдин кўрди.

Ван шаҳрининг Гурпинор туманидан бир зот Наҳрига келиб Сайид Тоҳога шогирд бўлишни истади. Қабул этилганидан кейин ортига қайтиб, уйига келди. Талаба бўлганидан бир неча кун ўтгач, молларининг бир қисмини бўри еб кетди. Шайтон “Бу устозга шогирд тушиш сенга ярамади, хосиятсиз келди” деб васваса берди. Бу шогирд ниҳоят Сайид Тоҳо ҳазратларининг унга ҳадя қилган тасбехини қайтариб бериши учун Кўса Халифа номли устозининг халифасига ташлаб келди. Нияти устозидан ажralиши эди. Тасбехни Сайид Тоҳо ҳазратларига берганларида у зот шунчаки табассум қилдилар. Орадан ойлар ўтганди. Бир куни Сайид Тоҳо ҳазратлари пешин намозига туроётганида бирдан муборак кўлларини олдинга силкитиб “Даф бўл, ё лаъин!” деб намозни бошладилар. Намоздан кейин Кўса Халифа “Устоз, кўлларингизни силкишдан мақсад недир?” деб сўради. Сайид ҳазратлари “Гурпинорда бир мусулмон сакаротда экан, шайтон алайхилаъна унинг имонсиз кетиши учун уринарди. Буюкларнинг баракати билан даф қилинди. Бу одам имон билан жон таслим қилди” деб жавоб бердилар. Халифа Кўса “Тасбехни қайтариб берган кишими?” деб савол қотди. Сайид Тоҳо “Ҳа, ўша” дедилар. “Устоз, нимага ёрдам қилдингиз. У одобсизлик қилиб, ҳадянгизни қайтариб берганди” деганида “Майли, у бир вақтлар бизни озгина бўлса ҳам севганди” деб жавоб бердилар.

Сайид Тоҳо ҳазратлари ўзини Мавлоно Холид Бағдодий ҳазратларига олиб борган валинеъмати амакиси Сайид Абдуллоҳ ҳазратларига бу буюк неъматнинг шукри сифатида доим ҳурмат ва хизматда бўлдилар. Уни ҳар доим яхшилик билан ёд этдилар

ва руҳига жуда кўп савоблар жўнатдилар. Бундан ташқари “Вафот этганимда қабримни қабристоннинг энг устки тарафига қазингки, мени зиёрат қилишга келганлар амаким Абдуллоҳ ҳазратларининг қабрлари орқали ўтишга мажбур бўлсинлар. Шу тариқа у зотни ҳам зиёрат қилиб, руҳига савоблар хадя этсинлар” дедилар. (Бу қабристоннинг қабри киришда эди. Сайид Тоҳо ҳазратларининг қабрига бормоқчи бўлган киши Сайид Абсуллоҳнинг қабри ёнидан ўтиши лозим.)

Бир куни Сайид Тоҳо ҳазратлари Сайид Сибғатуллоҳга айтдиларки:

“Мулла Сибғатуллоҳ! Устозга муҳаббат ва у билан сухбат барча нарсадан устундир. Чунки устоз камол мартабаларининг энг юксагига эриштириш ва унга маърифатларни бериш билан шогирдининг дил хасталигини даволайди.”

Яна айтдиларки:

“Шоҳ-и Нақшбанд ҳазратлари йўлининг асосини Асҳоби киромнинг йўли устига қурғанлар. Улар Расулуллоҳнинг муҳаббати билан етишганидек, бизга ҳам устозга бўлган муҳаббат етарлидир.”

Бир халифасига шундай дедилар:

“Халққа аввал ишора билан муюамала қилгин, бу фойда бермаса ибора (сўз) билан сўзлагин. Бу ҳам фойда бермаса, ундан юз ўтиргил. Сен бирордан юз ўтиранг, Расулуллоҳгача бутун Силсилаи олия буюклари ундан юз ўтиради.”

Турли вақтлардаги сухбатларида айтардиларки:

“Амалларингизни ужб (ўз-ўзига бино қўиши, ўзини ёқтириш, ибодатларини хуш кўриш) билан бажариш орқали зинҳор маҳв қилманг! Бизнинг йўлимиздаги йўлчиларининг фойдалари ота-оналарига ҳам тегади.”

Тоҳо Хаккорий ҳазратлари Наҳрида қолган қирқ икки йил давомида исломиятнинг амр ва тақиқларини инсонларга билдириб, уларнинг дунё ва охиратда қутулишлари учун тиним билмай ҳаракат қилдилар. Бутун устозлари каби исломнинг гўзал ахлоқини атрофига ёйдилар. Сиёсатга аралашмадилар. Кўплаган авлиё етиштириб, уларга хилофат бериб. зиммаларига Исломият-

нинг амр ва тақиқларини ёйиш вазифасини юкладилар. Халифала-рининг энг машхурлари: биродари Сайид Мұхаммад Солих, Сай-йид Сибғатуллоҳ Арвосий, Сайид Фаҳм Арвосийдир. Булардан бошқа халифалари ҳам бор.

Сайид Тоҳо Ҳаккорий ҳазратлари 1852 йили аср вақтида Ҳарам чашмаси деган дараҳтзорда шогирдлари билан сұхбат қиласы. Сұхбат вақтида иккита мактуб келди. Буларни қиіматли күёви Абдулаҳад Афандига үқитганидан кейин “Абдулаҳад! Шұхрат оғатдир. Энди бизнинг дунёдан кетиш вақтимиз келди” дедилар. Абдулаҳад “Тинчликми устоз? Шомдан келган бу икки мактуб нима эди?” деди. Шу куни сұхбатдан кейин хонаи саодатларига кирдилар ва бетоб түшдилар. Үн бир кун хаста ётдилар. Хасталиги оғир бўлишига қарамай намозларини имкон борича тик туриб ўқишига ҳаракат қилдилар. Хасталигининг ўн иккинчи, шанба куни талабалари ва яқинлари билан рози-ризолик олиб, видолашдилар ва васиятини қолдирдилар. Укаси Сайид Солих ҳазратларини чакирирдилар. У ҳақида “Биродарим Солих комил бир авлиёдир. Ҳамманинг боши унинг этакларидан ҳам пастроқдадир” дедилар. Ўрнига Солих биродарини халифа қилиб қолдирдилар. Аср вақтида шогирдларининг Ёсини шариф тиловати асносида муборак рухини калимаи тавҳид айтиб, таслим этдилар.

Қабри Наҳридадир. Уни севадиган ошиқлари узок жойлардан келиб, муборак қабридан тараётган нурлардан, файзлардан истифода қилмоқда, баракатланмоқдалар.

Сен излаган нарса бу даргоҳда йўқ

Мусул тарафларда шайхлик давосида бўлган бир кимса шогирдларидан бирини Сайид Тоҳо ҳазратларининг ёнига юбориб, “Сайид Тоҳога суннатга хилоф бирон ножӯя иш ишлатмасдан ортингга қайтма!” деди. Шогирди Наҳрига келди. Ааср намозидан сўнгра Сайид Тоҳо ҳазратларининг масжид олдида турган пойафзалидан чап пойини узоқроққа сурисиб кўйди. Бу билан масжиддан ўнг оёқ билан чиқишини ва шу тариқа суннатга мос бўлмаган бир иш қилдиришни режалаштирганди. Лекин Сайид Тоҳо ҳазратлари одамлар орасидан у кишига “Олган пойафзални дарров ўрнига қўйгин! Сен излаган нарса бу даргоҳда йўқ” дедилар.

Ҳасса ва қалтак

Харки қабиласидан Мулла Абдуллоҳ исмли бир мударрис иккита шогирди билан Нахрига зиёратга кетаётганида йўлда анхор бўйига дам олгани қўнишиди. Мулла Абдуллоҳ гап орасида талабаларига “Ҳамма Нахрига таҳоратли ҳолда боради. Ҳеч ким таҳоратсиз қишлоққа кирмаган. Мен ушбу одатни бузиб, таҳоратсиз бораман” деди. Талабалари “Устоз, биз ҳам одатни бузмасдан таҳоратли ҳолда борайлик” десалар ҳам “Нима бу диннинг ҳукмими? Мен қилмайман” деди. Бу орада юз-қўлини юваётганида қўлтиғидаги ҳассаси сувга тушиб кетди. Қўлини узатиб, ҳассасини олмоқчи бўлганида, ҳикмати илоҳий, ҳасса унинг юз-кўзига урилиб, башарисини қонга белади. Сўнгра ҳасса йўқ бўлди. Мударрис Мавлоно ҳакида гапирганларига пушаймон бўлди. Яраларини боғлаб, таҳорат олди. Наҳрига борди. Сайийд ҳазратларининг хузурига кириб, ҳассасини деворда осилиб турганини кўрди. Нигоҳи ҳассада қотиб қолганида Сайийд Тоҳо ҳазратлари “Менимча, мана шу ҳассадан қалтак едингиз” дедилар. Мулла Абдуллоҳ қилганларига пушаймон бўлиб, тавба қилди. Талабаси бўлиб шарафланди.

Сайийд Муҳаммад Солих ҳазратлари

Сайийд Муҳаммад Солих Усмонли империяси вақтида Туркияда етишиб чиққан авлиёларнинг энг улуғларидан. Силсилаи олияниң ўттиз иккинчисидир. Буюк авлиё Сайийд Абдулқодир Гейлоний ҳазратларининг ўн биринчи невараси ва Тоҳо Ҳаккорий ҳазратларининг укаси бўлиб, саййиддир. 1865 йили Наҳрида вафот этди. Қабри акаси ҳамда устози бўлган Сайийд Тоҳо Ҳаккорий ҳазратларининг оёқ тарафидадир.

Сайийд Солих кичик ёшлигидан Қуръони карим ўқишини ўрганди. Жуда зукко эди. Қисқа вақтда Қуръони каримни ёд олди. Мадрасага бориб, тафсир, ҳадис, фикҳ каби зоҳирий илмлар билан бир қаторда замонининг фан ва адабиёт билимларини ҳам ўрганиб, буюк олим бўлди. Тасаввуда ҳам етишиб, қалб илмларида маърифат соҳиби бўлиш учун акаси Сайийд Тоҳо Ҳаккорийнинг сухбатлари билан шарафланди. Бир неча йиллар хизматида бўлди.

Муборак таважжухларига қовушди. Вилоят даражаларида жуда юксалди. Устози унга ижозат бериб, шогирд тарбиялаш учун Бардасурга жүнатди. Сайид Солих ҳазратлари у ерда талабага дарс беришни бошладилар.

Сайид Тоҳо ҳазратларидан вафоти яқинлашганда «сиздан кейин бу мақомга кимнинг ўтириши муносиб бўлур?» деб сўраганларида “Биродарим Солих комил ва етуқдир. Бошқаларнинг боши унинг пойқадами тагидадир” дея Сайид Солихни кўрсатган эдилар. Сайид Солих ҳазрат хаста қалбларга шифо бўлган сұхбатлари билан қанчадан-қанча ошиқларнинг камолга келишига, Ҳаққа яқинлашиб, валийлик мартабасига эришишларига восита бўлдилар.

Сайид Солих ҳазратлари мухабbat ва одоб соҳиби бўлиб, вароъ ва тақвоси кучли эди. Ҳаромлардан қаттиқ сақланар, шубҳали бўлган мубоҳларнинг ҳам кўпини тарқ этардилар. Кунларнинг аксариятини рўза тутиб ўтказарди. Кечаларини ибодат билан кечириб, пешинга яқин қайлула қилиб, ухлаб олар ҳамда суннати шарифага эргашардилар. Жуда марҳаматли бўлиб, ҳеч кимни ранжитмасдилар. Инсонларнинг жаҳаннамда ёнмаслиги учун қўлидан келган гайратни кўрсатар, Аллоҳу таолонинг амрларини билдирап, ҳаромлардан сақланишларини таъминлардилар. Ҳатто гайри муслимларга ҳам яхшилик қилардилар. Шу сабабли эътиқодидан қатъий назар барча у зотни севарди.

Сайид Тоҳо ҳазратларининг ўғли Убайдуллоҳ отасининг ўрнига ўтирган амакиси Сайид Солих ҳазратларига талаба бўлмасдан, бошқа халифаси Сайид Фахим ҳазратларига талаба бўлишни хоҳлайди. Фахим Арвосий эса унга “Мухтарам отангиз ўз ўрнига Сайид Солих ҳазратларини қолдиргандар. Шу сабабли биз ҳам, сиз ҳам унинг сұхбатига бориб, унга тобе бўлишимиз лозим” дейди. Убайдуллоҳ бунга қарамай эътиroz қилди. Шунда Фахим Арвосий “Муборак устозимизнинг қабрига бориб сўраймиз. Нимани буюрсалар, шуни ишлайсанми?” дейди. У “ҳа” деб жавоб беради. Қабристонга киришда пойағзалларини ечиб, қабрнинг ёнига борадилар. Ҳали ҳеч нарса деб гапирмасларидан Тоҳои Ҳаккорий ҳазратларининг “Фахим Убайдуллоҳни укам Солихнинг ёнига олиб боргин” деб буюрганини эшитишади. Убайдуллоҳ отасининг

бу амрини эшитиб, тезлик билан амакисининг олдига чопади.

Сайид Солих 1865 йили хасталанди. Талабаларини тўплаб, ҳар бири билан розилик сўраб, хайрлашди. Васиятини қолдириб, “Қабримни акам Сайид Тоҳо ҳазратларининг қабри шарифининг оёқ учи тарафдан қазинглар. Адабга риоя этиб, қабрда ҳам муборак оёқлари бошим устида турадиган ҳолда бўлишини таъминланглар. Биздан кейин Сайид Фахимга тобе бўлинглар” дедилар. Сўнгра шогирдлари Куръони карим ўқиётган вақтда вафот этиб, севгандарига қовушдилар. Васиятини айнан бажардилар. Қабрини устозининг оёқ учи тарафидан қаздилар. Ҳозирда бу икки қабрда учта қабр тоши бор. Яъни Сайид Тоҳо ҳазратларининг оёқ учидаги тош Сайид Солих ҳазратларининг бош тошидир.

Сайид Мухаммад Солих ҳазратларининг вафотидан кейин ўрнига Сайид Фахим Арвосий ҳазратлари ўтиб, вазифасини давом эттиридилар. Инсонларга исломиятнинг амр ва тақиқларини ўргатиб, уларнинг нажотларига васила бўлдилар.

Сайид Сибгатуллоҳ Ҳизоний ҳазратлари Усмонлилар даврида яшаган олим ва авлиё бўлиб, Сайид Тоҳо Ҳаккорий ҳазратларининг талабаларидандир. 1870 йили вафот этди. Қабри Ҳизоннинг Гайда қишлоғидадир.

Кичик ёшлигидан илм таҳсилини бошлади. Отаси Сайид Лутфуллоҳ афанди унинг етишиши учун кўп ғайрат сарфлади. Жуда закий бўлган Сайид Сибгатуллоҳ қиска вақтда калом, тафсир, ҳадис, фикҳ каби зоҳирий илмларни ўрганди. Замонининг фан билимларида ҳам мутахассис бўлди. Бидъатдан узоқ бўлиб, жаноби пайгамбаримизнинг суннатига мос ҳолда хаёт кечиришга ҳаракат қилди. Тасаввуфга қаттиқ боғлиқлик ҳис қилди. Кўплаган олим ва авлиё зотларнинг илм мажлисларида, сухбатларида бўлди. Ван шаҳрига бориб, Сайид Мухийиддин афандининг хизматига кирди. Сайид Сибгатуллоҳ устози берган вазифаларни бажариш учун жон-жаҳди билан ҳаракат қилди. Оғир риёзатлар ва мужоҳадалар чекди. Яъни нафсининг истаганларини қилмай, истамаганларини ишлаб нафсини тарбиялади. Узоқ йиллар устозига хизмат ва сухбатида бўлиш билан шарафланди. Нихоят бир куни устози унга “Вафот этган авлиёлардан истифода этадиган, фойдаланадиган мақомга келдинг” дедилар. Сайид Мухийиддин вафот этгач,

Шайх Холид Жазрий хузурига борди. Бу муборак зотнинг ёнида вафот этгунча бўлиб, сұхбатлари билан шарафланди. Сўнгра Саййид Тоҳонинг Мулла Мурод Хурусий орқали юборган “Ўз уйингга қайт!” хабарига биноан Тоҳо Ҳаккорийнинг шарафли хизматига келиб, ҳақиқий ва асосий уйига қайтди. Унинг бебаҳо сұхбатларини худди чўлда чанқаганда берилган сувдек руҳига ҳаёт берувчи васфда топди. Саййид Тоҳо ҳазратлари жаноби Расулуллоҳдан муршиidlари воситаси билан келаётган файзу баракатларни унинг қалбига қўйди. Қалб кўзи очилиб, юксак мақомларга эришди. Муршиди Саййид Тоҳо ҳазратлари вафот этгач, унинг халифаси Саййид Солих ҳазратларининг сұхбатларига давом этди. Саййид Тоҳонинг хузурида камолу икмол мартабаларига етишган Саййид Сибғатуллоҳ Ҳизон ва Гайдада халкни иршод қилишга кириши ҳамда инсонларга исломиятнинг амр ва тақиқларини ўргатди. Сұхбатларига қатнашиб, бир таважжухларига мазҳар бўлган кишининг қалбига Аллоҳу таолонинг муҳаббати дарров жойлашарди. Диннинг амрларига қаттиқ амал қилас, тақиқларидан сақланарди.

Айтардикি:

“Шогирд бамисоли товус бўлмоғи керак. Лекин ўзи гўзал қанотларига, ранг-баранг патларига эмас, қора оёқларига бокмоғи керак. Нафсини қусурли деб билмагунича истикоматни қўлга киритиб бўлмайди. Ўзига шундай танқидий назар билан қарамаслик катта гуноҳдир. Муҳаббат, ихлосли амал ва гайрат шогирд бўлмоқнинг шартидир. Булардан бирининг кам бўлиши маънавий фалокат аломатидир.”

Авлиёning ҳолларини билиш ва тинглаш ҳақида айтдиларки:

“Авлиёning манқибаларини тинглаш муҳаббатни орттиради. Асҳоби киромнинг манқибалари имонни қувватлантиради, гуноҳларни ювади.”

Саййид Тоҳо ҳазратлари унга ёзган мактубида “Шогирдинг устозига бўлган ихлос ва муҳаббати кучли, итоати дуруст бўлса-ю лекин ҳол соҳиби бўлмаса зарари йўқ. Фақат бу уч ишдан биринда нуқсонлик бўлиб, ҳол ҳам бор бўлса, Аллоҳ сақласин, бу истидрождир. Бу шаковат (шаккоклик) аломатидир” деганлар. Бу мактубдаги маъно шунчалик теранки, бир йил бўйи барча ваъзларини мана шу сўзлар билан бошлагандилар.

Вафот этишларидан аввал айтдиларки:

“Мақсад исломият билдириган йўлда истиқомат узра бўлмоқдир. Бидъатдан ва исломиятга зид бўлган амаллардан файз олинмайди. Тасаввуф исломиятга эргашиш деганидир. Исломиятга эргашмасдан вилоятга, яъни авлиёликка эришилади деган кимса бузук ва зиндиқдир (имонсиз). Намозлардан кейин дарров истиғфор айтинг. Исломият билдириган хусусларга эргашмаган ва суннатларни тарк этган одам пир, муршид, раҳбар, яъни динда йўл кўрсатувчи бўла олмайди.”

Сайид Фаҳм Арвосий ҳазратлари

Сайид Фаҳм Арвосий ҳазратлари Туркияning шарқида етишиб чиққан буюк авлиёлардан. Силсилаи олиянинг ўтгиз учинчи сидир. Усмонли давлатининг сўнгги даврларида яшаган. Сайидлардан бўлиб, “Ҳазрати Шайх” ва “Аллома” деган лақаблари ҳам бор. “Арвосий” деган ном билан машҳур бўлган. Отаси Сайид Абдулҳамид Арвосийдир. 1825 йили Ванинг Богчасарой (Мукус) туманига қарашли Арвос қишлоғида туғилди. 1895 йили шу қишлоқда вафот этди. Қабри ҳам шу ерда ва ҳамон муҳиблари томонидан зиёрат қилинмоқда.

Покиза оиласи ўлканинг шарқий вилоятларида илм, ирфон ва гўзал ахлоқ васфларининг тимсоли эди. Замонанинг олими, фазилат намунаси бўлган боболари Қодирий ва Чаштий йўлларига мансуб эдилар. Отаси Арвос қишлоғининг даргоҳ, хонақо ва мадрасаларини бошқарарди. Сайид Фаҳм кичик ёшида отаси Сайид Абдулҳамид афандини йўқотди. Онаси саййида Амина хоним зоҳида, такво ва варо соҳиби бўлган солиҳа аёл эди. Жуда кўп аёл хизматчилари бўлса ҳам илм толибларининг кийимларини ўз қўли билан ювиб, ёрдам қиласарди.

Ёшлигидан илм ўрганишни бошлаган Сайид Фаҳм қисқа вақтда Қуръони каримни хатм қилди ва ёд олди. Сўнгра боболари қурган ва кўп йиллардан бери илм манбаи бўлиб, жамиятга олимлар тайёрлаб бераётган Арвос мадрасаси билан Мукусдаги Мир Ҳасан Валий мадрасасида асос диний илмларни ва фан билимларини ўрганди. Қисқа бир муддатга илм таҳсилига танаффус берди.

Сўнgra Жизрага бориб, Мавлоно Холид Бағдодий ҳазратларининг халифаларидан Шайх Холид Жазарийнинг дарсларига қатнашди. Қисқа вақтда тенгдошларидан ўзиб, илмда илгарилади. Диний илмларни ва замонининг фан билимларини ўрганди.

Сайид Фаҳм Жизрада илм таҳсили билан машгул бўлган вақтда амакисининг ўғли сайид Сибғатуллоҳ афанди ҳам Жизрага келиб, Мавлоно Холид Бағдодий ҳазратларининг талабаси бўлган Шайх Солиҳ Сибкий ҳазратларидан илм ўрганди. Жизрадан қайтишда Ванга кирди. Шу кунларда буюк авлиё Сайид Тоҳо Ҳаккорий ҳазратлари ҳам Наҳрийдан Ванга келганди. Сайид Тоҳо ҳазратларининг танланган асҳобидан бўлган амакиси Сайид Мухаммад, Сайид Сибғатуллоҳга бориб Сайид Тоҳо Ҳаккорий ҳазратларига шогирд тушишини тавсия қилди. Шу тавсия бўйича Сайид Тоҳо ҳазратлари ҳузурига бориб шогирд тушган сайид Сибғатуллоҳ у зотнинг хизмат ва сұхбатларида бўлиб, тасаввуф йўлида илгарилади. Қисқа муддатда етишиб, инсонларга исломиятнинг амр ва тақиқларини билдириш хусусида ижозат ва хилофат олди. Van ҳокими ва аҳолиси шу ерда қолишини ўтиниб, ҳеч қўймадилар. Лекин у “Наҳрийга қайтаман, агар Сайид Тоҳо ҳазратлари рухсат берсалар, бу ерда қоламан” дедилар. Ванда қолиш истагини арз қилганларида Сайид Тоҳо ҳазратлари “Йўқ Мулла Сибғатуллоҳ! Van ҳалқининг ҳиммати нуқсондир. Ваннинг фатҳи менинг ва сенинг қўлингда эмас. Каашф оламининг маълумотига кўра, сизнинг сулолангиздан, яъни Арвосий хонадонидан, илм ва ирфони билан танилган, Аллоҳ билади, фақат унинг (Сайид Фаҳмни назарда тутмоқда) воситаси билан Ваннинг иршоди мумкин бўлади” дедилар. Сайид Сибғатуллоҳ Арвосий ҳазратлари “Бу зот амакимнинг ўғлидир. Жизрада илм таҳсили билан машгул, илм ва ирфони билан машҳурдир” дейди. Сайид Тоҳо “Кейинги келишингда у зотни муҳаққақ олдимга олиб келгин” деб амр қиласидилар.

Сайид Сибғатуллоҳ кейинги сафар устозини зиёрат қилиш учун келганида ёш Сайид Фаҳмни ҳам бирга олиб келади. Сайид Тоҳонинг ҳузурига кириб, сұхбати билан шарафландилар. Кетадиган вақтида Сайид Сибғатуллоҳ ва ёнидагилар Сайид Тоҳонинг қўлинин ўпиб, изн олдилар. Сайид Сибғатуллоҳ Сайид Фаҳмнинг орқада қолиб кетганини кўриб, у учун ҳам изн сўради. Лекин

Сайид Тоҳо ҳазратлари Сайид Фаҳмнинг қолишини муносиб кўриб “У шу ерда қолсин” дедилар. Сайид Тоҳо ҳазратларининг хизматида қолган Сайид Фаҳм қисқа муддатда камолга етди. Сайид Тоҳо ҳазратлари у ҳақида “Бошқалар олти ойда ўтган масофа-ни Сайид Фаҳм йигирма тўрт соатда босиб ўтди” дедилар.

Сайид Тоҳо ҳазратлари бир куни Жомеи шарифнинг деворига суюниб, Сайид Фаҳмни ишора килиб, ёнига чақирдилар. Ёнига келгач “Жуда закий, илмга истакли ва қобилиятлисан. Муҳаққақ “Мутаввал” китобини ўқишинг керак” деди. Сайид Фаҳм “Китобим йўқ, устоз. Биз тарафларда “Мутаввал” ўқилмайди” деганида ўзининг китобини ҳадя этдилар. Муш вилояти Буланиқ тумани Обирий қишлоғида Мулла Расул Сибкий исмли буюк олимга бориб, ўқишини тавсия қиласидилар. Ҳузуридан кетаётганида “Сен закий ва тадқиқ қилувчи шогирдсан. Саволларингга устозлар кониктирувчи жавоб беролмайдилар ва безовта бўладилар. Дарс вақтида бирон мушқулот пайдо бўлса, уларни безовта қилмагин. Кўлингни кўксингга қўйиб, мени эслагин. Иншаллоҳ дарҳол мушкулингни ҳал қиласман” дедилар.

Устозининг кўлини ўпиб, дуосини олган Сайид Фаҳм Арвосий “Мутаввал” ўқиш учун замонининг Шарқий Онадўлидаги энг буюк олимларидан бўлган Мулла Расул Сибкийнинг ҳузурига борди. Мулла Расул “Мен анчадан бўён Арвос оиласига мансуб бирон одамга дарс бериш орзусида эдим. Чунки ўзим Арвосда Мулла Расул Закийдан ўқидим. У оиласига мансуб бу зотда зукколикдан асар ҳам кўринмайди. Аслида бу оиласинг инсонлари жуда закий бўлишарди” деди. Сайид Фаҳм Мулла Расулдан дарс олишни бошлади. Лекин Сайид Тоҳо ҳазратларининг тавсияси бўйича, дарс вақтида савол бермасликка қаттиқ аҳамият берарди. Ҳатто Мулла Расул Сайид Фаҳмнинг шогирдларидан бири бўлган Мулла Холиддан “Устозинг умуман савол бермайди. Тушунмаяптими ёки уяляптими?” деб сўради. Мулла Холид эса “Мен анча йиллардан бери бу зотнинг ёнида ўқийман. Бир вақтлар устозларига шунчалик кўп ва хўб саволлар берар, улар эса жавоб беришдан ожиз қолар эди. Лекин Наҳрийдан қайтганларидан кейин савол беришни кўйдилар. Илм ўрганиш қобилиятига келсак, айбга буюрмайсиз, мен уни сиздан юксак деб тахмин киласман” деди.

Бир куни Мулла Расул “Мутаввал” ўқиётганида ундан “Шу жойини тушунмадим” деди. Мулла Расул тушунтиришга уринди. Лекин Сайид Фаҳм Арвосий яна тушунмаганлигини айтди. Мулла Расул жумлани бир неча марта қайталаб ўқиганидан кейин маънодаги ғалатиликни сезди “Бугун чарчадим, эртага тушунтираман” деди. Эртасига ўқиди, лекин барибир изоҳдай олмади. Шу кечада Мулла Расул ҳам, Сайид Фаҳм ҳам ҳалиги жумланинг мағзини чақолмай ўйланиб чиқдилар. Учинчи куни яна шу жойига келганида Мулла Расул у ердаги нозикликни яна изоҳлашдан ожиз қолди. Шунда Сайид Фаҳм устози Сайид Тоҳо ҳазратларининг “Дарсда тушунмаган жойинг бўлса, мени эслагин” деганини хотирлади. Мулла Расул дарсни муршиди Сайид Тоҳо ҳазратларини кўз олдига келтирди.

Сайид Тоҳо ҳазратлари қўлида бир китоб билан кўринди. Китобни Сайид Фаҳмнинг олдига очиб қўйдилар. “Мутаввал”нинг шу саҳифаси эди. Ҳалиги сатрларни ўқиди. Сайид Фаҳм диққат билан кузатарди. Шу жумланинг орасига боғловчи бўлган “вов” ҳарфини кўшиб ўқидилар. Сайид Тоҳо ҳазратлари кўздан ғойиб бўлгач, Сайид Фаҳм ҳазратлари кўзларини очди. Мулла Расулнинг ҳалиям шу сатрларни ўқиб, ўйланиб ўтирганини кўрди. Мулла Расулдан «мен ўқиб кўрсан бўладими» деб изн истаб, устозидан эшитганидек битта “вов” кўшиб ўқиди. Мулла Расул буни эшитиб “Мана энди тушунарли бўлди” деди. Иккиси ҳам яхшилаб тушуниб олганди. Мулла Расул “Бу сатрларни йигирма йилдан бери ўқийман, тушунтираман. Лекин доим ўзим тушунмасдан тушунтирадим. Энди яхши тушундим. Энди менга тўғрисини айтгин, бу ифодани тўғри ўқиш сенинг ишинг эмас. Мен неча йиллардан бери буни тушунмадим. Сен битта “вов” кўшиб ўқиш кераклигини қаердан билдинг?” деди. Сайид Фаҳм муршиди Сайид Тоҳо ҳазратларини хотирлаб, ёрдам сўраганини айтди. Муршидидан қандай ўрганганини айтиб берди. Мулла Расул “Имондан кейин куфр йўқдир” деб китобни бекитди. Сайид Фаҳм билан бирга Нахрийга йўл олдилар. Улар йўлда келаётганларида Сайид Тоҳо ҳазратлари “Сайид Фаҳм гўзал ҳадя билан келмоқда” деди. Бироз вақтдан сўнгра Сайид Фаҳм билан бирга келган Мулла Расул ҳам

Сайид Тоҳо ҳазратларининг сұхбатларига қатнашиб, талабалари-дан бўлди. Унинг хузурида маънавий камолотга эришиб, зоҳирий илмларда бўлганидек тасаввуф илмида ҳам етишиб камол топди. Сайид Тоҳо ҳазратлари Мулла Расулга хилофат берип, инсонларга исломиятнинг амр ва тақиқларини билдириш билан вазифалантириди.

Устози ва муршиди Сайид Тоҳо ҳазратларининг хузурига та-короп қайтган Сайид Фаҳм унинг хизмат ва сұхбатларига давом этди. Сайид Тоҳо ҳазратларига бўлган мухаббати туфайли у ётган хонанинг ташқари тарафидаги деразага тонггача тик турган турган ҳолда термулиб, унинг қуёшдай нур сочган файзларидан истифода этишга ҳаракат қиласарди. Ҳатто бир марта бу билан кифояланмай, шиддатли қор ёғаётган совук кечаси эшикнинг шундок остонасида муборак бошини эшикка текказиб ётди. Қалин ёққан қор муборак баданини бекитди. Лекин мухаббат билан ёнаётган қалби орқали турли-турли файз ва баракатларга эришди. Сайид Тоҳо ҳазратлари таҳажжуд намозини ўқишга масжидга бориш учун эшикни очди. Ташқарига қадам ташлаб, Сайид Фаҳмнинг елкасини босди. Сайид Фаҳм дарров кўзғалиб, муршидининг олдида одоб билан турди. Сайид Тоҳо ҳазратлари “Етар, Мулла Фаҳм. Менинг қаноатимга кўра бугун илмда мисли уммонсиз. Сайид Шариф Журжонийдан кейин илмда саййидларнинг юзини ёруғ қилдингиз. Бу илмни бунчалик ерга ташламанг” дедилар. Сайид Фаҳм ҳазратлари эса “Бу илмдан оладиган фойдам, сизнинг бир назарингиз орқали оладиган фойдамга етмайди. Мен ўз манфаатимни изляпман” деб жавоб берди. Сайид Тоҳо буни эшитиб, уни бағрига босдилар. Коронги кечада жаҳонни равшанлаштирадиган маънавий нурларни эҳсон этдилар. Қўл ушлашиб, масжидга бирга кетдилар.

Сайид Тоҳо ҳазратларининг хизмат ва сұхбатида тасаввуф йўлининг энг юксак даражаларига чиққан Сайид Фаҳм буюк валий бўлдилар. Мутлоқ хилофат билан шарафланиш вақти келганида устози Сайид Тоҳо ҳазратлари уни хузурига чақирдилар. Инсонларга исломиятнинг амр ва тақиқларини етказиш, уларни дунё ҳамда охиратда саодатга, қутулишга эришишларига васила бўлиш вазифасини бердилар. Лекин Сайид Фаҳм “Бу жуда оғир юк. Буни

мен кўтара олмайман” дея бунга лойиқ эмаслигини арз қилдилар. Сайид Тоҳо ҳазратлари “Бу амри ихтиёрий ва истакка боғлик иш эмас, балки амри зарурий бўлиб, мажбурий ишдир” дедилар. Унга она юрти Арвосга қайтишини амр қилдилар. Йўлга чиқадиган вақтида яна хузурига чақирдилар, китобларининг ичидаги мактубларини кўрсатиб “Бу ихлос ва муҳабbat сизники эмасми? Нимага ўзингизни тортяпсиз? Қасам ичаманки, сизнинг хилофатингизни жаноби Расули акрам ва бутун саодати киром буюклари ҳам тасдиқлаганлар. Мен ҳам тасдиқлашга мажбурман. Сиз ҳам қабул этишга мажбурсиз” дедилар.

Қаноат, таваккул, зуҳд, муҳабbat, ризо ва таслимиятда жуда юксак муршиди комил бўлган ва “Сайид Тоҳони кўриб, тариқат ва ҳақиқатнинг нима эканлигини ўргандим” деган Сайид Фаҳм ҳазратлари устозининг амрига бўйсуниб, Арвосга қайтдилар. Арвос мадрасасини таъмирлаб, у ерда талабаларга илм ўргатдилар. Бундан ташқари, ахли суннат эътиқодини, Асҳоби киромнинг йўлини ўргатиб, инсонларнинг саодатга эришишига ҳаракат қилдилар. Исломиятнинг амр ва тақиқларидан қилчалик ажралмасдан вазифасида давом этдилар. Ҳамма вақт оғат деб билган шон-шуҳратдан қочдилар. Арвос мадрасасида камида эллик нафар талабага дарс бериб, “Модда-и кубро” номли асарни ўқитардилар. Ундан илм ўрганиб, таҳсилни тутатганлар Ван ва атрофида Раисул мударрисин номи билан танилдилар. Сайид Фаҳм ҳазратларининг илм ва маърифатдаги устунлиги қисқа вақтда ҳар тарафга ёйилди.

Сайид Фаҳм ҳазратлари устози Сайид Тоҳо ҳазратларини ҳар йили Арвосдан Наҳрийга бориб, зиёрат қиласарди. Вафотидан кейин ўрнида қолган биродари Сайид Мухаммад Солих ҳазратларини ҳам зиёрат қилиб, сұхбатларида бўлди. Зоро Сайид Мухаммад Солих ҳазратлари Сайид Фаҳм ҳазратларининг сұхбатда устози эдилар.

Устозининг вафотидан кейин яна-да донгдор бўлган Сайид Фаҳм ҳазратлари илм ва фазилатда машхур бўлдилар. Миср, Ироқ, Сурия ва атрофдаги аҳоли ҳал эта олмаган масалаларини унга олиб келардилар. Ечилиши мушкул кўринган масалаларни ҳал этардилар. Унинг сұхбатида бўлиш учун Арвосга келган кишилар дунёдан хабарсиз, шайтон ва нафсининг шарридан амин бўлиб,

муҳаббат дарёсига ғарқ бўлдилар. Ундан файз олиб, баланд дара-жаларга эришдилар. Суҳбат ва дарслари билан кўплаган инсонлар-нинг тўғри йўлга келишига васила бўлдилар. Шу тариқа Шарқий Онадўли (Туркия) халқининг сунний эътиқодида қолишини, бузук фирқаларнинг кириб келишига тўқсинглик қилиб, миллий бирлик-ка хизмат қилдилар. Тўқсон учинчى йилги русларга қарши бўлиб ўтган урушда Шарқий Боязид жабҳасига бориб, қаҳрамонликлар ва муваффақиятлар кўрсатдилар.

Сайид Фаҳм ҳазратлари устози Сайид Тоҳонинг вафотидан кейин унинг амр ва тавсияларига амал қилдилар. Йилда икки марта Ванга ташриф буориб, халққа амри маъруф қилардилар. Уларнинг дунё ва охиратда саодатга қовушишлари учун ҳаракат қилдилар. Ваъз ва суҳбатлари билан Van халқининг исломиятга боғлиқлиги, шу билан бирга ўзининг ҳам шуҳрати ортди. “Дунёда Van, охиратда имон” ибораси одамлар орасида кенг тарқалди. Сайид Фаҳм ҳазратлари Ванга келганида жуда кўп одамлар тўпланиб, тиқилинч бўларди. Замоннинг ҳокими, аскари ва мулкий аркони уни зиёрат этиб, суҳбатларидан баҳра олишарди. Бирор мушкул масалалари бўлса, сўраб, керакли жавобларини олишарди. Моддий ва маънавий бутун амрлари бажарилар, барча унга ҳурмат кўрсатишда қусурга йўл қўймасди. Шу тариқа устози Сайид Тоҳо ҳазратларининг бир неча йиллар аввал айтган “Ваннинг фатҳи Арвосий хонадонидан илм ва ирфони билан танилган бир зотнинг воситаси билан амалга ошиши мумкин” каромати рўёбга чиқди.

Илм, фазилат ва гўзал ахлоқда замонининг ягонаси бўлган Сайид Фаҳм ҳазратлари исломиятнинг амрларига ҳамда севимли Пайғамбаримизнинг суннати саниясига қаттиқ амал қилардилар. Уни севадиганлар намозларини мутлақо масжидда жамоат билан ўқирди. Унинг энг буюк каромати исломиятнинг амр ва тақиқларига тўла амал қилиши, ўзидан кейин вазифасини давом эттирувчи Сайид Абдулҳакимдек олим ва авлиё зотни тарбиялаб вояга етказишлари эди. Булардан бошқа кўплаган кароматлари ҳам кўринган.

Бир куни Сайид Фаҳм ҳазратлари шогирдлари билан Van кўли соҳилида кетаётганларида кўлдаги Ахтамар оролидаги арман черковидан бир роҳиб (поп) чиқиб, сув устида юра бошлай-

ди. Талабалари буни кўргач, баъзиларининг хаёлига “Аллоҳнинг душмани деб таниган роҳиб сув устида юрса-ю, авлиёнинг улуғи, Аллоҳу таолонинг севган, танлаган қули деб таниганимиз Сайид ҳазратлари нимага юролмайди?” деган ўй келади. Сайид Фаҳм ҳазратлари бу фикрларини англаб, муборак оёқларидаги пойафзалларини ечиб қўлига олади ва уларни бир-бирига урадилар. Ҳар урганларида роҳиб бир мунча сувга ботаверади. Сув бўғозига келганида яна бир марта уради ва роҳиб чўкиб кетади. Сўнгра шундай ўйлаган шогирдларига қараб “У сеҳр-жоду қилиб, сув устида юрарди. Бу билан сизларнинг имонларингизни бузмоқчи эди. Пойафзалларимни бир-бирига урганимда сеҳр бузилиб, сувга фарқ бўлди. Мусулмонлар сеҳр-жоду қилмайди. Аллоҳу таолодан каромат сўрашга ҳам ҳаё қилишади” дедилар. Шундай қилиб кароматлари билан роҳибнинг сеҳрини буздилар.

Диёрбакрда адлия тафтишчиси бўлган Мустафо Нажот бей исмли бир киши бор эди. У Ваннинг Мукус туманига ишга келди. Бир байрам қуни намоздан кейин туманинг кўзга кўринган кишилари Сайид Фаҳм ҳазратларини зиёрат қилиш учун бормоқчи бўлдилар. Мустафо Нажот бей ҳам улар билан бирга боришни истади. Керакли тайёргарликни кўрганларидан кейин йўлга чиқдилар. Йўл бўйи гурунг қилиб келишади. Арвоснинг яқинидаги Қизил кўприкдан ўтганларидан кейин барчаси бошқача бир маънавий оламга кирдилар. Мустафо Нажот бей бундан қаттиқ таъсирланди. Лекин ўзи ичкилик ичгани сабабли хуржунида икки шиша шароби бор эди. Арвос қабристонининг остидаги бир тошлок жойда буларни бир ерга яширди. Арвосга бориб, Сайид Фаҳм ҳазратларини зиёрат килдилар. Барчаси навбат билан хурмат кўрсатиб қўлини ўпдилар. Нажот бей ҳам қўлини ўпиб, тасаввуф йўлида шогирд бўлиш истагини билдириди. Сайид Фаҳм ҳазратлари унга “Шиша билан тариқат бир жойда жам бўлмайди. Бориб шишаларни синдир, уларни тўкиб ташла, кейин сени қабул қиласман” дедилар. Мустафо Нажот бей шишаларни у ерга яширганини ҳеч ким кўрмаганини ўлади. Лекин Аллоҳу таоло авлиё қулларига каромат билдиради дея ўйлаб ортига қайтди. Шишалардан бирини синдириб ташлаб, иккинчисини сиқилиб кетсанм ичаман, деб қолдирди. Сайид Фаҳм ҳазратларининг ҳузурига келганида “Бориб наригиси-

ни ҳам синдириб, қайтиб келгин” деб буюрдилар. Мустафо “Уни қайф учун эмас, зарурий бўлгани учун қолдирдим. Зарур бўлиб қолса ичаман деб синдирамадим” дейди. Сайид Фахм ҳазратлари “Харомда зарурат бўлмайди” дедилар. Мустафо Нажот бей бориб, у шишани ҳам синдириб ташлади. Сўнгра қайтиб келиб, қўлларини ўпиб, шогирдлари сафига қўшилди. Бундан кейин ичкиликнинг хумори тутмади. У Сайид Фахм ҳазратлари хақида “Бутун Туркияни, Арабистоннинг бир қисмини кезиб чиқдим. Борган жойларимда кўплаган машойихларга дуч келдим. Лекин бу зотдек комил инсонни кўрмадим. Жаноби Пайғамбаримизни ва Асҳоби киромни тамсил этарди. У зотдаги илм, ҳилм, юмшоқлик, викор, латофат ва ҳайбатни ҳеч кимда кўрмадим” деб айтар ва йигларди.

Сайид Тоҳо ҳазратларининг ўғли Сайид Убайдуллоҳ афанди ҳажга бориш орзусида юрарди. Бир куни Ванга келди. Кўнглида “Арабистонда отам Тоҳо-и Ҳаккорий ҳазратларини танийдиганлар кўп. У ёқларда илм сухбатлари бўлади. Ёнимда бир кучлироқ олим бўлиши лозим. Бунга лойиқ бўлган фақат отамнинг халифаси Сайид Фахм ҳазратларидир” деб ўйлади. Уларни ҳам бирга олиб бормоқчи бўлиб, Ванга чақирди. Сайид Фахм ҳазратлари Ванга келгач “Устоз, бирга ҳажга борайлик” деди. Сайид Фахм ҳазратлари узр сўраб “Молиявий ва жисмоний тарафдан имконим йўқ” дедилар. Сайид Убайдуллоҳ афанди “Мол ва пул ишлари менинг бўйнимда. Жисмоний ҳолатингиз бўйича Мавлоно Холид Бағдодий ҳазратларининг “Девон”ига қарайлик, нима чиқаркан” деди. Китобни очганларида Мадина мунаvvара билан алоқадор байтлар чиқди. Ҳажга боришга қарор қилиб, йўлга чиқдилар. Истанбулга бориб, Фотиҳдаги Рашодия меҳмонхонасига қўндилар. Уларнинг Истанбулга келганидан хабар топган замоннинг подшоси Султон иккинчи Абдулҳамид хон уларни саройга меҳмонга таклиф қилди. Саройда меҳмон қилиб, иззат ва икром кўрсатди.

Ўзи авлиё бўлган, олим ва авлиёларни қаттиқ ҳурмат қиласидан Султон Абдулҳамид хон II-чи Сайид Фахм ҳазратларининг сухбатларида бўлиб, унинг дуосини олди. Ўн икки кун Истанбулда меҳмон қилганидан кейин Ҳайдарбошо мавқеигача ҳурматини қилиб, кузатиб қўйди.

Сайид Фахм ҳазратлари ва Сайид Убайдуллоҳ кема билан

Мисрга бордилар. У ердаги олим ва фозиллар билан қўришиб, сухбат қурдилар. Шу даврнинг аҳамиятли илм марказларидан бўлган Азҳар мадрасасидан ётишиб чиқкан олимлар Сайид Фаҳм ҳазратларининг илм ва фазилатдаги устунлигига тан бердилар.

Сайид Фаҳм ҳазратлари хизматида бўлган Ҳожи Умар билан Жоми-ул-Азҳар мадрасасига бордилар. Бир хонага кирдилар. Бу хонада бир олимни жуда кўп китоблар ўргасида олдида битта оқ қофоз ушлаганча ўтирганини кўрдилар. Олим китобларга боқар, лекин олдидаги қофозга хеч нарса ёзолмасди. Сайид Фаҳм ҳазратлари қофоздаги ёзувни бир марта ўқиб, ёд олди. Чунки бир марта ўқиганини ёд олиш унинг хусусияти эди. Олим зот бошини кўтариб “Сиз ўқиганмисиз, илмингиз борми?” деб сўради. Сайид Фаҳм ҳазратлари бироз илм билан шуғулланганини айтдилар. Олим “Сиз бу қофоздаги ёзувнинг маъносини биласизми?” деди. “Ха” деган жавобни олгач, ҳайрат билан “Ажабо! Жоми-ул-Азҳар мадрасаси (университети) бутун шўйбалари (факультетлари) билан бир ҳафтадан бери шу масалани ҳал қилиш учун уриниб ётибди. Раисул-уламо бошчилигида бутун олимлар кеча-кундуз ҳаракат килишмоқда. Лекин ушбу ёзувнинг маъно ва ифодасини тушунишдан ҳалигача ожизмиз” деди. Сайид Фаҳм ҳазратлари “Бу оддий масала” деганидан кейин олимнинг ҳайрати яна-да ошди.

Сайид Фаҳм ҳазратлари бу масалани изоҳлашни бошладилар. Ҳайратлар водийсида кезиб юрган олим хурмат билан туриб, унинг кўлинини ўпди. Дарров қалам олиб, Сайид Фаҳм ҳазратларининг изохини ёзib олди. Манзилини олиб, такрор қўлларидан ўпиб хайрлашди. Сайид Фаҳм ҳазратлари Ҳожи Умар билан ижарага олган уйларига қайтдилар.

Бирордан кейин Жоми-ул-Азҳар мадрасаси раисул-уламоси (ректори) юборган тўрт кишилик олим ҳайати кириб келди. Раисул-уламо тарафидан мадрасага таклиф қилайтганларини айтишибди. Сайид Фаҳм ҳазратлари қабул қилиб, бордилар. Катта бир залда раисул-уламо бошчилигида беш юздан ортиқ олим теран хурмат билан кутиб олдилар. Сайид Фаҳм ҳазратлари билан раисул-уламо ёнма-ён ўтирдилар. Сухбат бошланди. Раисул уламо Сайид Фаҳм ҳазратларидан “Афанди ҳазратлари! Сиз изоҳлаган масала Жомиул-Азҳарда мушкул ва маъноси тушунилмайдиган

масалага айланганди. Жаноби Ҳақнинг ёрдами билан бу мушку-лотдан бизни күтқардингиз. Жомиул-Азҳар сизга катта миннатдор-чилик билдиради” деди.

Кўплаб мушкул масалалар ҳал қилинган савол-жавобли сұхбат соатлар бўйи давом этди. Бу орада Сайид Фаҳм ҳазратлари ёнидаги Ҳожи Умарга тамаки ўраб, тутатишини сўради. Уларга хайрат билан қараб ўтирганлар одида тайёrlанган тамакидан бир неча марта тортиб, ўрнига қўйдилар. Раисул-уламо Сайид Фаҳм ҳазратларидан рухсат сўраб “Мен ҳам чексам бўладими?” деди. Сайид Фаҳм ҳазратлари рухсат берганидан кейин раисул-уламо ҳам бир неча марта тортди. Лекин бу вақт даврадаги олимлар орасида фала-ғовур бошланди. Ораларидан иккита олим яқинлашиб Раисул-уламога “Жаноб, тамакининг қатъий ҳаром эканлиги ҳақида тўртта фатво бергансиз. Энди эса ўзингиз чекяпсиз. Бунинг хикмати нима?” дедилар. Раисул-уламо уларга “Қасам ичаманки, бизнинг илмимиз бу зотнинг илми ёнида денгиздан бир томчидай. Вароъ ва тақвомиз ҳам бу зотнинг varоъ ҳамда тақвоси ёнида мисоли йўқдай. Бу зотга эргашиб, бугундан бошлаб, тамаки чекаман. Демак, мен янглишибман, ҳаром эмас экан. Ҳаром ва гуноҳ бўлганида эди, бу зот чекармиди? Сизларга рухсат. Мендан тамакининг ҳаром эканлигини эшитган барча одамларга ҳаром эмаслигини етказинглар” деди.

Сайид Фаҳм ҳазратларининг сұхбатларида бўлган кишилар ўзларини бу дунёдан узоклашгандек сезишарди. Арабча, форсча, туркча ва бошқа маҳаллий тилларни биларди. Ҳар бир тилдаги маҳорати ёнидагилардан устун эди. Арабча гапирганида эшитгандар Миср Жомиул-Азҳарида етишган деб ўйлашарди. Моддий ва маънавий бутун илмларда теран олим эди. Сайид Абдулҳаким унинг васфларини шундай билдирганди: “У ҳар илмда бир уммон эди. Тубига ҳеч ким етолмади.Faқат ўғли ва халифаси Сайид Муҳаммад Амин у зотнинг даражасидан озгина тушунарди. Ҳатто бир қуни Шайх Саъдий Шерозийнинг “Гулистан”идан бир байт ўқидилар ва изоҳладилар. Бирозини тушундим. Сайид Муҳаммад Амин ҳам бироз тушунди. Сўнгра у ҳам тушуна олмади. Хуллас ўша изоҳнинг ҳақиқат ва нозикликларини ҳеч ким тўла идрок эта олмади.”

Сайид Фаҳм ҳазратлари бир кеча тушида Жаноби Расулуллоҳни кўрдилар. Жаноби Расулуллоҳ унга “Абдулҳакимнинг тарбияси-ни сенга топширдим” деб буюрдилар. Шу амрга биноан, Сайид Абдулҳакимнинг тарбиясига қаттиқ эътибор бериб, уни тасавуф-даги вилояти Аҳмадия даражасига етказдилар.

Сайид Фаҳм ҳазратларининг илғор талабаси Сайид Абдулҳаким афанди унинг сухбатларидан кўп истифода этдилар. Бир кеча шунчалик бекиёс бир сухбат бўлдики Сайид Абдулҳаким бу сухбатда эшитганларини ўзига етарли билиб “Бу сухбат менга етади, оладиган барча нарсани бу кеча олдим” деб ўйлади. Тонг отгач устози ундан қумғонини келтиришни сўради. Абдулҳаким қумғонни олма дарахти тагидаги устозига олиб борди. Шунда ҳазрати Сайид “Абдулҳаким! Бу қандай дарахт?” деб сўрадилар. “Олма дарахти устоз” деган жавобни олгач “Бу дарахтнинг гавдаси, шохлари, шохларида эса мевалари бор. Энди шу дарахтдаги бир олма мевасининг ичидаги уруғини еган қурт мен бутун олма дарахтини еб қўйдим, ундаги барча нарсани олдим деса тўғри бўладими?” дедилар. Шу тариқа Сайид Абдулҳакимга кечкурунги ўйларининг нотўғри эканлигини маълум қилиб, яна-да кўпроқ ғайрат қилиши кераклигини уқтиридилар.

Ҳазрати Сайид талабаларининг энг устуни бўлган Сайид Абдулҳакимга хилофотнома беришдан беш йил аввал биродарларига ёзган мактубда айтдики: “Севгили, қийматли Сайид Иброҳим ва Сайид Тоҳо. Аллоҳу таоло икковингизга ҳам саломатлик берсин. Сизларга кўп дуо ва салом этгандан кейин, билганингиздек Сайид мулла Абдулҳаким ўтган йили кузда бу ерга келиб, дарс олишни бошлаганди. Мен ҳам унинг дарсларини фоят пурдикқат ва синчковлик билан тушунтиридим. У ҳам дарсларда ва ҳаракатларида фоятда диққатли бўлди. Илмдан бошқа нарсага бурилиб қарашига вақт қолдирмадим. Замонимиздаги усул бўйича китобларни тамомлади. Бу фақир восита илмларини, фиқҳ ва ҳадис илмларини ўқитишда устозларимдан қандай таълим олган бўлсам, унга ҳам шундай таълим бердим. Сизлар энди унга укангиздек қараманг. Илмининг шарафини билдириш учун тавозе кўрсатинг. Буларни сизларнинг яхшилигинги ва фойдангиз учун ёзмоқдаман. Бундан бошқа илмга тавозе кўрсатиш Аллоҳу таолога

тавозе кўрсатиш деганидир. Бу қисқа ёзувимдан кўп нарсаларни тушунинглар! Ас-сайид Фаҳм.”

Сайид Абдулҳаким афандига 1882 йили зоҳирий илмларда ижозатнома берганлариdek, 1888 йили тасаввифда Нақшибандия, Қодирия, Сухравардия, Чаштия ва Кубровия йўлларида ҳам хилофот бердилар. Инсонларга исломиятнинг ахкомини ўргатиш билан вазифали қилдилар. Сайид Абдулҳакимга ёзган бир мактубида айтдиларки: “Севгили ўғлим, кўзимнинг нури сайид мулла Абдулҳаким! Сизга чексиз дуоларимни маълум қилгандан кейин айтмоқчиманки, узоқ вақтдан бери сиздан хабар олмаганим учун қалбим маҳзун. Аллоҳу таоло барча яширин нарсаларни билади. У шоҳидки, ҳар доим қалбим сиз билан деб айта оламан. Мени бу маҳзунликдан қутқариш учун кўринадиган ва кўринмайдиган ҳолларингизни тез-тез билдириб туринг. Шу тариқа севги ришталари ўйнатилади. Агар бу ердагиларни сўрасангиз, Аллоҳу таолога ҳамд ва шукрлар бўлсин! Баданимизнинг ва атрофимиздаги роҳатлик ҳамда саломатлик кундан-кунга ортмоқда. Ҳақ таоло биз факирларнинг ва бутун биродарларимизнинг қалбларига саломатлик берсин! Омин. Шайх Абдулҳамид, Шайх Ҳасан ва Сайид Иброҳимга бу факирнинг дуоларини етказинг. Тоҳо афандига ва Мазҳар афандига дуо қиласман. Кимни муносиб кўрсангизз, бу дуоларимни билдириш учун вакилимсиз. Бундан бошқа Наҳрийдагиларнинг тӯғри-эгри барчанинг ҳолларини ёзинг. Бундан ташқари, Несториан (христиан мазҳаби)ларнинг ҳадларидан ошибб, тўрт юз мусулмонни ўлдирғанларини эшитдик. Уларнинг нима қилганликларини ва нима учун қилаётганликларидан ҳам бизни хабардор қилсангиз. Вассалом. Дуогўйингиз гуноҳкор Сайид Фаҳм.”

Бутун умрини исломиятни ўрганиш ва ўргатишга бағишлигар Сайид Фаҳм ҳазратлари вафотидан олти ой олдин сафар тайёр гарлигини бошлаганди. Сухбатларида ҳар доимгидан кўпроқ ўлим ҳақида гапирадилар. Ҳозирда дағн қилинган қабри шарифларининг ўрнига қараб, Арвос қабристонига дағн қилинганларнинг имонли бўлган тақдирда бутун гуноҳлари авфу мағфират қилинишини айтардилар.

Умрининг сўнгги кунларига яқин хасталиклари ортди. Бир жума куни хаста ҳоли билан масjidга бордилар. Шу куни хали-

фаси ва ўғли Сайид Мұхаммад Амин жуда балиғ ва ҳазин хутба ўқиди. Масжиднинг ортидаги чашмагача сағтортган жамоат бу хутбанинг таъсирида маҳзун бўлиб, йигладилар. Сайид Фаҳм ҳазратлари жума намозини ўтирган ҳолатда ўқидилар. Сўнгра Сайид Абдулҳаким, Сайид Мұхаммад Амин, Халифа Дарвеш ва Халифа Али исмли тўрт халифасини хузурига чакириб, шундай васият қилдилар:

“Китобларимни Арвос кутубхонасига ҳадя қилдим. Менинг билишимча, ҳеч кимдан қарзим йўқ. Эҳтиёти шарт, эълон қилинглар. Агар қарз берганлар бўлса, қанча деб иддоа қиласалар ҳам Мұхаммад Амин тараддуд этмасдан берсин. Илмнинг ва Нақшибандия йўлининг ёйилишига ғайрат қилинглар. Сайидим ва паноҳим Сайид ТоҳоҲаккорий ҳазратларининг ҳар йили камида бир марта Ванга бориб, ҳалқни иршод қилиш ҳақидаги менга берган буйруқларини канда қилмай давом эттиринглар...”

Васиятида давом этиб “Мендан кейин кўп фитналар чиқади, аёллардан ҳаё пардаси кўтарилиб, бозор ва кўчаларда кезадилар. Ислом Абдулҳамид хон билан қоимдир” дедилар. Бир муддат Сайид Абдулҳакимга ўгирилиб “Жаноби Ҳақ сизни муҳофаза қилади” ва Иброҳим алайҳиссаломнинг оловда ёнмаганлиги ҳақидаги қиссани гапирдилар. “Аҳли суннат эътиқодининг, Асҳоби киром йўлининг ёйилиши учун кўлимдан келганича қилчалик ажралмасдан хизмат қилдим. Иншааллоҳ масъул эмасман. Тўлиқ тадқиқ қилмагунча асло фатво берманглар. Рухсатлар билан кифояланиб қолманглар. Имкон борича азиматларни асос қабул қилинглар” деб айтганларидан кейин бироз вақт ҳеч кимни ёnlарига қабул қилмадилар. Аллоҳу таолони ёдга олиб, ибодат билан машғул бўлдилар.

Фаҳм Арвосий ҳазратларининг хасталигини эшитганлар узок-яқиндан келиб, зиёрат қилдилар. Даволаш учун табибларни олиб келдилар. Вафот этган куни аср намозини ўтирган ҳолатда ўқиган Сайид Фаҳм ҳазратларининг муборак вужудлари саждадан бош кўтара олмайдиган даражада заифлаганди. Ўғли Сайид Мұхаммад Амин ёрдаи билан бошларини саждадан кўтарди. Бу орада ғам ва қайгу Арвос ҳамда унинг атрофини қоплаган, уй атрофида юзлаб севганлари, шогирдлари у зотнинг соғайиши ҳақидаги хабарни интизорлик билан кутишаётган эди. Шу вақт ранг-баранг кушлар учиб келиб, ҳавода бироз муаллақ туриб, ҳамма тушунади-

ган тарзда ўз маҳзунликларини кўрсатди. Юз минглаб қушлар Арвос устида гир айланиб соябондек соя қилдилар. Шунда гайдан бир овоз “Ё аййутуханнафсул-мутмаиннах...” ояти каримасини охиригача ўқиди. Сайийд Фаҳм ҳазратлари саждадан бошини кўтариб “Ар-Рафиқул-аъла” деб, овоз чиқариб бир калимаи тавхид ўқиганларидан кейин 1895 иили Шаввол ойининг ўн бешинчи, се-шанба куни руҳини таслим этдилар.

Сайийд Фаҳм Арвосий ҳазратларининг Арвосдаги қабри сев-ганлари тарафидан зиёрат қилинмоқда ва баракатларидан ҳамон фойдаланмоқдалар. У зот васила қилиниб, тиланган дуолар қабул бўлмоқда. Фарзанди бўлмаган фарзандли бўлмоқда, хасталар шифо топмоқда.

Уйдан нимага кечаси чиқдингиз?

Сайийд Фаҳм ҳазратлари ҳар иили Ванга келганларида бир муддат қоларди. Ошиқлари тўпланиб, ундан файз олишарди. Одат-да уни жуда севадиган маҳкама бош котиби Аҳмад бейнинг уйида меҳмон бўлардилар. Бу иили Аҳмад бей ҳажга кетганди. Ванга кел-ганида яна унинг уйига қўндилар. Бир кеча ярмида яқинларидан бирини ёнига чақирди: “Дўстларингни уйғот! Ҳозир бу ердан чиқиб, фалон уйга кетамиз” дедилар. У киши “Устоз ярим кечада чиқиб кетсан уят бўлади. Эртага кетсан бўлмайдими?” деди. Сай-ийд ҳазратлари “Йўқ, ҳозир кетамиз. Аҳмад бейнинг ўғилларига ҳам хабар бергин” дедилар. Буни эшишган Аҳмад бейнинг ўғиллари келиб ялиниб-ёлвордилар: “Устоз, биздан бир кусур ўтган бўлса авф этинг. Бизникидан кетманг. Отамиз эиштса қаттиқ ранжиди-лар. Биз унга нима деб жавоб берамиз, лутф қилинг, эҳсон қилинг! Қабоҳатимизни кечиринг!” Роса кўз ёши тўқдилар. Сайийд Фаҳм ҳазратлари “Йўқ, мен сизлардан жуда розиман. Бизга ҳар хизматни ортиғи билан қилдинглар. Сизларга дуода бўламан. Лекин ҳозир кетишимиз керак” дедилар. Аҳмад бейнинг ўғиллари “Сиз қандай муносиб кўрсангиз шундай бўлсин!” дейишиди. Ярим кечаси сев-ганларидан бир бошқасининг уйига бордилар.

Эртаси куни ўғли Муҳаммад Амин афанди «Аҳмад бейнинг ўғиллари жуда хафа бўлишди» деб қолди ва “Отажон, у уйда эрталабгача қолсанак нима бўларди?” деб сўради. Сайийд Фаҳм

хазратлари “Үглим! Энди ҳеч кимга айтмагин. Бу кеча Аҳмад бей Маккаи мұкаррамада вафот этди. Уйи етим уйи бўлди. Мол меросчиларга қолди. Авваллари ҳамма нарсани қўлланиб, еб-ичардик. Чунки Аҳмад бейнинг буларни бизга қувона-қувона тортиқ қилаётганини билардим. Энди эса нотаниш меросчиларнинг ҳақи бўлганидан у уйда бирон нарсани қўлланиш жоиз эмас. Қул ҳақидан сақланиш учун тезроқ чиқиб кетдим” деб жавоб бердилар. Бир ой сўнгра ҳожилар қайтиб, ҳамма келди. Факат Аҳмад бей келмади. “Ярим кечаси Маккада вафот этди” дедилар. Ҳисоблаб кўрсалар, Сайид Фаҳм ҳазратларининг уйдан чиқиб кетган кечага тўғри келарди.

Шайхинг сени ўлдиртмайди

Ваннинг Гурпинор Мұхаммад Пийрон қабиласидан Али исмли бир зот келиб, Сайид Фаҳм ҳазратларига шогирд тушган эди. Бир сафарга чиққанида бир замонлар ўчакишиб қолган душмани бўлган бир кимса йўлини тўсди. Али исмли зотни ўлдириш учун қуролига ёпишди. Энди мўлжалга олганида Али “Мени ўлдирма. Ҳазрати Шайхга (Сайид Фаҳм) шогирд тушдим. Бутун дунёлик ўйлардан қутулдим” деб душманини райидан қайтармоқчи бўлди. Лекин душмани уни тингламай, тепкини босди. Беш дона ўқи бор эди. Барини отди, лекин ҳеч қандай овоз эшитилмагани етмаганидек, Алига ҳам ҳеч нарса бўлмади. Душмани ўқдонга қараб, ўқларини топмади. У ердагилар буни кўриб, ўзларини йўқотиб кўйишди. “Шайхинг сени ўлдиртмайди” деб у жойдан кетишиди.

Али афанди бир муддат ўтиб Сайид Фаҳм ҳазратларини зиёрат мақсадида Арвосга борди. Зиёрат вақтида Сайид Фаҳм ҳазратлари ундан “Қишлоқнинг юқорироғида қаттиқ кўрқдингизми?” деб сўрадилар. Али афанди “Ха, устоз” деди. Сайид Фаҳм ҳазратлари ўтирган пўстакнинг тагидан беш дона ўқ чиқариб, Али афандига бердилар ва “Булар қул ҳақидир. Бўйнимда қолмасин” дея ўқларни эгасига элтиб беришини амр этдилар. Али афанди бу ўқларни эгасига олиб бориб берди. Бу воқеадан ҳайратда қолган ҳалиги душмани қилганларига пушаймон бўлди. Тавба қилиб, Арвосга борди ва Сайид Фаҳм ҳазратларига шогирд бўлди.

Сайид Абдулҳаким Арвосий ҳазратлари

Сўнгги асрда етишиб чиқкан зохир ва ботин илмларида комил, тўрт мазҳабнинг фикҳ илмларида моҳир, буюк олим ва руҳ илмларининг мутахассиси буюк авлиёдир. Силсилаи олиянинг ўттиз тўртинчисидир. Отаси Сайид Мустафо афанди. 1865 йили Ваннинг Бошқалъа туманида туғилди. 1943 йили Анкарада вафот этди. Қабрлари Анкаранинг Боглум ноҳиясидадир.

Отаси Сайид Мустафо афанди ва бутун боболари замонининг олим ва фозил кишилари эди. Имоми Али Ризо бин Мусо Козим авлодидан бўлиб, сайдид эканликлари Ироқдаги шаръий маҳкама дафтарида қайдли. Арвосий оиласи олти юз йилдан бери атрофига зиё сочиб, илм ёйиш ва жамиятда энг устун инсонлик фазилатлари билан намуна бўлиб, халқ орасидаги эътиқодий ва сиёсий бўлиннишларга чек қўйиб келаётган муборак оила.

У илк таҳсилини отасидан олди. Сайид Абдулҳаким Арвосий ҳазратлари Наҳрийда кўрган бир тушидан кейин таҳсилга қаттиқ аҳамият берди. Ўша туши ҳақида шундай деб гапириб берган:

Наҳрий қишлоғида дин ва фан илмларидан таҳсил олаётгандим. Рамазон ойини оиласи билан бирга ўтказиш мақсадида юртимга қайтдим. Ҳали мактабнинг бошланғич китобларини ўқирдим. Рамазон ойининг ўн бешинчи сесланба кечаси тушимда севгили пайғамбаримиз - Расулуллоҳни кўрдим. Баланд таҳт устида рисолат мақомида ўтирардилар. Унинг ҳайбат ва жалоли олдида даҳшатга тушиб, ерга бокиб турганимда ортимдан бир киши секин-аста ўнг томонимдан яқинлашди. Кўз қишим билан унга қарадим. Қисқага яқин ўрта бўйли, чамбар соқолли, ёруғ юзли бир зот эди. Бу зот ўнг қулоғимга зўрға эшигидаган паст овозда фикҳ илмининг хайз масаласидан бир савол сўради: “Ҳайз вақтида бир аёлнинг масжидга кириши жоиз эмаслиги маълум, лекин икки эшикли бир масжиднинг бир эшигидан кириб нариги эшигидан чиқиб кетса бўладими?” Аллоҳ Расулининг ҳайбатидан титраб турган эдим. Саволни такрор сўрамаслиги учун жуда паст овозда “Диннинг, шариатнинг соҳиби шу ердалар” дедим. Мақсадим У зотнинг хузурида ҳеч кимнинг дин масалаларида сўз сўзлай омаслигини

уқдириш эди. Жаноби Расулуллоҳ овозимиз эшитилмайдиган ма-софада бўлишларига қарамай жавобимни эшитдилар. Кетма-кет икки марта “Жавоб беринг!” деб амр қилдилар.

Эртаси кун пешин вақтида отамнинг масжидга борадиган сўқмоғи устида кутдим. Гапим борлигини билиб, ёнимга келдилар. Тушимни айтиб бердим. Юзлари қувончдан порлаб “Сенга мұждалар бўлсин, ўғлим! Оламнинг Фахри сени вакил ва дин илмларини таблиғ этишга масъул қилдилар. Иншаллоҳ олим бўласан. Бутун кучинг билан ҳаракат қилгин!” деб тушимни таъбир этдилар. Отамдан “Коинотнинг сарвари ҳузурида шунча дин масаласи турганда менга айнан ҳайз масаласидан савол берилиши ва бунга жавоб беришим ҳақидаги амрнинг ҳикмати нимада?” деб сўрадим. Отам “Ҳайз фикҳ илмларининг энг қийин, энг чигал масалалсидир. Бундай савол сенинг келажақда дин илмлари жиҳатидан юксак дара-жаларда бўлишингга ишорадир” деб жавоб бердилар.

Ўша тушдан кейин ўн йил муддатда жума кечаларидан бошқа ҳеч бир кечани тўшкақда ётиб ўтказганимни эслай олмайман. Тонг-гача дарс билан шуғулланиб, инсонга керак бўлган уйқуни китоблар устида ўтириб ўтказардим. Инсон тоқати дош бера олмайдиган гайрат ва истак билан ҳаракат қилдим.

Сайид Абдулҳаким Арвосий ҳазратлари фиқҳ, тафсир каби илмларнинг ёнида ўзини маънавий томондан тарбиялайдиган бир раҳбарга шоигрд тушиб орзуси билан ёниб-ўрганарди. Худди шу кунларда улардан олисроқ жойда Сайид Тоҳо-ий Ҳакко-рийнинг халифаси Сайид Фаҳм Арвосийга тушларида жаноби пайғамбаримиз “Абдулҳакимнинг тарбиясини сенга топширдим” деб буюрдилар.

Ниҳоят Сайид Абдулҳаким Арвосий 1878 (х.1295) йили Сайид Фаҳм Арвосий ҳазратларининг ҳузурига қовушди. Устозидан олган илк амр тавба ва истиҳора бўлди. Истиҳора натижасида шундай туш кўрди:

Сайид Тоҳо ҳазратлари масжидда талабаси Сайид Фаҳмга шу амри бераётганди: “Абдулҳакимни олгин, кийимларини ечиб, жавозимат-и хамс чашмаларида ўз қўлинг билан ювгин! Сўнгра айт, иккимизга ҳам имом бўлсин.” Сайид Фаҳм ҳазратлари уни жавозимат-и хамс чашмаларида ювинтириб, қўлини унинг елкаси-

га күйган ҳолда ўнг оёгини ўзи учун тўшалган жойнамозга қўярди.

Бу туш унинг шогирдликка қабул қилинганига далолат қиласарди. Таъбирга муҳтож қисми фақат «жавозимат-и хамс» таъбири эди. Жавозим жазмнинг кўплиги бўлиб, қатъий деганидир. Хамс, яъни беш сони эса, олами амрнинг, латифанинг тасфиясига ишора эди. Тушнинг бошқа таъбирга муҳтож бўлмаган ойдинлиги - алоҳида бир илоҳий лутф ва чексиз эҳсон эди.

Сайид Абдулҳаким Арвосий ҳазратлари кўрган бу тушининг таъсирида кучли ишқ ва истак етовида илм ўрганиб, илмда юқсалганидек Сайид Фаҳм ҳазратларининг сұхбат ва таважжуҳлари билан кўнглини нурлантиришга ҳам мұяссар бўлди.

Юксак таҳсилини замонининг энг буюк олим ва авлиёси Сайид Фаҳм Арвосий ҳазратларининг ҳузурида тамомлади. Ҳижрий 1300 йил бошида илми сарф, нахв, мантиқ, мунозара, ваъд, баён, маоний, бадиий, балоғат, калом, усул-и фиқҳ, тафсир, тасаввуф, улуми хикамия, яъни ҳикмат-и табийя (физика, биология), ҳикмати илоҳия, риёзия (математика, геометрия), ҳайъат (астрономия) каби зоҳир илмларида ижозат (диплом); тасаввуфнинг Накшибандия, Қодирия, Кубровия, Сухравардия ва Чаштия йўлларидан хилофат олдилар. Бошқалъя ноҳиясида ўттиз йил тадрис ва иршод билан машғул бўлдилар. Яъни дарс бердилар ва инсонларга Аллоҳу таолонинг амр ҳамда тақиқларини ўргатдилар.

1914 (х.1332) йили Биринчи Жаҳон уруши бошланиб, руслар шарқий Онадўлини (Онадўли - Анатолия яримороли, яъни Усмоний давлатининг ҳозирги Туркия худудларидан иборат қисмининг туркча номи) ишғол этгач, Бошқалъядан ҳижрат қилиб Ироқقا, у ердан Адана, Эскишаҳар ва 1919 (х.1337) йили Истанбулга келдилар. Аюб Султон мавзесида аввал мадрасага, сўнгра Кумушсуви тепалигидаги Мургазо афанди даргоҳига жойлашдилар. Қашгарий ҳонақоҳи машиҳати (Усмонли давлатининг дин ишлари бўлими)га тайинландилар. Ислом халифаларининг ва Усмонли султонларининг сўнгиси бўлган Султон Ваҳидаддин тарафидан 8 Зул-қаъда 1919 йилги (х.1337) фармон билан мадрасаси мутахассисин деб номланувчи илоҳиёт факультетига тасаввуф мударриси, яъни ординариус профессори қилиб тайинландилар.

Онадўлида жанг қилаётган Кувва-и Миллияning (Усмонли миллий қўшинлари) ғолиб келиши учун пул, мол ва дуо билан

ёрдам этилиши, қўлига қурол тута оладиганларнинг сафарбарлиги учун халқни ташвиқ қилиб, кўплаган кишиларни Онадўлига юбордилар. Истиқлол урушига катта ёрдам кўрсатилишига сабаб бўлдилар. Узоқ вақт иршод, ваъз ва таълим билан машғул бўлиб, халифалик тугатилгач, хукуматни қўлга киритган дин душманни раҳбарият томонидан умрларининг охирида Измирга сургун қилиндилар. Измирда қийин шарт-шароитлар ва қарилек туфайли касалландилар. У ердан Анқарага келтирилди. Анқарага келтирилгандан бир неча кун ўтиб, 1943 йили 27 ноябрь (х.1362) санасида ташвишларга тўла бу дунёдан охиратга кўчдилар. Анқарапнинг шимолидаги Боғлум ноҳиясига дағн этилдилар. Қабрлари шу кунгача зиёрат қилиниб, хузурларида қилинаётган дуолар қабул бўлмоқда.

Сайид Абдулҳаким Арвосий жисмонан мўътадил ва камчилик-эзи Абдулҳаким Арвосий жисмонан мўътадил ва камчилик-эзи. Буғдой рангли бўлиб, пешонаси кенг ва очик эди. Қошлари ҳилолдай (яримой) бўлиб, ингичка ва хушбичим эди. Нурли кўзлари йирик-йирик эди. Бурни меъёрдан бироз катта эди. Юзи озғин бўлиб, соқоллари қалин эди. Алп қоматли бўлиб, инсонларда хурмат уйғотувчи викор ва ҳайбати бор эди.

Ҳар бир ҳол ва ҳаракатларида исломиятга тўлиқ амал килардилар. Жуда камтар бўлиб, ҳеч вақт “Мен” демасдилар. Жуда ҳайбатли ва вазмин, меҳмондўст эдилар. Атрофига ёрдам беришдан бениҳоя завқ олардилар. Зиёратларга борар, меҳмондорчиликка тақлифларни қабул қиласдилар.

Сайид Абдулҳаким Арвосий дин илмларида ва тасаввуфнинг нозик маърифатларида мисли бир дарё эдилар. Университет ходимлари, фан ва давлат одамлари ечими ўйқ деб ўйлаган қийин масалаларни сўрагани келар, дарсларида бир соатча ўтириб, ҳали савол бермасдан жавобини олиб ортларига қайтишарди. Таважжух ва муҳаббатини қозонгандар ҳисобсиз кароматларини кўтардилар. Жуда камтар эдилар. Аюб Султон, Фотих, Боязид, Бакркўй, Бейўғли маҳаллаларида Оға Жомеи шарифлари курсиларида узоқ йиллар давомида Истанбул халқига илм ўргатдилар. Султон Салим жомеси ёнидаги Сулаймония мадрасасида тасаввуф мударрис (профессори)лигига “Ар-риёд-ут-тасаввуфия” китобини таълиф қилдилар. Тасаввуф ҳақида рисола ҳажмида турли-турли мактублари бор. Мавлуд ўқиши ва тасбех қўлланишнинг бошланғич ҳамда шаръийлиги ҳақида бир рисола, «Робита-и шарифа» рисоласи, «Саҳоба-и

киром» ва «Аждод-и пайгамбари» рисолалари, «Ислом ҳуқуки», «Кашкул» ва «Сафари охират» номли асарлари, арабча, форсча ва туркча шеърлари жуда қийматлидир.

У зот томонидан тарбиланиб етиштирилган, мумтоз дин одамлари орасида энг салоҳиятлиси, турли дин ва фан китобларининг муаллифи, фармацевт, кимёгар ва фахрий ўқитувчи, ҳарбий унвон соҳиби Ҳусайн Ҳилми Ишиқ жаноблариридир. Бу зот 1929 йилдан 1943 йилгача Абдулҳаким Арвосий ҳазратларидан дарс олганлар. Арабча ва форсчадан таржималар килиб, мусулмонларга хизмат қилиш учун ҳаракат қилганлар. Туркча, арабча, форсча, немисча, французча ва инглизча билан бир қаторда бошқа тилларда ҳам турли мавзуларда дин китобларини нашр этдилар. У зотнинг бутун илм ва файзини Абдулҳаким Арвосий ҳазратларидан олганлиги асарларида ёритилган.

25 йил аввал кўрган тушдаги одам

Сайид Абдулҳаким афанди 1897 йили ҳаж вазифаси билан Ҳижозга келганларида аввало Мадинага кириб, жаноби Пайғамбаримизниң қабри шарифини зиёрат қилдилар. Ёнида Ҳожи Умар афанди исмли шарифлар авлодидан бир зот бор эди. Бир куни у билан бирга муборак Равзада шом намозидан кейин юзини саодат панжарасига буриб, ғоят одоб ва хурмат билан турганларида ўнг тарафида ўтирган Ҳожи Умар қулоғига эгилиб, секин “Рафиқам шу онда узр соҳибаси. Шу боис Пайғамбар масжида га зиёратта киролмайди. Боб-ус-саломдан кириб, Пайғамбаримиз ҳузурларида бир салом бериб, Боб-и Жибрилдан чиқиб кетишига шариат рухсат берадими?” деб қолади. Сайид Абдулҳаким Арвосий ҳазратлари шу онда 25 йил аввалги туши ёдига тушиб, кўркувдан қалтираб кетдилар. Ҳожи Умарнинг юзига яна бир марта ўгирилиб боқдилар. Ҳа, 25 йил аввал тушида кўрган киши мана шу зот эди.

Паст овозда “Бу саволга жавоб бериш учун мен масъулман!” дедилар. Лекин тушларида бўлганидек жаноби Расулуллоҳнинг ҳузурларида турғанлари туфайли ҳозир жавоб беролмаслигини билдирилар. Боб-и Раҳмадан ташқарига чиқканларидан кейин саволга жавоб бердилар, ҳамда 25 йил аввал кўрган тушларини бутун тафсилоти билан айтиб бердилар.

Султоннинг дуо ва ёрдам сўраши

Султон Ваҳидаддин хон уни жуда севар, қаттиқ ҳурмат қилиб, дуоларини истарди. Абдулҳаким афанди ҳазратлари шундай баён қиласидилар:

Ватанимизнинг бир қисми ишғол остида бўлиб, ёвга қарши кураш бошланган кунлар эди. Истанбулнинг Бешиктош самтида Синонбошо масжидидан ваъз айтиб чиқаётган эдим. Эшик олдида турган сарой аравасидан бир амалдор тушиб “Ал малику йақрауқассалом ва йадука илаттаом”, яъни “Султон сизга салом айтмоқда ва ифторликка чакирмоқда” деди. Арава билан саройга кетдик. Мехмонга Истанбулнинг танилган воизлари, имомлари чакирилган эди. Таомдан кейин раис келиб “Султоннинг саломи бор. Барчангиздан илтимос қилмоқда. Онадўлида кофирларга қарши жанг қилаётган кувва-и миллияning ғолиб келиши учун дуо қилишингизни ва Онадўлидаги мужоҳидларга пул ва дуо билан ёрдам беришлари, кўлига курол олишга қодир кишиларнинг аскар сафига қўшилишлари учун халқни ташвиқ қилишингизни илтимос қилмоқда” деди. Бу амрга биноан, кўплаган кишиларни Онадўлига юбордим. Кўп ёрдам кўрсатилишига сабаб бўлдим.

Бир куни Султон Ваҳдаддин хон рамазони шариф ойида Хирқа-и саодат (пайғамбар либоси сақланётган масжид) турган хонани зиёрат қилмоқчи эди. Сайийд Абдулҳаким афандини ҳам чақирилди. Бошқа қўзга кўринган давлат ва дин одамлари ҳам шу ерда эди. Бу воқеанинг давомини хизматларини кўрган Шокир афанди шундай айтиб беради:

Султон Ҳирқа-и саодат турган хонанинг эшиги олдига келганида “Абдулҳаким афанди қаерда?” деб сўради. У ерда тўпланган одамлар бир-бирларига қарашди. Бу исмда ҳеч кимни танимасдилар. Ортдагиларга хабар бердилар. Афанди ҳазратлари жавоб берар-бермас “Султон сизни кутмоқда” деб дарров йўл очдилар. Султон билан ёнма-ён бири дунё, бири охират султони сифатида Султонул-анбиё муҳтарам Пайғамбаримизнинг саодатли ҳирқалари турган хонага кирдилар. Биргаликда зиёрат қилдилар. Чиққанларидан кейин баракат сифатида султон у ердагиларга биттадан рўмолча, устозимзга эса иккита рўмолча ҳадя этди. Мен ташки эшикда Абдулҳаким афандини кутиб турардим. Келиб, зиёратлари ҳақида хурсанд бўлиб гапириб бердилар. “Султон барчага биттадан, мен-

га эса иккита рўмолча берди. Бунинг биттаси сеники” дея бирини менга бердилар.

Абдулҳаким Арвосий ҳазратлари сиёсатга умуман аралашмаган, сиёсий фирмаларга кирмаганди. Халқнинг эътиқодий ва сиёсий гурухларга бўлиншишига қарши эдилар. Талабалари ундан тасаввух мактаблари ва даргоҳларнинг бекилиши ҳақида сўраганларида “Хукumat даргоҳларни эмас, бекор ётган, бўш маконларни беркитди. Бу муборак илм масканлари харидор топмагач ўз-ўзларини анча олдин беркитганди” деб жавоб бергандилар. Бу муҳим жавоб, ўша кунларнинг умумий маънода мадраса ва даргоҳларнинг ёпиб ташланиши ҳақидаги ташхисларнинг энг гўзалидир.

Қонунларга қаттиқ риоя қилар, ҳар ваъз-насиҳатларида ҳам буни тавсия қилишни канда қилмасдилар.

Абдулҳаким афандининг еб-ичиш, юриш-туриш, гапириш, сукут сақлаш, кулиш, ийглашлари ҳар доим исломиятга ва жаноби Расулуллоҳнинг ҳолига мос эди. Унинг овқатланишини кўрган одам шунчаки емади дейишмасин деб емоқда деб ўйларди. Кам ер, луқмаларни кичик олар ва шошилмай, чайнаб ердилар. Яқинлари унинг ўттиз йилдан бери қайтула қилаётганида, ухлаётганида чалқанча ёки чап ёни билан бир марта бўлса ҳам ётмаганини айтишарди. Доим ўнг ёни билан, ўнг қўлининг ичини ўнг ёноғига босиб ётардилар. Ҳар бир ҳолати истиқоматга мос эди. Ўзлари ҳам доимо “Истиқомат, яъни Аллоҳу таолонинг ёқтирган йўлида бўлиш кароматдан устундир” сўзини қайта-қайта такрорлардилар.

Жуда камтар эдилар. Бирон даврада «мен» деганларини эшигган одам топилмасди. Ҳар гал Ислом олимларининг исми аталганди “Бизлар у буюкларнинг ёнида бўлсак, кимсан деб сўралмаймиз, йўқ бўлсак, қаердасан деб изланмаймиз ҳам” ва “Бизлар у улуғларнинг ёзувларини тушуна олмаймиз. Фақат баракатланиш учун ўқиймиз” дердилар. Ҳолбуки ўзлари айнан ўша илмларнинг мутахассиси эдилар.

Абдулҳаким Арвосий ҳазратларининг қийматли сўзларидан баъзилари:

“Ҳар бир пайғамбар ўз замонида, ўз юртида, ўз қавмининг барчасидан ҳар томонлама устундир. Лекин Муҳаммад алайҳиссалом эса, ҳар замонда, ҳар мамлакатда, яъни дунё яратилганидан то

киёматгача келган ва келадиган бутун мавжудотдан ҳар томонлама баланддирлар. Ҳеч бир одам, ҳеч бир томондан Ул сарвардан юқори эмас. Юқори бўлиши мумкин ҳам эмас. Хоҳлаганини хоҳлаганидай яратётган Раббимиз Ул зотни шундай яратган. Ҳеч бир одам боласининг Расууллоҳни мадҳ этадиган куч-кудрати йўқ. Ҳеч бир инсоннинг Уни танқид этадиган иқтидори йўқ.”

“Агар Ҳақ таолонинг ҳокимлигини тан олган ҳолда, омонат ва хавфсизликка футур етказмасдан меҳнат қилсангиз, бир-бирингизни шунчалик севиб, бир-бирингизга шунчалик меҳр-оқибатли биродарларга айланасизлар. Сизнинг бу биродарлигингидан Аллоҳу таолонинг марҳамати нималарни яратмайди. Сиз эришган, сизга насиб бўлган ҳар бир неъмат Ҳаққа имоннинг ҳосил қилган биродарликнинг натижаси ва Аллоҳу таолонинг марҳамати ҳамда эҳсонидир. Сиз чекаётган ҳар бир мусибат, дард ва фалокат эса, фақат жаҳлнинг, нафратнинг ва душманликнинг натижасидир. Булар эса, Ҳақни танимасликнинг, зулм ва ноҳақликнинг жазосидир.”

“Буюкларнинг сўзи – сўзларнинг буюгидир.”

“Авлиёларнинг сўзларида раббоний таъсир бор.”

“Инсонни қуршаб олган ғам-ташвишларнинг бирламчи сабаби Ҳаққа қарши ширк ва мушриклиқдир. Илм-фан ривожлангани ҳолда одамларнинг келажагига хавф туғдираётган фасод зулмати фақат ширқ, имонсизлик, ваҳдатсизлик (имон ва амалда тарқоқлик) ва ўзаро бемехрликнинг натижасидир. Башарият қанчалик ривожланса ҳам ўзаро севиб-севилмагунча изтироб ва фалокатдан кутула олмайди. Ҳақни танимагунча, Ҳақни севмагунча, Ҳақ таолони ҳоким билиб, Унга тўп-якун қуллик қилмагунича одамлар бир-бири билан меҳр-оқибат қилиб, севиша олмайди. Ҳақдан ва Ҳақ йўлдан бошқа ҳар нимаики ўйлаб топилса, барчаси айрилиқ ва паришонлик йўлидир.”

“Мусулмонларнинг ўрганиши керак бўлган илмларга Улуми исломия (мусулмонлик илмлари) дейилади. Ислом дини амр қилган бу илмларни Расууллоҳ алайҳиссалом иккига ажратиб тушунтирганлар. Бири “Улуми нақлия” яъни дин илмлари, иккинчиси “Улуми ақлия” яъни фан билимларидир. Дин илмлари инсонни дунёда ва охиратда хузурга, саодатга элтадиган илмлардир.

Булар ҳам иккига ажралади: “Улуми олийя” яъни юксак дин илмлари ва “Улуми ибтидоия” яъни қўшимча, ёрдамчи илмлар. Ислом илмларининг иккинчи қисми бўлган ақл билимларининг, яъни тажрибавий фан илмларни яхшилаб ўрганиш нозик ва тегран дин илмларини осон тушунишга ёрдам беради. Математика ва физикани ўрганиш дин билимларини қувватлантиради. Астрономия, математика ва геометрия динга ёрдамчи билимлардир. Тажрибавий физикадаги (тажриба ва исботга асосан мос келмаган) бир неча янгилиш теория ва гипотезадан бошқа барчаси динга мос келмоқда, имонни қувватлантирумокда. Илоҳий физика (метафизика) соҳасида илгари сурилган баъзи бузук қарашлар динга мос келмайди. Бу илмлар ўзлаштирилса, дин илмларининг ақлий илмларга мос тушадиган ва ақлий илмлар билан ҳал этила олмайдиган нозик томонлари ва сабаблари ойдинлашади.

“Куръони каримдан ва Расул алайхиссаломнинг хадиси шарифларидан кейин энг қийматли китоб имоми Раббоний ҳазратларининг “Мактубот” китобидир. Ҳанафий мазҳабида энг мукаммал ва энг қийматли фикҳ китоби Ибн Обидиннинг “Дурр-ул муҳтор ҳошияси”дир. Шоъбеийда “Тухфат-ул-муҳтоҷ” китобидир.”

“Ислом дини - Аллоҳу таолонинг Жаброил исмли фаришта воситаси билан севгили пайғамбари Муҳаммад алайхиссаломга юборган, инсонларнинг дунёда ва охиратда роҳат-фароғатда бўлишларини таъминлайдиган усул ва қоидалар тўпламидир. Бутун устунликлар, фазилатлар, фойдали нарсалар исломиятнинг ичидадир. Эски динларнинг очиқ ва яширин бутун яхшиликларини исломият ўзида мужассам қилган. Бутун саодатлар муваффақиятлар Исломдадир. Ислом ақл қабул қила оладиган асос ва ахлоқлардан иборатдир. Яратилишида бекусур бўлганлар (табиатида ёмонлик бўлмаганлар) Исломни асло рад қилмайди ва ундан нафратланмайди. Исломиятнинг ичиди ҳеч қандай зарар йўқ. Исломиятдан ташқарида эса, ҳеч бир манфаат йўқ ва бўлмайди ҳам.”

“Сўнгги вақтларда тасаввуф мактаблари бўлмиш хонақоҳ ва дагоҳлар жоҳилларнинг қўлида қолди. Диндан, имондан хабари бўлмаган кишиларга «шайх» дейилди. Дин душманлари ўша сохта шайхларнинг сўзлари, ракс ва ох-ух қилиб бақиришиб қилаётган

«зикр»ларини баҳона қилиб, динга хурофтлар аралашган деб Исломга бўхтон қилдилар. Ваҳоланки, бузук тариқатчиларнинг сўзларини, ишларини дин деб билиш, уларни тасаввуф улуғлари билан чалкаштириш қатъиян нотўғри. Бу диннинг нима эканлигни билмаслик, уни умуман тушунмаслиқдир. Динда сўз соҳиби бўлиш учун аҳли суннат олимларини таниш, бу буюкларнинг китобини ўқиб, яхшилаб тушуниш ва тушунганини бажариш керак. Агар ҳаётда бундай олим топилмаса, дин душманлари майдонни бўш билиб, дин олими қиёфасига кириб олишади. Ваъзлари, китоблари билан ёшлиарнинг имонини ўғирлаб, миллат ва давлатни фалокат ёқасига судрашади.”

“Тоза ва янги либос кийинглар. Борган жойингизда одобахлоқингиз, сўзларингиз билан исломнинг викорини, кийматини кўрсатганингиздек кийимингиз билан ҳам ҳурмат ҳисси уйғотинг.”

“Ҳалолдан ҳар хил лаззатли таомлар билан ва тотли, совуқ шарбатлар билан баданингизни роҳат тутинг.”

“Аллоҳу таоло ҳамма нарсани бир сабаб билан яратмоқда. Ўша сабабларга иш бажара оладиган таъсир ва қувват бахш қилган. Бу қувватларга табиат қувватлари, физика, кимё ва биология қонунлари деймиз. Бир ишни бажаришимиз, бир нарсани қўлга киритишимиз учун ўша ишнинг сабабларига мурожаат қилишимиз керак. Масалан буғдой ҳосил бўлиши учун ерни ҳайдаб, экиб, ўриб олишимиз керак. Инсонларнинг бутун ҳаракатлари, ишлари Аллоҳу таолонинг мана шу одатига бўйича рўй бермоқда. Аллоҳу таоло севган инсонларига яхшилик, икром кўрсатиш учун ва ашаддий душманларини алдаш учун уларга одатидан ташқари, сабаблиз ҳам нарсалар яратиб беради.”

“Бир вақт намозни қазога қолдиргандан минг марта ўлишни танлардим.”

“Намоз ва яна намоз, қаерда ва қандай шароитда бўлсангиз ҳам мутлақо намоз ўқинг.”

“Энг улкан одоб. илоҳий худудга риоя қилишдир.”

“Аллоҳу таоло бир қулига имон берган бўлса, ҳамма нарсани берибди. Имон бермаган бўлса, ҳеч нарса бермабди.”

“Бизнинг мажлисимизда бўлғанлар индамай ўтирасалар ва суктдан бошқа нарса кўрмасалар ҳам, дин баҳсида ўзини олим са-

наганларнинг хатоларини кашф этадилар.”

“Куръони карим шифодир. Лекин шифо - сув келаётган ариққа боғлиқ. Ифлос ариқдан шифо келмайди.”

“Ҳақиқий қаромат – қароматни яширишдир. Бундан ташқарисида кўринганлар авлиёнинг ирова ва ихтиёрида эмас. Демак, илоҳий ҳикмат шуни тақозо этган.”

“Аллоҳу таоло сирини ишонганига билдиради. Билган сўзламайди, сўзлаган билмайди.”

“Аҳмоқлик – бир ҳатосидан сабоқ олмай, қайта тақрорлашдир.”

“Дин илмлари – дунё ва охиратда хузурни, саодатни қозонтирадиган билимлардир.”

“Аллоҳу таоло хоҳлаганини қилади. Истаса сабаб билан, истаса сабабсиз, хоҳлаганига азоб ёки лутф қилади. Энг чиройли ва тӯғри бўлган нарса Унинг хоҳишидир.”

“Аллоҳу таоло бизга раҳмати билан муомала қилсин. Агар адодати билан муомала қиладиган бўлса, барчамиз ёниб кул бўламиз.”

“Риё бўлмасин деб жамоатдан қочадиганлар ўзга бир риё ичидадир.”

“Илм жоҳалатни йўқотади, аҳмоқликни эмас.”

“Жамиятдаги рух хасталикларининг сабаби имоннинг нуқсонлигидандир.”

У зотнинг талабаларидан баъзилари илм дарёси бўлган бу буюк авлиёдан қуидаги сўзлар ва манқибаларни нақл этганлар:

Шогирдларидан Ҳофиз Ҳусайн афанди баён қилади:

Истанбулда таҳсил олдим. Арабча ва форсчани яхши билардим. Ҳар қандай даврада ва мавзуда сўз соҳиби эдим. Бир куни мени Абдулҳаким Арвосий ҳазратларининг олдига олиб бордилар. Мақсадим у ерда ҳам сўз соҳиби бўлиш эди. Унга яқинроқ бир курсига ўтиредим. Суҳбат бошланди. Дарҳол курсида ўтиришдан уялиб, пастга тушдим. Суҳбатда умрим бино бўлиб умуман эшитмаган ва билмаган нарсаларим ҳақида гап кетарди. Давранинг тўрида У зотга яқин жойда ўтиришдан хаё қилиб, бироз ортга чекиндим. Яна бироз, яна бироз сурилиб, ниҳоят ўзимни эшик остонасида кўрдим. Озгина чекинсам ташқарига чиқиб кетадиган дараражага келганди. Аслида мен анча йиллардан бери шайхлик қилаётган ва анча шогирди бор одам эдим. Саййид Абдулҳаким Арвосийни кўргач шу холим билан шогирд бўлишдан ортиғига лойик

эмаслигимни тушуниб етдим ва шогирдларимга бориб “Сайид Абдулҳаким Арвосийни кўриб, таниб шайхликнинг нима эканлигини энди тушундим. Унинг этагига ёпишишдан бошқа ишим қолмади” дедим. Бу буюк зотга шогирд бўлиш шарафига мұяссар бўлдим.

Ўттиз йил давомида ёнидан ажралмаган яқини Шокир афанди хикоя қиласиди:

Бир куни бомдодда даргоҳнинг масжидида намоз ўқиётгандик. Афанди билан иккимиз эдик. Ҳар доимгидек мени имомликка ўтказдилар. Масжиднинг кириш қисми ойнаванд бўлганидан дахлиздаги ўтирадиган жойдан масжиднинг ичи бемалол кўринарди. Биз намозга тайёрланаётгандан аёлим дахлизга чой тайёрлай бошлади. Намоз ва дуо қилиб, дахлизга ўтдик. Самоварнинг ёнида иккита пиёла ўрнига бир даста пиёла турибди. Аёлимга нимага иккита пиёланинг ўрнига шунча кўп пиёла келтирганини сўраганимда у “Қизиқ! Орқаларингизда катта жамоат бор эди. Энди тарқаб кетибди” деди.

Талабаларидан Илёс афанди айтади:

Бир куни қари бир аёл дурадгорлик устахонамга келиб “Бир хонали уйим бор. Ёнига иккинчи хона қўштирияпман. Уни ижара-га бериб, шу билан тириклил қиласман. Пулининижар ҳакидан бериш шарти билан менга бир эшик билан бир дераза ясад беррасанми?” деди. “Эртага келинг, гаплашамиз” дедим. Мақсадим Абдулҳаким Арвосий ҳазратлари билан маслаҳатлашиш эди. Аср вақти даргоҳларига бордим. Ҳолимни сўрадилар. “Мижозлар келиб турибдими?” дедилар. “Ҳа, келиб турибди” дедим, лекин бугун келган кампир ҳакида сўраш бутунлай ёдимдан кўтарилиганди. Бирордан кейин “Буюртма бераётгандар борми?” дедилар. “Бугун бўлмади” дедим. “Аёл mijozlар ҳам келиб турибдими?” дедилар. Яна ёдимга тушмади. Шунда “Бугун келган кампирнинг буюртмасини ишлаб бергин!” дедилар. Фақат шундагина ҳалиги кампир ёдимга тушиб, қизардим.

Бир куни Боязид масжидида вაъз айтәётиб, мавзуга умуман алоқаси бўлмаган ҳолда “Сизлардан бирингиз уйига борганини фарзандингиз томга чиқиб, капитар қувиб юрганини кўрса, бакирмасдан, мулојимлик билан “Болам, қара сенга нима обкелдим, ширинлик олдим” деб аста уни тушириб олсину уйга олиб кир-

гандан кейин койисин” дедилар. Ваъз тинглаб ўтирган Оқхисорли бир зот “Бунинг ваъзга нима алоқаси бор” деб қўнглидан ўтказди. Ваъздан сўнг уйига келиб қараса, фарзанди томга чиқиб, капитар тутмоқчи бўлиб, чопиб юрарди. Бола уч-тўрт яшар эди. У капитарга қизиқиб. Том четига яқинлашиб қолган эди. Бу зот шу заҳоти Абдулҳаким афандининг насиҳатларини эслади ва айтганларидек килди. Бола томдан йиқилишдан қутулиб қолди.

Шоир Нажиб Фозил гапириб берган воқеа:

1941 йил... Немислар чегарамизга келган. Мен бир газетада чиқкан мақоламда ёзганимдек иккинчи Жаҳон урушига киришимиз аниқ деб ишонардим. Бир гал гап очилиб, бу масалани у ҳазратнинг ҳузурларида ўзимча асослаб беришга уриндим. Лекин лутф қилиб охиригача эшитдилар. Ёнларида яқинларидан бир неча киши ва адвокат Маҳмуд Вазирўғли исмли уни севадиганлардан бир зот ҳам бор эди. Урушга аралашишга мажбурлигимизни ҳисобкитоблар йўли билан кўрсатиб, тушунтирадим. Абдулҳаким Арвосий ҳазратлари менинг гапимни охиригача тинглаганларидан кейин “Урушга катнашмаймиз. Лекин Биринчи Жаҳон урушида бўлганидек яна қимматчилик ва талон усули чиқмаса” дедилар. Айтганларидек бўлди. Давлатимиз урушга аралашмади, лекин қимматчилик ва талон усули халқни қаттиқ қийнади. Маҳмуд бей менга бу кароматни қайта-қайта такрорлар ва “Даҳшат, даҳшат... Еттидан етмишга ҳамма урушга аралашишимизни кутаётганда “Урушга кирмаймиз” дедилар ва ҳеч ким талон усулини кутмаганида “Талон усули бўлади” деб айтишлари катта каромат” дерди.

Форук бей баён қиласиди:

Бундан бир неча йил аввал ўғлим Навзод шу пайтда яшаётган хонадонимизнинг балконидан пастга бетон заминга қулаб тушди. Боламни кома ҳолатида бир касалхонага жойлаштиридик. Ўзига келди. Лекин ақлий малакаларини йўқотган эди. Истанбулга олиб бордик. Бутун асаб докторлари ва психиатрларга кўрсатдик. Барчаси умид йўқлигини айтишди. Боланинг ҳақиқатан кирди-чикдим бўлиб қолганди. Бир грек доктори шизофрения деб ташхис қўйди-ю даволаб бўлмайди деб хукм чиқарди. Балоғат ёшидаги фарзандимни катта амакиси Абдулҳаким афандининг қўлларига топширдим. Бола даргоҳда қирқ кун қолди. Бу муддат ичидаги назарлари остида ушладилар. Лекин “Маҳзунман бирода-

рим, маҳзунман” дәя қайғуриб, ишни Аллоҳу таолога ҳавола этдилар. Қирқ кундан кейин Навзод шундай бир баданий ва руҳий сиҳҳатга эришдики, бошига ҳалиги иш келишидан олдин ҳам унчалик соғлому зийрак бўлмаган. Ўқишга кириб, ҳукуқ факультетини тутгатди. Сув хўжалиги вазирлигида адвокатлик вазифасида ишлади ва шу ердан нафақага чиқди. Абдулҳаким афанди жияни бўлган Форук Ишиқ афандини жуда севарди. Бирорни мақтамоқчи бўлсалар “Форуқдан бошқа, барчамиздан яхши” деб таърифлардилар. Форук бейнинг қабри Абдулҳаким Арвосий ҳазратларининг оёқ тарафидадир.

Боязид масжида Эрзинжон зилзила фалокатидан бир ҳафта олдин “Аллоҳу таоло ошкора зино бўлаётган жойларга зилзила билан жазо беради. Масалан Эрзинжон” деб сукут сақлагандилар. Ҳеч ким ўша пайтда бу гапни тушуммаган, лекин бир ҳафтадан кейин эшитганлар “Субҳоналлоҳ, катта каромат гувоҳи бўлибмизу тушуна олмабмиз” дедилар.

Талабаларидан Тоҳир афанди ҳикоя қилган:

Абдулҳаким Арвосий ҳазратлари айтдиларки: “Авлиёнинг ҳузурига тўлиб борган одам бўш, бўш борган эса, тўлиб қайтади.” Бир куни менга “Тоҳир афанди, уйингда китоб қолмасин, китобларни олиб бошқаларга бергин” дедилар. Уйга бордим. Жавонимга тизиб қўйган бир-биридан чиройли ва мен учун қиммат китобларимни бергани кўзим қиймади. Амрларини бажарган бўлайнин деб, бир неча китобни қўни-қўшнига тарқатган бўлдим. Хуфтондан кейин ухлагани ётдим. Абдулҳаким афандини тушимда қўрдим. У “Тоҳир, китобларни чиқардингми?” дедилар. Уйғониб кетиб, ўрнимдан турдим. Таҳорат олиб, икки ракат намоз ўқиб, яна ётдим. Ҳали ухламагандим, Абдулҳаким Арвосий ҳазратлари яна келиб “Китобларни ҳалиям бериб юбормадингми?” деб аччиқландилар. Кўркиб ўрнимдан секириб турдим. Дарров бутун китобларни уйдан ташқарига чиқардим. Сўнгра келиб ётдим. Шундагина тинч ухлай олдим. Кейин тушундимки, бизни тарбия килиш учун китоблардан узоқлаштириб, менда бўлганларни олиб, ўзида бўлганларни бизга бериш учун бу йўлни тутган эканлар.

Қачон Абдулҳаким Арвосий ҳазратларининг олдига борсам, Зиё бей ёнида ўтиради. Зиё бейга бир китоб берар, ўқитар ва изоҳ этардилар. Бир куни яна шундай сухбатда Зиё бейга китоб

ўқитиб, ўзлари изоҳлаб ўтирган эдилар. Кўнглимдан “Менинг арабчам ва форсчам Зиё бейникidan ҳам яхшироқ. Нимага доим унга ўқитадилар-у, менга ўқитмайдилар” деб ўтказдим. Шу кеча тушимда Абдулҳаким афандининг ҳузурида эдим. Яна Зиё бейга китоб бериб, ўқитардилар. Лекин Зиё бейни саллали, олим қиёфасида кўрдим. Абдулҳаким афанди Зиё бейни менга кўрсатиб “Биз вазифани бекорга бермаймиз” дедилар. Уйғонганимдан кейин шу ўйлаганларимга жуда пушаймон бўлдим.

Бир куни Абдулҳаким афандининг ҳузурига кетаётгандим. Йўлда кўнглимдан “Бориб Абдулҳаким афандига айтайн, авлиёлик йўлида юриб, баланд даражаларга кўтарилиш оғир иш, бизнинг кичик ғайратимиз билан кўлга киритиб бўлмайди. Ҳиммат килиб, таважжуҳ этсинлар-да, бу юксак макомларга мени эриштиrsинлар” деб ўтказдим. Бордим. Боғда ёлғиз ўтирадилар. Салом бериб қўлларини ўпдим. Юзимга қараб “Тоҳир, шу нима дарахт?” дедилар. “Магнолия” дедим. “У нима?” дедилар. “Гул” деб жавоб бердим. “Эй Тоҳир, нимага буларнинг суви бир, ҳавоси бир, тупроғи бир-у ҳидлари ҳар хил? Масалан мана шу гулзорга нима эксанг гул бўладими ёки дуч келган гул ҳам магнолиядек баланд бўлиб ўсадими?” дедилар. “Йўқ, устоз” дедим. “Демак, фарқлилик истеъдод ва қобилиятидан экан. Чим билан ўт асло атиргулдай бўлмаганидек, атиргул ҳам магнолиядай бўла олмайди!” деб тақрор менга боқдилар. Мен қизариб “Кусуримни кечиринг, устоз” дедим.

Харбий қисмда тиш доктори бўлиб ишлайдиган Сабрий бей айтиб берган:

Бир куни Абдулҳаким афанди менга таяммум қандай олиниши ни ўзлари амалда кўрсатиб, ўргатдилар. Бир-икки кун ичida яна шундай килдилар. Ўз-ўзимга “Хозирда сув бўлмаган жойнинг ўзи йўқ, нимага бунчалик берилиб таяммумни ўргатяптилар” дердим. Вафотларидан ўттиз йил ўтгач қўлларимга бир яра чиқди. Ҳатто ўша ярани деб касалхонада бир бошбармоғимни кесиб ташлашди. Докторлар қўлларингга умуман сув тегмасин деб қатъий равища огоҳлантиридилар. Уч йил бўйи ҳар намозга Абдулҳаким Арвосий ҳазратлари кўрсатганидек таяммум олишга мажбур бўлдим.

Холид Турхон бейнинг хотираларидан:

Бир куни зиёратларига боргандим. Кутубхоналаридан бир китобни олиб, бир жойини очиб менга бердилар ва “Ўқинг!” дедилар. Арабча эди. Ўқишга уриндим. Нотўғри ўқиган жойимни тузатдилар. Яна бир марта ўқитиб, хатоларимни тузатдилар. Сўнгра “Энди таржима қилинг!” дедилар. Қийналган кўп ибораларим бўлди, ёрдам бердилар. Ҳатто ўзлари таржима қилдилар. Яна бир марта ўқиттириб, таржима қилдирдилар. Яхшилаб тушуниб олгандим. Вафотларидан йигирма йил ўтгач, кутубхона мудирлиги учун Анқараада имтиҳонга кирдим. Имтиҳонда кўлимга бир китоб бердилар ва бир жойини очиб “Ўқинг” дейишди. Не кўз билан кўрайки, бу Абдулҳаким Арвосий ҳазратлари ўқитган ўша китоб ва ўша саҳифа эди. Ўқидим, таржима қилдим. Имтиҳондан ўтдим. Кутубхона мудири бўлдим. Лекин имтиҳондан чиққандан кейин Афанди ҳазратларининг бу буюк ва очиқ кароматларини кўриб, хўнграб-хўнграб йигладим.

Ҳусайн Ҳилми Ишиқ ҳазратлари

Дин илмларида улуг олим ва тасаввуф маърифатларида комил ҳамда мукаммил бўлган кароматлар сохиби Саййид Абдулҳаким Арвосий ҳазратлари етиштирган етук олимдир. Китоблари бутун ўлкаларда ўқилмоқда. Асарларидан энг муҳими “**Том Илмиҳол Саодати Абадия**” бўлиб, 14 туркча, 60 арабча ва 25 форсча ҳамда булардан таржима қилинган французча, инглизча, немисча, русча ва бошқа тиллардаги юзлаб китобларнинг муаллифидирлар. 8 март 1911 йили Истанбулнинг Айюб Султон мавзесида туғилиб, 2001 йил 26 октябрда вафот этдилар. Бир неча минглик издиҳом билан ўқилган жанозасидан кейин Айюб Султондаги оила қабристонига дағиң этилдилар.

Фон Мизесдан олий математика, Прагердан механика, Дембердан физика, Госсдан кимё технологияси фанларини ўқидилар. Кимё профессори Арндтнинг раҳбарлигига илмий тадқиқотлар қилиб, кўп тақдирларига сазовор бўлдилар. Профессор Арндтнинг ёнида олти ойда диплом ишини тугатиб, Истанбул университетида **Phenyl-cyan-nitromethan** (ҳаворанг фенилнитрометан) кимёвий

бирикмасини синтез қилиш орқали формуласини кашф қилдилар. 1936 йилнинг охирида Кимё олий муҳандиси мутаҳассислиги бўйича 1/1 рақамли диплом билан тақдирландилар. Ҳарбияда полковник унвонига етгунча турк армиясида заҳарли газлар инженери ва кимё ўқитувчиси вазифаларида ишладилар.

Сиёсатга умуман аралашмади, ҳеч бир сиёсий партияга аъзо бўлмадилар. Эътиқодий ва сиёсий бўлинниб-парчаланишларга, қонунларга ҳам-да ҳукуматга исён қилишга қарши эдилар. Буни асарларида ҳам очиқча тарғиб ва ташвиқ қиласидилар. Ер юзининг турли ўлкаларига юборган турли тиллардаги китобларида ислом динининг тўғри тушунилиши, ислом аҳкоми ва ахлоқининг ёйилиши учун тинмай ҳаракат қилдилар. Шу сабабдан динни дунёлик тўплашга восита қилганлар билан мазҳабсизларнинг тухматларига нишон бўлдилар. “Фармацевт, кимёгар динда нимани ҳам тушунарди? У ўзининг ишини қиласин, бизнинг ишимизга аралашмасин” деганлар бўлди. Ҳа, бу зот фармацевт ва кимёгар бўлиб, ҳалқига 30 йилдан ортиқ хизмат қилдилар. Лекин дин илмларини ҳам ўрганиб, кеча-кундуз ўқиб, буюк ислом олимидан изозат олиш шарафига мусассар бўлдилар. Шунча асарлар қаламга олганига қарамай асло ўз шахсий қарашини, фикрини аралаштирилмасдан, доим аҳли суннат олимларининг ақл эгаларини ҳайратда қолдирадиган қийматли ёзувларини арабча ва форсчадан таржима қилиб китобларига жамладилар.

Сайийд Аҳмад Маккий афанди “Том Илмиҳол Саодати Абадия” китобига ёзган тақризида айтадиларки:

“Асримизнинг фозилларидан, замонимизнинг ягонаси ёзган “Саодати Абадия” китобини кўздан кечирдим. Бу китобда калом, фиқҳ ва тасаввуф илмларини топдим. Буларнинг барчаси илмларини нубувват манбасидан олган зотларнинг китобларидан тўпланганини кўрдим. Бу китобда аҳли суннат эътиқодига мос бўлмаган ҳеч бир илм, ҳеч бир сўз йўқ. Эй покиза ёшлар, диний ва миллий билимларингизни шу латиф, ўхшashi йўқ, балки келажакда ҳам ўхшashi ёзила олмайдиган ушбу китобдан ўрганинг!”

Ҳусайн Ҳилми Ишиқ афанди аҳли суннат олимларининг китобларини ўқиб, тушуна оладиган одамларнинг камайганлигини ва жоҳил кимсаларнинг дин одамлари орасига аралашиб, бузук

китоблар ёзаётганларини кўриб, қайғурган “Фитна тарқалган замонларда ҳақиқаётни биладиган киши бошқаларга ҳам буни билдирсинг. Агар билдирмаса, унга Аллоҳу таолонинг ва бутун инсонларнинг лаънати бўлсин!” ҳадиси шариғидаги таҳдиддан даҳшатга тушгандар. Инсонларга бўлган шафқат ва марҳамати уни хизматга чорлади, аҳли суннат олимларининг китобларидан керакли мавзуларни таржима қилиб, ҳамма тушуна оладиган тарзда изоҳлашга ҳаракат қилдилар. Олган беҳисоб табрик ва таҳсиллари билан бир қаторда ахён-ахёнда жоҳиyllарнинг тұхмату бўхтонларига ҳам дучор бўлдилар. Раббига ва виждонига нисбатан ихлоси-ю садоқатида хеч бир шубҳаси бўлмагани учун Аллоҳу таолога таваккул, Расулининг ҳамда солиҳ қулларининг муборак руҳларига тавассул қылган ҳолда хизмат қилишда давом этдилар. Бутун бу хизматларининг ислом олимларига бўлган кучли муҳаббати ва ҳұрмати баракати билан бўлганини айтардилар. Ҳар сұхбатида ислом олимларининг китобларидан ўқир, **Имоми Раббоний** ва **Абдулҳаким Арвосий** ҳазратларининг сўзларини баён қилаётганларида кўзлари ёшланиб “**Қаломи кибор, кибори қалом аст**”, яъни «улуғларнинг сўзи, сўзларнинг улуғидир» дердилар.

“**Истанбул авлиёлари**” китобида бу зот ҳақида қўйидаги маълумотлар ўрин олган:

Хусайн Ҳилми афанди моддий ва маънавий, дунёвий ва ухравий (охиратга доир), айниқса фан, тиб, фармацевтика соҳаларида замонининг кўзга кўринган пешволаридан эди. Ҳар бир сўзи илмга, фанга ва тажрибага суянган, ушбу билимларини, тажрибаларини диннинг тамал меъёрларига солиб, ўлчаб гапирганидан ҳикмат сўзловчи, яъни ҳар сўзида дунёвий ва ухравий фойдалар жамланган, балки ўхшashi топилмайдиган олим зот эди.

Энг мўтабар, мумтоз асарлардан қилган таржима ва иқтибослар асосида янги, таълиф асарлар вужудга келтирдилар. Ақоид хусусида, айниқса аҳли суннат вал жамоат ақидасини содда бир тилда баён қилиб, ушбу қуттуғ ақиданинг ёйилишида пешқадамлик қилдилар. Ҳанафий, Шофеъий, Моликий ва Ҳанбалий мазҳабларидан бирида бўлишнинг аҳли суннатнинг энг асосий аломати эканлигини, ҳар кимнинг ўз мазҳаби бўйича амал қилиши шарт эканлигини, зарурат

ва эҳтиёж ҳолидагина ҳақ бўлган тўрт мазҳабдан бирини тақлид қила олишини ахли суннат китобларидан олиб, изоҳладилар. “**Саодати Абадия**” ва бошқа китобларида минглаб масалаларни ёритдилар. Унтуилган кўпгина масалаларни майдонга чиқариб, ихё қилдилар. “**Умматим бузилган пайтларда бир суннатимни ихё** (қайта нашр) қилганга юз шаҳид савоби берилади” ҳадиси шарифини доимо кўз олдида тутиб, фарзларни, вожибларни, суннатларни, ҳатто мустаҳабларни ҳам атрофлича тушунтириб ёздилар.

Жаҳоннинг турли минтақаларида истиқомат қилаётган халқларга исломиятни тўғри, асл ҳолича танитдилар. Ахли суннат олимлари тарафидан мадху сано ва тавсия қилинган юзлаб арабий ва форисий асарларни **Hakikat Kitabevi** нашриёти (**Ҳақиқат китоб уйи**) воситасида етти иқлимга ёйдилар. Ваҳҳобий, Хуруфий, Қодиёний каби бир канча адашган фирмаларнинг ҳақ йўлдан ажралган нуқталарини бутун дунёга далилларию ҳужжатлари билан ёйдилар. Бу зотнинг хизматлари натижасида Ахли суннат эътиқоди бутун жаҳонда силкиниб жонлана ва ёшара бошлади. Мана шу томондан асарлари ва фаолиятларига “мужаддидлик” деб таъриф берганлар бўлди. Таждид - динни янгилаб, қувватлантириш деганидир.

Муваффакиятларининг сабабини сўраганларга “**Ҳалакал мусаввифун**”, яъни «**эртага қиласман деганлар ҳалок бўлди**»(қолган ишга қор ёғар) ҳадиси шарифига биноан бугуннинг ишини асло эртага қолдирмадим ва ўз ишимни ўзим қилдим. Қила олмайдиган ишимни бошқасига топширганим пайтларимда ҳам унинг натижасини назорат қилдим, деган жавобни берардилар. “Бу даврда исломиятга хизмат қилишда муваффак бўлиш учун тингловчилар тушунадиган савияда очик гапириш ва ҳамма билан ширинсўз, хушмуомала бўлиш керак” дердилар. Ҳақиқий бир тавозе эгаси камтарин зот эдилар. Ўзларини асло бошқалардан баланд қўрмасдилар. Ёши улуғлар ёнида сукут сақлар, ҳеч ким билан мунозара қилмас, адабга қаттиқ риоя қилар, аксариятла тиз чўкиб ўтирадилар. Бурса шаҳрида эски мударрислардан Али Ҳайдар афандини зиёрат қилгани боргнларида соатларча тиз чўкиб ўтирганларида Али Ҳайдар афанди шогирдларига “Хилми

бейдан одоб ўрганинг, одоб!” деганди. Ҳусайн Ҳилми Ишиқ афанди оиласидан усмоний тарбияси одобини, Абдулҳаким Арвосий ҳазратларидан эса, тасаввуф одобини олгандилар.

Силсила-и олийя

Набий, Сиддиқ ва Салмон, Қосим, Жаъфар, Бистомий,
Ирфон манбаи бўлди Абул Ҳасан Ҳарқоний.

Абу Али Формадий келиб сўнгра бу майдонга,
Кўп валий етиштириди ҳам Юсуф Ҳамадоний.

Абдулхолик Ғиждувоний маърифатлар самосида,
Жаҳонни равшан қилди ҳам Ориф-и Ревагарий.

Мовароуннаҳр эли Тури Сино каби бўлди,
Нурли қилганлардан бири Маҳмуд Анжир-Фағнавий.

Али Ромитанийдур Азизон ва пийри Нассож,
Кўп каромат кўрсатди Мухаммад бобо Саммосий.

Сайийд Амир Кулол ҳам илм дарёсида садаф,
Андин майдонга келди Баҳовуддин Бухорий.

Аловуддин Аттор ки замонининг қутби эди,
Яъкуб Чархийда намоён бўлди анвори раҳмоний.

Хўжа Аҳорори Валий ва Қози Мухаммад Зоҳид,
Дарвеш Мухаммад келди ва Ҳожагий Имканагий.

Боқий-биллоҳдан келган нурларга қилиб илова,
Мингларча қалбни поклади Имоми Аҳмад Раббоний.

Урват-ул-вусқо Маъсум, Сайфиддин ва саййид Нур,
Мазҳар билан Абдуллоҳ, кейин Холид Бағдодий.

Файз берубон булар ҳам, сўнг бу нурни Абдуллоҳ,
Диёри Румга ёйди уни Тоҳо Ҳаккорий.

Сайид Солих ҳам қардошин йўлин давом эттириб,
Фано-филлоҳга эришди Сибғатуллоҳ Ҳизоний.

Бу уч валийнинг суҳбатида камолга эриб,
Муршиди комил бўлди сайид Фаҳм Арвосий.

Шу ўттизтўрт валийнинг қалблари ойна мисоли,
Ёйдилар жумла жаҳонга анвори Расулуллоҳни.

Ниҳоят бутун нурлар жамланди бир ҳазинада,
Исми бу ҳазинанинг Абдулҳаким Арвосий.

Дуога қўл очган замон, Силсилани ўқи ҳар он,
Солихларни тилга олсанг, ёғар раҳмати Раҳмон.

Салом бўлсин, дуо бўлсин бу факирдан доимо,
Силсила-и олиянинг арвоҳига, ё Субҳон.

Мундарижа

КИРИШ.....	3
Пайғамбаримиз МУҲАММАД	4
“алайҳиссалом”	4
Абу Бакр Сиддиқ.....	15
ҳазратлари	15
Салмон Форисий	22
ҳазратлари	22
Қосим бин Муҳаммад	29
ҳазратлари	29
Жаъфар Содиқ	31
ҳазратлари	31
Боязид Бистомий	33
ҳазратлари	33
Абул Ҳасан Ҳарқоний	35
ҳазратлари	35
Абу Али Формадий	38
ҳазратлари	38
Юсуф Ҳамадоний	40
ҳазратлари	40
Абдухолиқ Ғиждувоний	42
ҳазратлари	42
Ориф Ревагарий	43
ҳазратлари	43
Маҳмуд Анжир Ғағнавий	45
ҳазратлари	45
Али Ромитаний	47
ҳазратлари	47
Муҳаммад Бобо Саммосий	48
ҳазратлари	48
Сайид Амир Кулол	50
ҳазратлари	50
Баҳовуддин Нақшибанд	52
ҳазратлари	52
Аловуддин Аттор	54
ҳазратлари	54
Яъкуб Чархий	56

ҳазратлари	56
Убайдуллоҳ Ахрор	58
ҳазратлари	58
Қози Мұхаммад Зоҳид	60
ҳазратлари	60
Дарвеш Мұхаммад	62
ҳазратлари	62
Хожагий Мұхаммад Имканагий	62
ҳазратлари	62
Мұхаммад Боқий-бilloҳ	64
ҳазратлари	64
Имоми Ахмад Раббоний	66
ҳазратлари	66
Мұхаммад Маъсум Форукій	85
ҳазратлари	85
Сайфиддин Форукій	87
ҳазратлари	87
Сайид Нур Мұхаммад	88
ҳазратлари	88
Мазҳари Жони Жонон	90
ҳазратлари	90
Сайид Абдуллоҳ Дехлавий	101
ҳазратлари	101
Мавлоно Холид Багдодий	102
ҳазратлари	102
Сайид Абдуллоҳ Шамдиний	106
ҳазратлари	106
Сайид Тоҳо Ҳаккорий	109
ҳазратлари	109
Сайид Мұхаммад Солих	118
ҳазратлари	118
Сайид Фахм Арвосий	122
ҳазратлари	122
Сайид Абдулҳаким Арвосий	138
ҳазратлари	138
Хусайн Ҳилми Ишиқ	153
ҳазратлари	153
Силсила-и олийя	157

